

REKOMENDACJE

do dalszych prac nad

NARODOWYM PROGRAMEM LEŚNYM

Wyniki ośmiu paneli ekspertów:
KLIMAT, WARTOŚĆ, DZIEDZICTWO,
OCHRONA, ROZWÓJ, ORGANIZACJA,
WSPÓŁDZIAŁANIE, NAUKA

18 czerwca 2013 – 8 grudnia 2015

opracowanie
prof. dr hab. Kazimierz Rykowski

Instytut Badawczy Leśnictwa

Publikacja sfinansowana przez
Instytut Badawczy Leśnictwa
ze środków własnych

Redakcja językowa: *Antonina Arkuszevska*

Korekta: *Magda Stasiak*

Copyright © by Instytut Badawczy Leśnictwa 2016

ISBN 978-83-62830-57-2

Nakład: 700 egzemplarzy

Instytut Badawczy Leśnictwa

Sękocin Stary, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn

tel. +48 22 7150300, fax +48 22 7200397

www.ibles.pl

Skład i łamanie: *Ewa Moczarska*

Druk i oprawa:

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
REKOMENDACJE	9
LAS – CZŁOWIEK	9
WARTOŚĆ, EKONOMIA, GOSPODARKA	12
ZMIANY KLIMATYCZNE	16
LEŚNICTWO WIELOFUNKCYJNE	18
PRODUKCJA, DREWNO, PRZEMYSŁ	20
UŻYTKOWANIE NIEDRZEWNE I USŁUGI	24
LASY A PLANOWANIE PRZESTRZENNE	27
ZALESIENIA I ZADRZEWIENIA	30
ROZWÓJ REGIONALNY/LOKALNY	33
LEŚNICTWO PRYWATNE I USŁUGI LEŚNE	35
OCHRONA PRZYRODY W LASACH	37
DZIEDZICTWO I KULTURA	42
BIOGOSPODARKA/„ZIELONA” EKONOMIA	46
PRAWO I ORGANIZACJA	48
NAUKA, BADANIA, EDUKACJA	55
Podstawy metodologiczne	55
Zmiany klimatyczne	57
Leśnictwo zróżnicowane/wielofunkcyjne	60
Wartościowanie	61
Hodowla/genetyka, ochrona lasu	62
Urządzanie, planowanie przestrzenne, użytkowanie	64
Ochrona przyrody	65
Biogospodarka, sektor drzewny	66
Nauka – praktyka	68
Organizacja i finansowanie badań	69
Kształcenie, edukacja, polityka, perspektywa	72
POTRZEBA DAŁSZYCH PRAC	79

WSTĘP

Publikacja zawiera 298 rekomendacji do dalszych prac nad **Narodowym Programem Leśnym**. Stanowią one dorobek siedmiu paneli ekspertów zorganizowanych w ramach projektu badawczego „Program rozwoju leśnictwa”, zleconego z inicjatywy ministra środowiska Instytutowi Badawczemu Leśnictwa przez Dyрекcję Generalną Lasów Państwowych i finansowanego z funduszu leśnego. Do opracowania włączono rekomendacje panelu NAUKA (ósmego), finansowanego przez Instytut Badawczy Leśnictwa ze środków własnych. Rekomendacje te stanowią integralną część dorobku prac nad Narodowym Programem Leśnym. Wszystkie prace prowadzono w okresie od listopada 2012 r. do grudnia 2015 r., a główne motywy ich podjęcia wyjaśniał list ministra: *Brak Narodowego Programu Leśnego w polskich regulacjach staje się coraz bardziej dotkliwy w konfrontacji leśnictwa z tworzonymi długo- i średniookresowymi strategiami rozwoju kraju. Ma to szczególnie ważne znaczenie w kontekście nieuchronnych zmian klimatycznych. Rola lasów, zajmujących około 1/3 powierzchni kraju, jest w tych strategiach nie dość mocno wyrażana. [...] Znaczenie lasów w środowisku przyrodniczym i gospodarce zobowiązuje do całościowego spojrzenia i stanowi uzasadnienie zorganizowania szerokiej debaty nad kierunkami ochrony, rozwoju i sposobami użytkowania zasobów leśnych w Polsce. Pierwszym i zasadniczym etapem prac będzie szereg konferencji panelowych w ramach pracy badawczej pt. „Program Rozwoju Leśnictwa”, realizowanej przez Instytut Badawczy Leśnictwa i finansowanej z funduszu leśnego (z listu ministra środowiska Marcina Korolca).*

Koncepcja i cele projektu, zakres i struktura, sposób realizacji i organizacja konsultacji społecznych oraz harmonogram prac były przedmiotem seminaryjnych dyskusji z udziałem przedstawicieli licznych instytucji i zostały przyjęte przez główne zainteresowane strony¹.

Wstępem do realizacji projektu była informacja i zaproszenie do czynnego udziału w pracach nad Narodowym Programem Leśnym, wysłane do ponad 3,5 tys. grupowych i indywidualnych interesariuszy. W celu zapewnienia pełnej transparentności prac nad Narodowym Programem Leśnym oraz umożliwienia uczestniczenia w tych pracach różnym grupom społecznym obrady były transmitowane *on line* poprzez stronę internetową www.npl.ibles.pl, na której zamieszczano pełne teksty opracowań ekspertów oraz wszystkie materiały nadsyłane przez zainteresowanych, następnie archiwizowane na nośnikach elektronicznych dostępnych dla wszystkich zainteresowanych.

¹ Omówienie projektu znajduje się w pierwszym tomie materiałów z prac nad Narodowym Programem Leśnym: Rykowski K. (red.): KLIMAT. Lasy i drewno a zmiany klimatyczne: zagrożenia i szanse. IBL, 2013.

Widząc ścisły związek i wzajemne przenikanie się problematyki oraz potrzebę uwzględnienia wielostronnych zależności, tematyką prac objęto nie tylko gospodarkę leśną, ale cały sektor leśno-drzewny i ochronę przyrody w lasach. Na podstawie analizy stanu oraz potrzeb rozwojowych tych dziedzin w perspektywie roku 2030 i dalej do 2080 r., jak również w związku z koniecznością przełamywania wytworzonej między nimi izolacji, wyłoniono hasłowo obszary problemowe, które stały się następnie przedmiotem debat panelowych konferencji ekspertów: KLIMAT. Lasy i drewno a zmiany klimatyczne: zagrożenia i szanse; WARTOŚĆ. Lasy jako czynnik rozwoju cywilizacji: współczesna i przyszła wartość lasów; DZIEDZICTWO. Lasy i gospodarka leśna w kulturze i dziedzictwie narodowym; OCHRONA. Lasy i gospodarka leśna jako narzędzia kształtowania środowiska naturalnego i ochrony przyrody; ROZWÓJ. Lasy i gospodarka leśna jako instrumenty ekonomicznego i społecznego rozwoju kraju; ORGANIZACJA. Wizja leśnictwa w Polsce. Wizja i misja organizacji gospodarczej PGL Lasy Państwowe; WSPÓŁDZIAŁANIE. Las i gospodarka leśna jako międzysektorowe instrumenty rozwoju; oraz NAUKA. Teraźniejszość i przyszłość badań leśnych. Komponent badawczy Narodowego Programu Leśnego².

Projekt zrealizowano dzięki zaangażowaniu licznych zespołów ekspertów-panelistów, wybitnych fachowców w swoich dziedzinach, uznanych autorytetów zarówno w leśnym i pozaleśnym środowisku naukowym, jak i w praktyce gospodarczej z różnych szczebli zarządzania³. Około połowa liczby uczestników paneli ekspertów pochodziła spoza bezpośrednich kręgów zawodowych leśnictwa i reprezentowała różne grupy interesariuszy. Nad przyszłością sektora leśno-drzewnego i ochroną przyrody w lasach dyskutowali wspólnie leśnicy, przyrodnicy różnej specjalności, ekonomiści, humaniści, działacze gospodarczy, przedstawiciele przemysłów, energetycy, działacze kultury, artyści, dziennikarze, przedstawiciele organizacji pozarządowych i organizacji zawodowych, przedstawiciele samorządów i właściciele lasów oraz inni przedstawiciele życia społecznego i gospodarczego i różnych specjalności zawodowych.

W ten sposób realizacja projektu była zgodna z ramowymi zasadami prac nad narodowymi programami leśnymi, określonymi w dokumentach międzynarodowych UN-CSD-IPF, 1997, § 10, które mówią o potrzebie:

² Pełne teksty opracowań i inne materiały ośmiu paneli ekspertów zawierają następujące publikacje:

- Rykowski K. (red.): KLIMAT. Lasy i drewno a zmiany klimatyczne: zagrożenia i szanse. IBL, 2013;
- Gołos P., Kaliszewski A., Rykowski K. (red.): WARTOŚĆ. Lasy jako czynnik rozwoju cywilizacji: współczesna i przyszła wartość lasów. IBL, 2013;
- Gwiazdowicz D.J., Rykowski K. (red.): DZIEDZICTWO. Lasy i gospodarka leśna w kulturze i dziedzictwie narodowym. IBL, 2014;
- Borowski Z., Rykowski K. (red.): OCHRONA. Lasy i gospodarka leśna jako narzędzia kształtowania środowiska naturalnego i ochrony przyrody. IBL, 2014;
- Kaliszewski A., Rykowski K. (red.): ROZWÓJ. Lasy i gospodarka leśna jako instrumenty ekonomicznego i społecznego rozwoju kraju. IBL, 2014;
- Jodłowski K., Rykowski K. (red.): ORGANIZACJA. Wizja leśnictwa w Polsce. Wizja i misja organizacji gospodarczej PGL Lasy Państwowe. IBL, 2015;
- Zając S., Rykowski K. (red.): WSPÓŁDZIAŁANIE. Las i gospodarka leśna jako międzysektorowe instrumenty rozwoju. IBL, 2015.
- Rykowski K. (red.): NAUKA. Teraźniejszość i przyszłość badań leśnych. Komponent badawczy Narodowego Programu Leśnego. IBL, 2016.

³ Pełna lista biogramów naszych Ekspertów jest opublikowana w tomie 9 materiałów z prac nad Narodowym Programem Leśnym. Rykowski K. (opr.): SYNTEZA. IBL, 2016.

- spójności z konstytucyjnym porządkiem prawnym oraz międzynarodowymi uzgodnieniami i regulacjami;
- spójności z narodowym programem trwałego rozwoju całej gospodarki;
- współuczestnictwa, partnerstwa i współpracy wszystkich zainteresowanych stron, grup społecznych, grup interesu, indywidualnych zainteresowanych itp.;
- całościowości i intersektorowości w podejściu do rozwoju i ochrony lasów;
- długoterminowego i interaktywnego planowania, realizacji i monitoringu.

Łącznie w **8** panelach wzięło udział **193** ekspertów, którzy przedstawili **156** autorskich opracowań, będących podstawą sformułowania **298** rekomendacji do dalszych prac nad Narodowym Programem Leśnym. Eksperci i bezpośredni uczestnicy obrad, w ogólnej liczbie **728** osób, wywodzili się z **45** instytucji i organizacji, a obrady śledziło *on line* łącznie ok. **2100** internautów.

Produktem realizacji projektu są, zawarte w niniejszej publikacji, rekomendacje do dalszych prac nad Narodowym Programem Leśnym. Treścią rekomendacji są główne doktryny leśnictwa, teoretyczne i praktyczne aspekty dotychczasowego dorobku i ich przydatność wobec czekających wyzwań, propozycje programowe i sposoby ich realizacji, a szerzej – poszukiwanie odpowiedzi na pytania o miejsce i rolę lasów i gospodarki leśnej, o rolę drewna i innych surowców i produktów leśnych, o miejsce i znaczenie leśnej przyrody we współczesnym świecie w perspektywie 2030 i dalej 2080 r.

Rekomendacje obejmują możliwie szeroki zakres aktualnej i dającej się przewidzieć w perspektywie XXI wieku problematyki ekonomiczno-przyrodniczo-społecznej sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach. Zawierają, między innymi, postulaty polityczne o strategicznym znaczeniu, jak konstytucyjne gwarancje społecznej własności lasów skarbu państwa: rekomendacje paneli KLIMAT i WARTOŚĆ były przywołane w pracach Sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (2014) nad zapisem konstytucyjnym dotyczącym zakazu prywatyzacji lasów państwowych. Wskazują na konieczność nowego usytuowania Lasów Państwowych w strukturach państwa i stworzenie politycznie niezależnej formy zarządzania i samofinansowania. Postulują potrzebę stworzenia aksjologicznej wizji lasu, łączącej interesy wielu grup społecznych (grup intetresariuszy). Zalecają wzmocnienie społecznego nadzoru nad lasami publicznymi, jak również nowe formy i treści kształcenia zawodowego i leśnej edukacji społeczeństwa. Rekomendacje wyrażają konieczność opracowania programu dla leśnictwa prywatnego, gospodarki leśnej w rejonach zurbanizowanych (lasy podmiejskie), nowych regulacji dla zalesień i zadrzewień, znalezienia wspólnej płaszczyzny dla urządzania lasu, planowania i zagospodarowania przestrzennego oraz gospodarki wodnej. Zalecają zarówno weryfikację programów hodowli selekcyjnej, jak i potrzebę poszerzenia prac selekcyjnych nad możliwością przyspieszenia i zwiększenia produkcji drewna, zwiększenia retencji węgla w ekosystemach leśnych oraz adaptacji lasów i gospodarki leśnej do zmian klimatycznych. Mówią o potrzebie stworzenia spójnego systemu powierzchniowych form ochrony przyrody w lasach i postulują jednolity zarząd nad lasami zarówno gospodarczymi, jak i chronionymi. Postulują zwiększenie produkcji i rozmiaru pozyskania drewna, również poza lasem, oraz kaskadowe jego użytkowanie. Zawierają dyspozycje i wskazówki do doskonalenia dokumentów techniczno-gospodarczych, regulujących główne działy leśnictwa, jak hodowla, urządzenie, ochrona i użyt-

kowanie lasu. Rekomendacje stwarzają perspektywę dla „zielonej ekonomii” i kreślą dla lasów i gospodarki leśnej kluczową rolę do odegrania w biogospodarce przyszłości i w ograniczaniu zmian klimatycznych. Mówią o potrzebie wspólnych z innymi branżami programów rozwoju i tworzenia „zielonej koalicji” na rzecz biogospodarki. Rekomendacje mówią, że równoważenie rozwoju potrzebuje odpowiedniej skali przestrzeni i czasu, potrzebuje zróżnicowanego leśnictwa, wobec czego należy rozważyć, oprócz nowej regionalizacji przyrodniczo-leśnej, regionalizację funkcji lasu lub regionalizację społeczno-gospodarczą leśnictwa. Rekomendacje dotyczą także redefinicji oraz ujednolicenia podstawowych pojęć i terminów w leśnictwie, które straciły swoje dotychczasowe znaczenie (łącznie z ustawową definicją lasu, w której przyjęto obszar 0,1 ha jako minimalny, co kłóci się z koncepcją ekosystemowego podejścia w gospodarce leśnej). W trakcie prac okazało się, że pilnie potrzeba nie tyle kolejnej nowelizacji ustawy o lasach i ustaw „okołoleśnych”, co pilnych prac nad stworzeniem nowego prawa leśnego. Bogaty w rekomendacje i propozycje badawcze panel NAUKA wykazał zadawnioną potrzebę dyskusji o stanie i przyszłości nauk i badań leśnych, brak systemowych rozwiązań waloryzacji, koordynacji i finansowania zleceń oraz dotkliwy deficyt środków finansowych.

Rekomendacje dotyczą szerokiej gamy problemów, o różnej wadze, stopniu szczególności i pilności. Czytelnik może znaleźć szereg rekomendacji dotyczących tych samych lub podobnie opisanych zagadnień. Przygotowując materiał uznano jednak, że powtórzenie podobnych myśli formułowanych z odmiennych punktów widzenia lub prezentacja różnych poglądów płynących z tych samych dziedzin czy dyscyplin naukowych ma również wartość informacyjną. Prezentowane rekomendacje wskazują zarówno na potrzebę szybkiego wprowadzenia niektórych nowych uregulowań, jak i na pożądane kierunki myślenia o przyszłości, mówią o zasadności kontynuacji pewnych działań, jak i opisują trendy toczących się zmian, którym gospodarka leśna powinna sprostać. Nie wszystkie są dostatecznie opracowane, niektóre zawierają jedynie idee, zanotowane myśli, niekiedy niekonsultowane szerzej propozycje, które w przyszłości mogą okazać się przydatne. Nie na wszystkie gospodarka leśna jest przygotowana w obecnym stanie organizacyjnym i prawnym. W wielu przypadkach rekomendacje postulują powołanie zespołów specjalistów w celu kontynuacji prac przygotowawczych.

Duży zbiór rekomendacji uporządkowano wstępnie w piętnastu blokach tematycznych, które powinny stać się przedmiotem dalszych prac specjalnego zespołu ekspertów.

REKOMENDACJE

LAS – CZŁOWIEK

1. W poszukiwaniu ogólnych/filozoficznych podstaw, z których powinien wywodzić się Narodowy Program Leśny z perspektywą do 2030 roku i dalej – do 2080, nie należy ograniczać wyboru do jednej koncepcji przyrody i jednego typu relacji człowieka z przyrodą. Skuteczne zarządzanie wymaga uwzględnienia/połączenia wielu perspektyw. Zarządzanie lasami zależy od sposobu, w jaki zarządca postrzega miejsce lasów w przyrodzie i gospodarce człowieka, oraz od miejsca w przyrodzie, w jakim zarządca sytuuje siebie. Intelaktualny fundament strategii zarządzania lasami i przyszłości leśnictwa należy budować na różnorodności poglądów. Podstawą jest pluralizm antropologiczny i różnicowane postawy aksjologiczne. Oznacza to rozsądne korzystanie z koncepcji i nurtów, nawet jeśli pozostają ze sobą w sprzeczności (antropocentryzm – biocentryzm, romantyzm – racjonalizm, natura – kultura itp.). Na tej drodze należy poszukiwać kompromisu między interesami ludzkimi a interesami przyrody, zwłaszcza że interesy przyrody w ostatecznym rachunku i dalszej perspektywie są w istocie interesami człowieka. [WARTOŚĆ, rekomendacja 2]

2. Ekosystemy leśne prezentują wartości, spośród których tylko nieliczne mają wartość użytkową – subiektywną. Las, jako system negentropijny, jest w części wartością obiektywną, prezentuje wartość samoistną, wewnętrzną, jako część większego systemu podtrzymującego życie w biosferze. Wartości obiektywne/samoistne ekosystemów leśnych, niezależne od użytkownika, to: samoorganizacja, samoodtworzenie, samoregulacja, autoregeneracja, samoistna zdolność przystosowywania się do środowiska, koewolucja struktur, podsystemów, zespołów i gatunków. Obiektywne wartości lasu nie podlegają wartościowaniu i z punktu widzenia prawa należy je uznać za bezcenne. Jednym z ważniejszych wyzwań Narodowego Programu Leśnego jest stworzenie aksjologicznej wizji lasu, w której byłby on wartością i jednocześnie normą. Oznacza to potrzebę stworzenia teoretycznych/naukowych podstaw oraz wskazanie imperatywów moralnych do uznania wartości ekosystemów leśnych jako kapitału naturalnego. Kapitał naturalny jest wartością nadrzędną i ogólnoludzkim dobrem wspólnym, którego tylko wybrane elementy podlegają regułom rynkowym i poddają się istniejącym teoriom ekonomicznym. [WARTOŚĆ, rekomendacja 1]

3. Mamy do czynienia z pluralizmem antropologicznym, koncepcjami przyrody alternatywnej, zróżnicowaniem aksjologicznym i różnicującymi się grupami interesu. Las/przyroda nie jest kategorią jednorodną. Stanowi to filozoficzną argumentację, poza argumentacją przyrodniczo-geograficzną, ekonomiczną i społeczną, za zróżnicowaniem leśnictwa, regionalizacją gospodarki leśnej, różnorodnością zasad i instrukcji oraz za przestrzennym i czasowym zróżni-

cowaniem stopnia użytkowania i stopnia ochrony przy zarządzaniu lasami publicznymi. [WARTOŚĆ, rekomendacja 11]

4. Zarządzanie lasami powinno uwzględniać mnogość wizji lasów i społeczne zróżnicowanie ich postrzegania przez użytkowników. Las nie jest pojęciem uniwersalnym – jego wizja powinna odnosić się do określonego kontekstu społecznego, kulturowego, czasowego, politycznego. Narodowy Program Leśny powinien taką wielorakość lasu – zarówno w sensie jego fizyczności, jak i idei – uwzględnić, uwypuklić i utrwalić w kształceniu, edukacji i regulacjach prawnych. „Dziedzictwo leśne” jest kształtowane przez konkretne grupy społeczne i może być postrzegane jako nieustannie definiowane i formułowane w procesie negocjacji, bez konfliktów i społecznych protestów. Istnieje potrzeba klarownego przedstawienia i utrwalenia w powszechnej świadomości niejednorodności lasu (przestrzeni leśnej) i prawa do jego różnego definiowania. Różne grupy społeczne na różne sposoby postrzegają i użytkują las i wszystkie powinny tolerować inne punkty widzenia. Szczególnej wrażliwości należy oczekiwać od tych grup, które mają największy wpływ na zagospodarowanie lasów. Wiedza o lesie nie powinna być utożsamiana z władzą nad lasem. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 1]

5. Ekosystem leśny/las nie jest jedynie przedmiotem i narzędziem gospodarki leśnej, ale również jej celem, dlatego gospodarka leśna, oprócz dóbr i usług, tworzy również wartości obiektywne, niepodlegające wartościowaniu. Wartości te rodzą powinność ich poszanowania przez człowieka, korzystającego z dobrodziejstwa życia w różnej jego postaci. Powinność ta jest uzasadniona zarówno z antropocentrycznego, jak i biocentrycznego punktu widzenia. Tak poszerzona antropologia lasu powinna znaleźć odzwierciedlenie w usytuowaniu zarządzania lasami w strukturach państwa (status administracji PGLLP jako organów administracji publicznej), regulacjach prawnych i dokumentach gospodarczych (patrz: WARTOŚĆ, rekomendacja 14). [WARTOŚĆ, rekomendacja 10]

6. Gospodarowaniu lasami powinna towarzyszyć odpowiedzialność za istnienie lasu jako kategorii egzystencjalnej, nie tylko w skali biosfery, ale również w miejscu wykonywania operacji leśnych. Kategoria ta powinna znaleźć odzwierciedlenie w dokumentach normujących gospodarkę leśną, a także w programach edukacji zawodowej leśników, jak i w edukacji leśnej społeczeństwa. [WARTOŚĆ, rekomendacja 17]

7. Samoistne wartości lasu, wynikające z jego wpływu na stan środowiska i warunki życia, oraz liczne funkcje gospodarcze i społeczne sprawiają, że zarządzanie lasami nie mieści się w kompetencjach jednego resortu. Administrowanie tak różnowartościowym, wielopokoleniowym i wielofunkcyjnym zasobem naturalnym potrzebuje nowego, międzysektorowego, odpowiednio wysoko usytuowanego w hierarchii władzy i w strukturach państwa, zarządu. Rozwiązanie powinno mieć charakter apolityczny i być przyjęte przez wszystkie siły polityczne i być niezależne od wyników wyborów władzy kolejnych kadencji. [WARTOŚĆ, rekomendacja 14]

8. Lasy państwowe są własnością publiczną, wspólnym dobrem obywateli, zasobem strategicznym o charakterze narodowym. Jako żywe zasoby naturalne, lasy są z natury rzeczy apolityczne a zarządzanie nimi nie powinno być związane z wynikami wyborów władz politycznych państwa. Pożądane jest uniezależnienie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe (PGLLP) od bieżącej koniunktury politycznej i ustanowienie niezależnego zarządu nad użytkowaniem i ochroną lasów własności skarbu państwa. Powinno to oznaczać neutralność polityczną służby leśnej (czynny pracownik LP nie powinien być aktywnym politykiem na żadnym szczeblu). [ORGANIZACJA, rekomendacja 1]

9. Szczególną właściwością lasu jest jedność materialnych i duchowych wartości. Las jest nie tylko policzalnym bogactwem, ale i niepoliczalną, bezcenną gwarancją egzystencji, jedynym w swoim rodzaju produktem ewolucji, o który należy dbać i który należy chronić zarówno ze względu na dostępne dobra materialne, jak i niezastępowalne dobra i usługi duchowe. W toczącej się społecznej dyskusji o ochronie przyrody, las jest kluczowym punktem odniesienia. Dlatego zarządzanie lasami, niezależnie od ich aktualnych funkcji (gospodarcze, ochronne, chronione) i organów administracyjnych (Lasy Państwowe, parki narodowe), powinno być jednorodne, spójne i niepodzielne. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 2]

10. Mamy do czynienia z silnym oddziaływaniem bieżącej władzy politycznej na gospodarowanie wspólnym, wielopokoleniowym dobrem, jakim są lasy państwowe. Wprowadza to ryzyko dla właściwego użytkowania lasów i korzystania z efektów gospodarowania (patrz: decyzje rządu o nadzwyczajnych wpłatach PGLLP do budżetu państwa w 2014 r.). Uzależnienie od decyzji politycznych wprowadza niepokoje w środowiskach pracowniczych i budzi obawy związane ze zmianą partii rządzących w wyniku wyborów.

Kluczowym dla przyszłości posunięciem, poprawiającym stan rzeczy i warunkującym skuteczność innych działań formalnoprawnych, byłoby odpolitycznienie PGLLP, tzn. uniezależnienie od zmieniającej się wraz z wynikami wyborów władzy politycznej. [ORGANIZACJA, rekomendacja 4]

11. Wizja przyszłości polskich lasów i leśnictwa, opracowana w ramach działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego, jest częścią dorobku polskich środowisk naukowych i zawodowych w dążeniu do poprawy i doskonalenia polskiego sektora leśno-drzewnego i ochrony ojczystej przyrody. Stanowi ważny materiał i źródło inspiracji w pracach nad Narodowym Programem Leśnym, zwłaszcza w zakresie: politycznych, prawno-organizacyjnych i finansowych warunków rozwoju leśnictwa, kształtowania zasobów i funkcji gospodarczych, ochrony klimatu i dostosowania lasów do zmian klimatycznych, zagospodarowania lasów, gospodarki wodnej i ochrony gleb w ekosystemach leśnych, łowiectwa, wypoczynku i turystyki w lasach, kształcenia leśników i badań naukowych, promocji leśnictwa i edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa. Polskie Towarzystwo Leśne powinno być stałym uczestnikiem/częścią zespołu w dalszych pracach ekspercko-legislacyjnych nad dokumentem. [ORGANIZACJA, rekomendacja 18]

12. Wartość produkcyjna/gospodarcza lasów powinna służyć gospodarstwu rozwojowi kraju i być głównym źródłem finansowania działalności zarządcy lasów państwowych. Wartość społeczno-użytkowa i wartość samoistna nie mogą być natomiast odnoszone wprost do wzrostu gospodarczego, ale do szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Dlatego lasy publiczne własności skarbu państwa wymagają całościowego spojrzenia i jednolitego zarządzania, niezależnie od pełnionych funkcji i powinny stanowić całość jako podmiot gospodarczy. [ROZWÓJ, rekomendacja 4]

13. Z uwagi na rosnące znaczenie funkcji społecznych lasów i nadanie im wartości o charakterze narodowym (patrz: ustawa o narodowym charakterze zasobów naturalnych, 2001 oraz propozycja zapisu w Konstytucji RP o wyłączeniu lasów z przekształceń własnościowych), należy rozważyć zmianę formuły lasów państwowych na „lasy narodowe”, nazwę Lasy Państwowe zaś zachować dla podmiotu gospodarczego Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGLLP). Podmiot gospodarczy PGLLP zajmowałby się zarządzaniem lasami narodowymi własności skarbu państwa, w odróżnieniu od lasów narodowych w parkach narodowych, lasów komunalnych, lasów pod zarządem innych resortów i innych lasów publicznych. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 5]

WARTOŚĆ, EKONOMIA, GOSPODARKA

14. Należy nadać lasom właściwą im rangę w gospodarczo-społecznym rozwoju i bezpieczeństwie ekologicznym państwa. Pomimo że lasy zajmują ok. 1/3 powierzchni kraju, ich udział i rola w strategiach rozwoju Polski jest bagatelizowana, a nawet pomijana. Niezależnie od stałego wzrostu zasobów i stopnia lesistości lasom poświęca się niewiele uwagi na poziomie kraju, jak również na poziomie regionalnym i lokalnym. Dotyczy to zwłaszcza planowania rozwoju gospodarczego oraz planowania i zagospodarowania przestrzennego. Strategie powielają na ogół znane fakty o wielofunkcyjności lasów i gospodarczym, przyrodniczym i społecznym znaczeniu. Strategie nie zawierają istotnych impulsów rozwojowych, nie wyznaczają specjalnych dla gospodarki leśnej celów, nie wskazują regionalnych specjalizacji (inteligentnych specjalizacji) opartych na produkcji dóbr i usług leśnych, nawet jeśli w regionie istnieją duże leśne zasoby wewnętrzne (endogeniczne). Problematyka ta pomijana jest w procedurach/kryteriach wyznaczania obszarów funkcjonalnych. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 15]

15. Z analizy przepływów międzygałęziowych wynika, że z produktów i usług gospodarki leśnej korzystają wszystkie gałęzie gospodarki narodowej, a zaletą tych produktów i usług jest ich wysoki stopień „samoreprodukcji”. Korzyści te nigdy w pełni nie były ujawnione. Należy je pilnie zidentyfikować i zwaloryzować. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 4]

16. Klasyczne miary rozwoju gospodarczego w odniesieniu do lasów, jak PKB, są coraz bardziej nieadekwatne, ponieważ środowiskowe i społeczne znaczenie lasów w dalszym ciągu nie ma wymiaru finansowego i nie ma odzwierciedlenia w tym rachunku. Dla koncepcji zrównoważonego rozwoju lasy stanowią kapitał, którego znaczenie nieustannie wzrasta, jako podstawa turystyki, rekreacji, edukacji środowiskowej, produkcji biopaliw, ochrony klimatu i in.

Należy dokonać analizy udziału sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach w systemie rachunków narodowych i oddać/przywrócić/przypisać lasom i gospodarce leśnej ich wartości zewnętrzne. Należy zweryfikować dotychczasową Polską Klasyfikację Działalności (PKD) z punktu widzenia pozycji lasów i działów pokrewnych. [ROZWÓJ, rekomendacja 2]

17. Lasy i gospodarka leśna są trwale niedowartościowane zarówno w rachunkach gospodarczych (0,5% PKB), jak i w strukturach państwa, a las jako dobro publiczne nigdy dotychczas nie został całościowo wyceniony. Jakkolwiek o ekonomicznej sile gospodarki leśnej decyduje dzisiaj sprzedaż drewna, to jednak siłą leśnictwa XXI wieku będzie umiejętność posługiwania się lasem jako narzędziem ochrony środowiska, klimatu, różnorodności biologicznej, a najogólniej – narzędziem tworzenia i ochrony warunków podtrzymujących życie. [WARTOŚĆ, rekomendacja 7]

18. Współdziałanie leśnictwa z innymi sektorami gospodarki odbywa się w sferze zarówno produkcji, jak i usług. Najczęściej jest to współdziałanie jednokierunkowe: korzystanie z dóbr i usług leśnych. Ścisłe związki gospodarki leśnej są jedynie z przemysłem drzewnym, z którym tworzy w istocie sektor leśno-drzewny. W sferze produkcji materialnej sektor leśno-drzewny w Polsce jest trwale niedowartościowany zarówno w rachunkach narodowych, jak i w produkcji globalnej, i nie ma właściwego przełożenia we wskaźnikach makroekonomicznych, jakkolwiek produkcja globalna tego sektora jest większa niż wielu uznanych branż gospodarki państwa. Utrzymywanie produkcji globalnej innych działów i sektorów gospodarki narodowej i jej wzrost następuje poprzez „przechwytywanie” wartości pozaeconomicznych lasów i wartości usług świadczonych przez lasy i leśnictwo. Znaczenie leśnictwa jest niedoszacowane i wyraż-

nie bagatelizowane zwłaszcza w takich wymiarach pozaekonomicznych, jak funkcje społeczne i środowiskowe.

Potrzebna jest zdecydowana zmiana oceny roli lasów i leśnictwa w rozwoju takich branż, jak rolnictwo i rozwój terenów wiejskich, energetyka, budownictwo, transport, przemysł turystyczny, sport/rekreacja/wypoczynek, zdrowie publiczne. Należałoby skuteczniej rozpoznawać wartości wypracowane przez gospodarkę leśną, a „przechwytywane” przez inne działy, waloryzować je i wprowadzać do rachunków narodowych. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 1]

19. Należy opracować rządową strategię rozwoju sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach jako ważny komponent średnio- i długookresowej strategii rozwoju kraju. Zrównoważony rozwój sektora leśno-drzewnego w Polsce powinien obejmować wszystkie kategorie własności lasów oraz drzewa poza lasem i zadrzewienia, a w polityce państwa mieć rangę strategiczną, jako najważniejszy instrument bezpieczeństwa ekologicznego, rangę porównywalną z bezpieczeństwem militarnym, socjalnym i energetycznym Polski.

W tym celu należałoby powołać międzysektorowy zespół specjalistów z zadaniem opracowania zasad rozwoju „zielonej gospodarki”/biogospodarki jako wiodącej ekonomiczno-społeczno-środowiskowej strategii rozwoju kraju na lata 2030 i dalej do 2080 r. [ROZWÓJ, rekomendacja 19]

20. Należy stworzyć warunki umożliwiające stały wzrost wartości produkcji dodanej wytwarzanej w całym sektorze leśnictwa. Jest to podstawowy warunek wzrostu udziału leśnictwa w rozwoju kraju. Narzędzia zapewniające realizację tego celu powinny być sformułowane w prawie leśnym i dokumentach techniczno-gospodarczych leśnictwa. Także edukacja leśna społeczeństwa i pogłębianie wiedzy o roli, jaką w życiu ludzkim pełnią lasy, mogą zwiększyć wartość ekonomiczną lasów, mierzoną gotowością ludzi do poświęcenia innych dóbr na rzecz zachowania i użytkowania lasów. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 5]

21. Realnym przedmiotem planowania leśnego jest w dalszym ciągu drzewostan a cały system planowania nastawiony jest na produkcję drewna. Tradycyjnie ogranicza się do przestrzeni leśnej, wyznaczonej granicami polno-leśnymi, wodno-leśnymi, granicami własności, administracyjnymi itp. Przyjmując nowe cele planowania i nowe wartości lasu, w tym wartości zewnętrzne, planowanie leśne powinno przyjąć szerszy punkt widzenia i inne skale czasoprzestrzenne, w których wartości te powstają, są użytkowane i społecznie pożądane. Ekosystem leśny jest zintegrowany według bardziej ogólnej koncepcji niż drzewostan. Takiej, jak krajobraz czy zlewnia, w których funkcjonuje jako partner z innymi elementami strukturalnymi i w których ujawniają się wszystkie jego użyteczności i następuje ich realizacja bez względu na istniejące granice, ale zgodnie z czasoprzestrzennym kontinuum. Nieadekwatność dotychczasowych metod planowania leśnego ilustruje rozdźwięk między praktyką a potrzebami społecznymi i gospodarczymi. Kryzys jest szczególnie ostry w zderzeniu stref wpływów oraz prawnych i organizacyjnych kompetencji i odpowiedzialności między gospodarką leśną a ochroną przyrody, gospodarką leśną a łowiectwem, gospodarką leśną a turystyką i rekreacją, gospodarką leśną a gospodarką wodną czy planowaniem przestrzennym. Planowanie leśne, mimo wprowadzanych rozwiązań, jak leśne kompleksy promocyjne, systemy certyfikacji, programy ochrony przyrody nadleśnictw, lasy referencyjne, jest bezradne wobec konfliktów prawnych, organizacyjnych, politycznych. Nastąpiło zwielokrotnienie poziomów decyzji. Sformalizowane i posługujące się schematami planowanie leśne nie jest przystosowane do zaistniałej sytuacji. Potrzebne są inne modele planowania leśnego. [WARTOŚĆ, rekomendacja 25]

22. Wynik ekonomiczny Lasów Państwowych nie jest miernikiem efektywności ani poprawności gospodarki leśnej. Nie jest również w żadnym stopniu miarą wartości lasów. Wartość lasu należy oceniać analizując zaspokajanie życiowych potrzeb grupowych i indywidualnych i w róż-

nych warunkach ekonomicznych, przyrodniczych i społecznych. Potrzebą społeczną artykułowaną na najwyższym, globalnym poziomie jest zapewnienie udziału lasów w utrzymaniu biosfery zdolnej do zamieszkania oraz zachowanie globalnej różnorodności biologicznej. Narodowy Program Leśny powinien identyfikować potrzeby społeczne na poziomie kraju, regionów i gmin i uzgadniać/wskazywać sposoby zaspokajania tych potrzeb. [WARTOŚĆ, rekomendacja 20]

23. Wprowadzenie do praktyki średniookresowego planowania w Lasach Państwowych ekspertyzy ekonomicznej nadleśnictwa (EEN), jako integralnej części planu urządzenia lasu (PUL), jest potrzebne i niezwykle pilne. Prowadzić będzie do optymalizowania struktury funkcji lasu, w szczególności poprzez kompleksową ocenę skutków przyrodniczych, ekonomicznych oraz społecznych gospodarowania w lasach danego obszaru/nadleśnictwa. EEN przyczyni się do podniesienia efektywności ekonomicznej poszczególnych nadleśnictw oraz całej organizacji gospodarczej Lasy Państwowe, jak również do obiektywizacji i optymalizacji rozdziału środków funduszu leśnego oraz środków inwestycyjnych pomiędzy jednostki Lasów Państwowych. Pozwoli na uczestniczenie i wykazanie udziału gospodarki leśnej w rozwoju regionalnym i lokalnym. Dostarczać będzie danych do różnicowania sposobów zagospodarowania stosownie do potencjałów przyrodniczo-produkcyjnych oraz oczekiwań społecznych. Budować będzie pozytywny obraz gospodarki leśnej w lokalnych społecznościach. Ekspertyza ekonomiczna nadleśnictwa (EEN) powinna stać się podstawowym narzędziem zarządzania i stanowić podstawę oraz motywację do decentralizacji władzy w strukturach administracyjnych PGLLP oraz optymalizacji decyzji gospodarczych. [ROZWÓJ, rekomendacja 23]

24. Wartość majątku, którym dysponuje leśnictwo w Polsce, wynosi ponad 300 mld zł, bez należytej wyceny gruntów leśnych oraz majątku ludzkiego. Według oficjalnych statystyk wartość majątku trwałego i obrotowego leśnictwa nie przekracza jednak 15 mln zł, co stanowi nikły ułamek całkowitego majątku leśnictwa (0,005%) i jest wynikiem błędnych interpretacji. Pilnie zatem potrzeba rzetelnej wyceny całego majątku leśnictwa w Polsce, ponieważ efektywne wykorzystanie wszystkich zasobów, tj. naturalnych, ludzkich, energetycznych i ekonomicznych, jest fundamentalną zasadą zrównoważonego rozwoju leśnictwa. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 6]

25. Istnieje potrzeba stworzenia narzędzia analitycznego, które integrowałoby dane gospodarcze i środowiskowe na temat lasów. W statystyce europejskiej podejmowane są próby tworzenia takiego narzędzia w postaci rachunków satelitarnych do rachunków narodowych, które w szerokim kontekście obrazują dany sektor (*Integrated Environmental and Economic Accounting for Forests*). Rachunek satelitarny leśnictwa z założenia obejmować ma zarówno dane w ujęciu fizycznym, jak i monetarnym. W rachunku uwzględnione będą dane o produkcji i pracujących w leśnictwie, podaży i wykorzystaniu produktów opartych na leśnictwie, retencji węgla w ekosystemie leśnym, a także przemysłach związanych z gruntami leśnymi. Działania te umożliwią skorygowanie produkcji globalnej leśnictwa o wartość przyrostu drzewostanu, która to dotychczas nie była ujmowana w systemie rachunków narodowych. [ROZWÓJ, rekomendacja 3]

26. Zwiększanie się zapasu drzewnego na pniu powinno być wliczane do produkcji globalnej leśnictwa. Niezbędne jest skorygowanie produkcji globalnej leśnictwa o wartość przyrostu drzewostanów, istotną ze względu na rachunki narodowe, oraz objęcie tymi rachunkami lasów wszystkich form własności.

Konieczne jest poznanie pełnego obrazu i struktury długookresowych zjawisk ekonomicznych zachodzących w leśnictwie. W tym celu w Polsce, podobnie jak w całej Europie, prowa-

dzzone są prace nad zintegrowanymi rachunkami środowiskowymi i ekonomicznymi dla lasów. Wpisują się one w ideę tworzenia sektorowych rachunków satelitarnych do rachunków narodowych, które wypełniają lukę w wartościowaniu i poszerzaniu znaczenia leśnictwa w gospodarce narodowej. Chodzi tu głównie o wpływ leśnictwa na inne działy gospodarki (m.in. o wartość pozaprodukcyjnych funkcji lasów). Należy zapewnić udział w tych pracach ekspertów z zakresu gospodarki leśnej. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 2]

27. Jednym z najpilniejszych zadań środowisk naukowych jest opracowanie metod wartościowania środowiska leśnego/przyrodniczego, określenie ekonomicznej wartości różnorodności biologicznej oraz usług ekosystemowych jako pozytywnych efektów zewnętrznych.

Zadaniem środowisk politycznych jest natomiast nadanie tym wartościom znaczenia normy ekonomicznej przy planowaniu rozwoju gospodarczego kraju i włączenie tych wartości do rachunków narodowych. W konsekwencji powinna nastąpić stosowna alokacja środków i zwiększenie inwestycji w kapitał naturalny, zwiększenie biologicznej produktywności, zwiększenie udziału energii odnawialnej, harmonizowanie użytkowania i ochrony przyrody poprzez planowanie przestrzenne oraz wzmocnienie uspołecznienia zarządzania przyrodą.

Niezbędne jest wypracowanie nowego mechanizmu finansowego gospodarki rynkowej, tak aby rozpoznawała zasoby środowiska i usługi ekosystemów jako wartości warunkujące wszelką działalność gospodarczą.

Równie pilnym posunięciem politycznym jest wyłonienie/znalezienie odpowiedniej reprezentacji takiego kierunku myślenia w organach władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz wprowadzenie konstytucyjnego zapisu o zakazie prywatyzacji lasów własności skarbu państwa, co gwarantowałoby ochronę bogactwa rodzimej przyrody. [OCHRONA, rekomendacja 4]

28. Istnieje w gospodarce leśno-drzewnej potrzeba tworzenia nowoczesnych, efektywnych form współpracy leśnictwa państwowego (PGLLP) ze sprywatyzowanym przemysłem opartym na drewnie oraz doskonalenia istniejących i budowa nowych instrumentów i instytucji wspierających współdziałanie i współpracę poszczególnych partnerów w sektorze leśno-drzewnym.

Materiałem wyjściowym do opracowania zasad współdziałania państwowego leśnictwa z prywatnymi firmami przemysłu drzewnego mogłyby być istniejące (opracowane w 1990 roku), wytyczne⁴. Zasady te, po ich aktualizacji, powinny stanowić materiał wyjściowy do dyskusji o niezbędnych zmianach w zakresie relacji „Lasy Państwowe – przemysły oparte na drewnie”. Rozważyć należy utworzenie Izby Leśno-Drzewnej oraz form partnerstwa publiczno-prywatnego w sektorze leśno-drzewnym.

Niezbędne jest powołanie stałej komisji współpracy w tym obszarze przy jednym z leśnych ośrodków naukowych. [ORGANIZACJA, rekomendacja 26]

29. Lasy państwowe stanowią rezerwę powierzchni/przestrzeni niezbędnej dla rozwoju kraju. Powodem ponad połowy wyłączeń gruntów z produkcji leśnej są potrzeby związane z wydobywaniem kopalin. W dalszej kolejności, grunty leśne przeznaczone są na ważne cele społeczne, jak inwestycje przemysłowe, osiedlowe i budowę dróg. Stwarza to możliwości szerokiego współdziałania leśnictwa z innymi sektorami gospodarczymi i zwiększa udział w dochodzie narodowym. Ponieważ powierzchnia zalesień jest wielokrotnie (ok. 10 razy) większa od powierzchni wylesień/wyłączeń, powierzchnia lasów w Polsce systematycznie zwiększa się. Inwestycje na terenach leśnych, przeznaczanych na ważne cele społeczne, są korzystne z punktu widzenia dobra wspólnego: wzbogacają kraj, tworzą miejsca pracy, podnoszą standard życia i bezpieczeństwo ludzi. Regulacje dotyczące zakazów prywatyzacji lasów państwowych nie mogą blokować roz-

⁴ Strykowski W., Zajac S. 1990: Współdziałanie leśnictwa z przemysłem przerobu drewna w warunkach gospodarki rynkowej. Warszawa, IBL, Maszynopis.

woju i powinny uwzględnić gospodarcze i społeczne potrzeby kraju. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 7]

ZMIANY KLIMATYCZNE

30. Zmiany klimatyczne w najbliższym dziesięcioleciu mogą być przesłanką istotnych zmian w koncepcji gospodarczego rozwoju kraju oraz radykalnych zmian strategii sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach. Chodzi tu przede wszystkim o źródła energii, a w przypadku leśnictwa o główne działy: o zasady hodowli, ochrony, użytkowania i zarządzania lasu. Chodzi o planowanie leśne i strategię produkcji, wykorzystania i przerobu drewna. Jeśli utrzymają się obserwowane tendencje zmian, to pilnie należy zweryfikować takie pojęcia, jak gatunki obce, gatunki rodzime, „najlepsze” populacje, potencjalna roślinność naturalna, zgodność składu gatunkowego z siedliskiem. Zweryfikować należałoby także postępowanie i plany przebudowy drzewostanów. Zmiany, jakie zachodzą w przyrodzie, skłaniają do refleksji nad zasadnością długotrwałego utrzymywania chronionych siedlisk przyrodniczych i ochrony gatunkowej. [OCHRONA, rekomendacja 26]

31. Na bazie istniejącego monitoringu stanu lasów należy stworzyć system monitorowania wpływu zmian klimatycznych na lasy, wprowadzając nowe kryteria i wskaźniki, dotyczące: pojawu nowych dla naszego środowiska geograficznego gatunków, stanu fizjologicznego drzew, fenologii roślin/zwierząt/grzybów, faz i tempa wydzielania się posuszu, gromadzenia martwego drewna. W sieci stałych powierzchni monitoringowych należy wyznaczyć transekty, uwzględniające zróżnicowanie gatunkowe drzewostanów oraz przewidywany kierunek zmian klimatu (z południowego zachodu na północny wschód). [KLIMAT, rekomendacja 1]

32. Największymi „zbiornikami” węgla w ekosystemach leśnych jest drewno i gleba. Są to miejsca względnie trwalej retencji węgla asymilowanego z powietrza. Nie wielkość pochłaniania, która jest równoważona emisją CO₂ w procesach oddychania i rozkładu materii organicznej, lecz względnie trwale gromadzenie węgla powinno być przedmiotem szczególnego zainteresowania w ochronie klimatu. Z tego względu najbardziej efektywną i bezpieczną strategią gospodarki leśnej w ochronie klimatu jest dążenie do produkcji jak największej ilości drewna i do jego jak najszerzego wykorzystania jako surowca, substytutu materiałów energochłonnych oraz jako odnawialnego źródła energii. W tym kontekście leśnictwo plantacyjne oraz inne formy skracania cyklu produkcji drewna stanowią uzupełnienie i odciążenie dla leśnictwa ekosystemowego, którego głównym zadaniem będzie ochrona procesów ekologicznych i otwieranie możliwości zwiększania obszarów chronionych. Potrzebna jest wielokierunkowa, kompleksowa analiza skutków klimatycznych, przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych obydwu opcji. [KLIMAT, rekomendacja 10]

33. Należy powołać zespół ds. weryfikacji regionalizacji przyrodniczo-leśnej lasów w Polsce, która uwzględni kierunki i nasilenie zmian klimatycznych. [KLIMAT, rekomendacja 2]

34. Należy określić działania o charakterze ochronnym, które leżą w zakresie hodowli lasu i powinny być ujęte w planie urządzenia lasu. W stosunku do zagrożeń biotycznych i abiotycz-

nych należy rozwijać metody hodowlane (poszerzyć stosowanie metody ogniskowo-kompleksowej w ochronie lasu). W ramach corocznej oceny występowania szkodników i chorób należy monitorować pojawianie się gatunków inwazyjnych, w tym inwazyjnych gatunków roślin. Występowanie posuszu należy traktować jako bioindykację zmian klimatycznych i odnieść do regionalnego różnicowania się warunków klimatycznych i występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych. [KLIMAT, rekomendacja 8]

35. W interesie gospodarki leśnej, ze względu na rozpraszanie ryzyka hodowlanego, należy przywrócić odpowiednią rangę gatunkom marginalizowanym, w tym brzozie, olszy, grabowi, jaworowi, trześni, których potencjał produkcyjny nie jest dostatecznie wykorzystany. Należy wdrożyć strategię adaptacji lasów i gospodarki leśnej do zmian klimatycznych (m.in. poprzez poszerzenie opcji hodowlanych, zróżnicowanie sposobów odnowienia, większe różnicowanie składów gatunkowych, rozbudowanie struktury upraw; ograniczenie interwencji w trakcie wzrostu i rozwoju drzewostanów jedynie do niezbędnych zabiegów hodowlano-ochronnych stosownie do zaistniałej sytuacji, tzn. przystosowanie postępowania do stanu lasu i rysujących się trendów zmian obserwowanych na powierzchniach referencyjnych). [KLIMAT, rekomendacja 6]

36. Wzrost zagrożeń z powodu zmian klimatycznych wymaga zweryfikowania strategii i uelastycznienia podejścia do użytkowania i tym samym do odnowienia lasu. Użytkowanie lasu w przypadku przewidywanych zmian klimatycznych powinno zmienić zasady kwalifikowania drzewostanów do wyrębu i brać pod uwagę aktualny stan drzewostanów i pilność użytkowania, kierując się następującą kolejnością:

- 1 – użytkowanie przygodne wynikające z likwidacji skutków zjawisk klęskowych (zagospodarowanie pokłeskowe),
- 2 – użytkowanie przedrębne w starszych klasach wieku,
- 3 – użytkowanie przedrębne w młodszych klasach wieku,
- 4 – użytkowanie rębne (rębnie częściowe, przebudowa),
- 5 – użytkowanie rębne pozostałych drzewostanów. [KLIMAT, rekomendacja 18]

37. Konieczne jest stworzenie aneksów do istniejących dokumentów techniczno-gospodarczych („Instrukcja zarządzania lasu”, „Zasady hodowli lasu”, „Instrukcja ochrony lasu”), określających sposoby postępowania w przypadku „klęsk klimatycznych”. Nie chodzi o postępowanie ukierunkowane na „likwidację szkód”, lecz o postępowanie w zakresie zagospodarowania lasu zmierzające do regeneracji i adaptacji ekosystemu po zaburzeniu rozwoju, który będzie lepiej przystosowany do przyszłych warunków i uodporniony na przyszłe zagrożenia. Chodzi o stworzenie „kodeksu zarządzania skutkami klęsk żywiołowych” w lasach w warunkach zagrożeń klimatycznych. [KLIMAT, rekomendacja 4]

38. Należy zweryfikować „Program zachowania leśnych zasobów genowych i hodowli selekcyjnej do 2035 r.” pod kątem modyfikacji celów strategicznych tego programu, stosownie do zagrożeń i szans wynikających ze zmian klimatycznych, tzn. ukierunkować na zachowanie jak najpełniejszej puli genowej gatunków drzew leśnych. Efekty hodowli selekcyjnej w działaniach gospodarczych należy ograniczyć a ukierunkować na eksperymenty naukowe w kierunku selekcji ekotypów lub genetycznych modyfikacji populacji (GMT), zwiększających tolerancję na suszę, odporność na nowe zagrożenia abiotyczne i biotyczne oraz wzmagających zdolności adaptacyjne i przyrostowe w zmieniających się warunkach środowiska. [KLIMAT, rekomendacja 5]

39. Należy zwiększyć obszar odnowień naturalnych w lasach gospodarczych do ok. 30% oraz tworzyć warunki leśnej sukcesji ekologicznej na terenach nieleśnych. [OCHRONA, rekomendacja 25]

40. Wobec dużej ekologicznej plastyczności sosny pospolitej i dużej wartości komercyjnej drewna sosny potrzebna jest krytyczna analiza zwiększania udziału gatunków liściastych i ograniczania udziału tego gatunku jako postępowania proekologicznego; rozważyć należy regionalizację postępowania hodowlano-ochronnego stosownie do wyników monitoringu zmian klimatu oraz możliwość stosowania rozwiązań lokalnych. [KLIMAT, rekomendacja 7]

41. Trzeba uruchomić działania polityczne, poparte opiniami ekspertów krajowych i międzynarodowych, zmierzające do uznania drewna pozyskiwanego z ekosystemów leśnych zagospodarowanych zgodnie z zasadami trwałego rozwoju (*sustainable forest management* – SFM) za pulę węgla zakumulowanego, a nie za emisję, oraz zweryfikować okresy, po których następuje uruchamianie węgla z surowców i produktów drzewnych. Należy podjąć systematyczne badania nad cyklem życiowym (LCA) drewna w różnych postaciach użytkowych. Pozwoli to na obiektywizację efektów działania gospodarki leśnej w ochronie klimatu. [KLIMAT, rekomendacja 20]

42. W świetle zmian klimatycznych należy docenić wysiłki Lasów Państwowych zmierzające do zatrzymania wody w ekosystemach leśnych. Konieczne jest zintensyfikowanie prac i rozszerzenie programów małej retencji w lasach, a także uczynienie z nich strategii przeciwdziałania zmianom klimatycznym i adaptacji do nowych warunków gospodarki leśnej i innych resortów (np. rolnictwa i rozwoju wsi, gospodarki, rozwoju regionalnego). [KLIMAT, rekomendacja 15]

43. Przyjęte sposoby zagospodarowania i użytkowania lasu powinny unikać niszczenia powierzchniowych warstw i zachowywać glebę w stanie niezmienionym. Konieczne jest rozpoznanie stopnia odżywienia drzew leśnych głównych gatunków w różnych warunkach siedliskowo-glebowych przy różnym zaopatrzeniu w wodę (wskaźniki stanu odżywienia). [KLIMAT, rekomendacja 12]

LEŚNICTWO WIELOFUNKCYJNE

44. Kluczowym dla Narodowego Programu Leśnego i dla bieżącej polityki leśnej jest rozróżnienie między wielofunkcyjnością lasu i wielofunkcyjnością gospodarki leśnej. „Las wielofunkcyjny” jest strukturą przyrodniczą służącą zaspokajaniu różnorodnych potrzeb i pełniącą różnorakie usługi środowiskowe: *Każdy las, niezależnie od intencji gospodarza, jest z natury rzeczy wielofunkcyjny* (patrz: „Zasady hodowli lasu”, 2011). Oznacza to wielofunkcyjność potencjalną lasu, która może być realizowana poprzez bierne korzystanie z tych funkcji, na które w danym miejscu i w danym czasie znalazł się odbiorca lub zaistniało na nie zapotrzebowanie. „Wielofunkcyjna gospodarka leśna” natomiast jest celowym, aktywnym działaniem gospodarza, zmierzającym do zaspokojenia potrzeb i udostępnienia usług, stosownie do zapotrzebowania i na poziomie społecznie pożądanym, w danym miejscu i czasie. Dlatego kwestią zasadniczą jest decyzja gospodarza, na jakim poziomie i w jakiej skali powinna być realizowana wielofunkcyjność lasu i wielofunkcyjność gospodarki leśnej.

Postulat wielofunkcyjności gospodarki leśnej może być spełniony poprzez przyjęcie celów częstkowych w różnym miejscu i czasie i realizowanie wszystkich funkcji „lasu wielofunkcyjnego”, odpowiednio zrównoważonych w określonej skali czasoprzestrzeni przy uwzględnieniu wymienności tych funkcji. [WARTOŚĆ, rekomendacja 21]

45. W obowiązujących dokumentach, zarówno prawnych, jak i techniczno-gospodarczych (zasady, instrukcje, zarządzenia) możliwości kreowania wielofunkcyjnej gospodarki leśnej są niedostateczne i przyjmują postać pasywnego modelu relacji między różnymi sektorami gospodarki a podmiotami zarządzającymi lasami, bez uwzględnienia zróżnicowań przyrodniczych, gospodarczych i społecznych. Brak jest wizji, która traktowałaby miejsce lasów i gospodarki leśnej w gospodarce kraju w sposób całościowy i spójny. Dynamiczny rozwój kraju oraz coraz częstsze konflikty przestrzenne wymagają bardziej precyzyjnego określenia roli wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w zagospodarowaniu przestrzennym. Nie powinna ona działać pod presją i na podstawie programów sektorowych ani też ograniczać się tylko do tworzenia warunków do optymalizacji udziału lasów w strukturze użytkowania ziemi. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 9]

46. Potrzebna jest definicja wielofunkcyjnego leśnictwa i jego kodyfikacja w regulacja prawnych. Do zasad i instrukcji należy wprowadzić ideę i zasady zróżnicowanego zagospodarowania oraz kryteria wprowadzania specjalizacji obszarowej/terytorialnej/geograficznej gospodarki leśnej. Doktryna wielofunkcyjności lasu nie zawsze może być realizowana w ramach tych samych obszarów leśnych, wielofunkcyjna, zrównoważona gospodarka leśna zaś, może być realizowana na odpowiednio dużym obszarze. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 16]

47. Potrzebna jest weryfikacja statycznej wizji przyrody w hodowli lasu opartej na odnowieniu sztucznym oraz rozbudowanej selekcji i szkółkarstwie. Potrzebna jest hodowla lasu, w której jest miejsce na uzyskiwanie zarówno wielkowymiarowego, wysokowartościowego surowca liściastego, produkowanego w długiej kolei rębu, jak i średniowymiarowego (cienkiego), o niskiej jakości technicznej, jak również surowca iglastego i liściastego, produkowanego w skróconym cyklu. O takiej potrzebie świadczą możliwości nowych technologii przerobu i uszlachetniania produktów z drewna (konstrukcyjne drewno klejone), jak również wzrost popytu na biomasę drzewną na cele energetyczne oraz wzrost cen drewna gorszej jakości. Między tymi opcjami możliwe są różnorakie rozwiązania stosownie do lokalnych warunków zapotrzebowania oraz przerobu i użytkowania drewna. Zależy to także od przyjętych kierunków rozwoju regionalnego, lokalnego, od polityki leśnej i polityki klimatycznej państwa. [KLIMAT, rekomendacja 11]

48. Potrzeba zmiany metodologii planowania hodowlanego i metodologii planowania rozmiaru użytkowania oraz dotychczasowej praktyki i metod prognozowania rozwoju zasobów. W tym kontekście należy podjąć prace nad tablicami węglowymi, opartymi na modelach ekologicznych drzewostanów i nad wprowadzeniem ich do praktyki zamiast nieadekwatnych do rzeczywistości przyrodniczej XXI wieku tablic zasobności z przełomu wieków poprzednich, na których opiera się do dzisiaj zarówno planowanie hodowlane, jak i prognozowanie rozwoju i użytkowania zasobów. [KLIMAT, rekomendacja 17]

49. Potrzebna jest jasna kodyfikacja wszystkich dóbr i korzyści z lasu i nadanie im charakteru jednorodnej gałęzi gospodarki. Przede wszystkim należy uruchomić i włączyć do rachunku ekonomicznego tzw. użytkowanie uboczne/niedrzewne, które nie jest przez gospodarkę leśną postrzegane jako źródło dochodu i współcześnie w Polsce nie jest gałęzią gospodarki leśnej. Należałoby zweryfikować utrwaloną koncepcję/filozofię użytkowania lasu. Anachroniczny jest podział na użytkowanie główne i uboczne. Teza o użytkowaniu/pozyskaniu drewna „według potrzeb hodowlanych” wynika z zachowawczej, pasywnej postawy utrzymania, a nie rozwoju zasobów. Jest antyrozwojowa, hamuje funkcje produkcyjne i gospodarcze. Nie sprzyja także funkcjom społecznym i przyrodniczym (w tym sensie, w jakim drewno chroni klimat i przyrodę). Doktryną użytkowania lasu w XXI wieku powinno być wszechstronne użytkowanie według celów gospodarczych, społecznych i środowiskowo-przyrodniczych (w celach środowiskowo-przyrod-

nicznych mieszczą się cele klimatyczne). Wypracowanie takiej doktryny powinno się powierzyć zespołowi ekspertów leśnictwa, drzewnictwa i ochrony przyrody. [ROZWÓJ, rekomendacja 24]

50. Nowelizacje „Zasad hodowli lasu, Instrukcji urządzania lasu” i „Instrukcji ochrony lasu” powinny mieć, oprócz wersji technicznej, również formę powszechnie dostępną, czytelną społecznie i być szeroko konsultowane poza wąskim kręgiem zawodowym. Opiniowanie dokumentów techniczno-gospodarczych leśnictwa przez grupy społeczne/grupy interesu powinno być rutynową procedurą przed zatwierdzeniem ich do użytku i przekazaniem praktyce. Należy podjąć próbę opracowania zasad społecznego udziału w tworzeniu dokumentów programowych gospodarki leśnej. [WARTOŚĆ, rekomendacja 4]

51. Niezbędna jest kontynuacja wykonywania wielkoobszarowej inwentaryzacji w trzecim i dalszych cyklach. Bardzo ważne jest przy tym uwzględnienie w nowym okresie WISL, rozpoczynającym się w 2015 r., powierzchni gruntów nieleśnych spełniających ustawowe kryteria lasu. W celu określenia pełnej roli społeczno-gospodarczej lasów i leśnictwa wskazane jest również kontynuowanie prac metodologicznych nad identyfikacją i wyceną pozaprodukcyjnych funkcji lasów. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 3]

PRODUKCJA, DREWNO, PRZEMYSŁ

52. Drewno stanowi jeden z motorów polskiej gospodarki. Poprawa stosunków wewnątrz sektora leśno-drzewnego wymaga, w pierwszej kolejności, zwiększania sukcesywnie corocznych dostaw drewna okrągłego przez LP o co najmniej 1,5 mln m³, czyli o wielkość uznaną za rozsądną i przyzręczoną przez kierownictwo LP jeszcze przed 2007 rokiem. Sytuację na krajowym rynku drzewnym pogarsza rosnący eksport do Niemiec. Obecnie nie cena drewna okrągłego, a jego dostępność na rynku wyznacza tempo rozwoju sektora drzewnego. Ta znacząco mniejsza od potrzeb, w obecnej fazie rozwoju gospodarczego, dostępność surowca dla przedsiębiorców z przemysłu drzewnego, powoduje gwałtowny wzrost cen drewna również w wolnym obrocie. Przeznaczenie większej ilości drewna do produkcji takich wyrobów, które przynoszą dużą wartość dodaną polskim firmom, czyli do wytwarzania produktów o wysokim stopniu przetworzenia i o długim okresie użytkowania (np. przemysł meblarski), zapewni zarazem efekty ekonomiczne w rachunku ciążonym i efekty ekologiczne, czyli będzie efektywne nie tylko dla przemysłu drzewnego i leśnictwa, ale dla całej polskiej gospodarki. Zdecydowanie zmniejszy też podatność sektora leśno-drzewnego na koniunkturę i dekoniunkturę gospodarczą. [ROZWÓJ, rekomendacja 34]

53. Pomimo wzrostu możliwości pozyskania drewna w lasach państwowych w perspektywie najbliższych dekad na krajowym rynku drzewnym będzie występował stały, pogłębiający się deficyt drewna. Presja na Lasy Państwowe, jako aktualnie prawie wyłącznego dostawcę drewna na rynek, będzie się pogłębiać, powodując napięcia. Należy pilnie tworzyć instrumenty umożliwiające wzrost podaży na rynek drewna z lasów innych form własności. Należy podjąć pilne działania w kierunku uzupełnienia bazy surowcowej z obszaru wielofunkcyjnej gospodarki leśnej poprzez zwiększenie powierzchni plantacji szybko rosnących rodzimych gatunków drzew

i sprawdzonych odmian topoli oraz zainicjowanie i szeroki rozwój programu zadrzewień. [ORGANIZACJA, rekomendacja 14]

54. Dostępne prognozy rozmiaru użytkowania lasów w Polsce w perspektywie lat 2050–2080, wychodząc z różnych podstaw metodologicznych i przyjmując różne założenia wstępne, są rozbieżne. Wskazywane wielkości zależą od przyjętej koncepcji rozwoju lasu/drzewostanu (koncepcja techniczna – koncepcja przyrodnicza) oraz od przyjętego, na ogół arbitralnie, wskaźnika intensywności użytkowania. Użytkowanie lasów poniżej połowy przyrostu bieżącego w sytuacji braku drewna nie jest racjonalne z punktu widzenia rozwoju gospodarczego, użytkowanie natomiast całego przyrostu destabilizuje procesy odtwarzania zasobów. Decyzje w tym obszarze mają charakter strategiczny i są kluczowe dla rozwoju sektora leśno-drzewnego i rzutują na ochronę przyrody w lasach. Wskaźnik intensywności użytkowania powinien mieć dla strategii rozwoju sektora charakter normatywny, ale jednocześnie zróżnicowany i elastyczny, ustanawiany na okresy obowiązywania planu urządzenia lasu, odzwierciedlający warunki lokalne, stan lasu oraz potrzeby gospodarcze i społeczne w planowaniu średniookresowym. Opowiedzenie się za którąkolwiek opcją byłoby błędem: należałoby stosować obydwie konwencje (techniczną i przyrodniczą) w zależności od warunków przyrodniczych, celów ekonomicznych i społecznych. Istnieje pilna potrzeba opracowania bliższych rzeczywistości normatywnych wzorców/modeli (np. ekologicznych modeli lasu), do których należałoby porównywać wyniki gospodarowania, planować działania gospodarcze i prognozować rozwój lasów. [ROZWÓJ, rekomendacja 5]

55. Kluczowym zadaniem dla gospodarki leśnej jest pilne opracowanie takiej metody regulacji zasobów drzewnych i systemów ich dystrybucji, która zapewni stabilność gospodarki leśnej i zaspokoi rosnące potrzeby przemysłu przerobu drewna i ludności na drewno, z jednoczesnym utrzymaniem funkcji środowiskowych. Konieczna jest weryfikacja zasad ustalania rocznych etatów użytkowania lasu. Wobec zmian zachodzących na krajowych i zagranicznych rynkach wyrobów drzewnych i drewnopochodnych ustalanie rocznych etatów użytkowania jako 1/10 etatu dziesięcioletniego jest wygodne ale błędne. Należy zachować elastyczność w zakresie podaży drewna w danym roku nie tylko na etapie planowania, lecz także w ciągu roku, dopuszczając możliwości zmiany rozmiaru pozyskania drewna w zależności od zaplanowanych cięć, faktycznych potrzeb drzewostanowych i innych, zaistniałych, lecz trudnych do przewidzenia zdarzeń oraz w zależności od sytuacji na rynku drzewnym. System pozyskania i sprzedaży surowca drzewnego powinien opierać się na zmianach, jakie zachodzą na pierwotnym i wtórnym rynku drzewnym w dłuższym okresie. Dlatego w długoterminowej strategii leśnej należy uwzględnić utworzenie monitoringu zmian wtórnych rynków drewna.

Wielkość pozyskania drewna powinna być ustalana nie tylko na podstawie przesłanek biologicznych (tzw. potrzeby hodowlane, co w wielofunkcyjnej gospodarce leśnej jest postawą bierną), ale również z uwzględnieniem potrzeb społecznych (tzn. aktywne poszukiwanie sposobów zaspokajania potrzeb). Na tym polega równoważenie gospodarki.

W tym kontekście, za słuszne należy uznać postulaty przedstawicieli przemysłu drzewnego dotyczące długookresowych umów na dostawy surowca drzewnego, zwłaszcza że w najbliższym dziesięcioleciach możliwości użytkowania lasu w Polsce znacznie wzrosną (patrz: panel ROZWÓJ).

W perspektywie Narodowego Programu Leśnego należy rekomendować poszukiwanie możliwości bardziej intensywnego użytkowania lasów, mobilizacji zasobów drzewnych, wdrożenia zasad kaskadowego schematu użytkowania drewna, tworzenia nowych baz surowcowych oraz zintensyfikowania zalesień i zadrzewień.

Powyższym determinantom rozwoju „zielonej” ekonomii powinny być podporządkowane formy organizacji gospodarki leśnej w Polsce. [ORGANIZACJA, rekomendacja 21]

56. Uzasadnione staje się utworzenie/wyodrębnienie w ramach kategorii wielofunkcyjnych lasów gospodarczych subkategorii lasów o dominującej funkcji produkcyjnej (lasów produkcyjnych), których wiodącym celem będzie produkcja drewna, przy zachowaniu przez nie, w jak największym możliwym stopniu, funkcji ekologicznych i społecznych (intensywna produkcja drewna nie wyklucza funkcji środowiskowych, takich jak pochłanianie CO₂, produkcja tlenu, ochrona przed erozją, wzbogacanie krajobrazu, tworzenie refugium, tworzenie miejsc pracy, zwiększenie intercepcji itp.). Lasy takie byłyby odpowiednikiem plantacji, definiowanych przez FAO jako plantacje produkcyjne (*productive plantation*). Opracowanie koncepcji *lasów produkcyjnych*, przede wszystkim określenie ich lokalizacji, sposobów i zasad zagospodarowania, ochrony produktu, tzn. drzewostanu/drzew/drewna, wymaga przeprowadzenia odpowiednich badań. [ROZWÓJ, rekomendacja 14]

57. Należy opracować krajowy bilans oraz strategię kształtowania i wykorzystania zasobów leśno-drzewnych Lasów Państwowych, lasów niepaństwowych, gospodarstw agroleśnych, lasów/plantacyjnych i plantacji przemysłowych oraz zadrzewień. [KLIMAT, rekomendacja 16]

58. Biomasa była i w najbliższym okresie będzie najistotniejszym źródłem energii odnawialnej w Polsce. Potrzebny jest nowy mechanizm wsparcia, który zapewni dalszy rozwój instalacji wykorzystujących paliwo biomasowe. Tym samym zapotrzebowanie na dendromasę powinno systematycznie rosnąć.

Niezbędny jest czynny udział strony polskiej w tworzeniu regulacji UE dotyczących zrównoważonego użytkowania dendromasy na cele energetyczne, tak aby nie miały one negatywnych skutków dla krajowych zasobów drewna energetycznego. Rekomenduje się monitoring prac prowadzonych przez Komisję Europejską oraz podległe jej jednostki (w tym Joint Research Center – JRC), a dotyczących kwestii zrównoważonego wykorzystania biomasy na cele energetyczne, przede wszystkim biomasy leśnej. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 29]

59. Mimo niedostatecznego zaopatrzenia gospodarki w drewno i przewidywanego wzrostu deficytu tego surowca w przyszłości żadna branża w Polsce nie jest zainteresowana produkcją drewna poza lasem i rozwojem upraw drzew szybko rosnących. Produkcja dendromasy na plantacjach SRWC (*short rotation woody crops*) jest w Polsce ciągle zaniedbana (Polska zajmuje jedno z ostatnich miejsc w Europie pod względem produkcji dendromasy w plantacjach SRWC wierzby i topoli). Nie ma wystarczającego postępu technologicznego w zakresie selekcji, nawożenia i ochrony, brak też wyraźnego postępu w procesie zbioru, suszenia i uszlachetniania surowca. Wszystkie te procesy oczekują na pilny postęp i inwestycje w badania i wdrożenia. W tej sytuacji pilne jest uruchomienie zapowiadanych w „Strategii PGLLP” dwóch strategicznych projektów dotyczących rozwoju plantacji drzew na gruntach nieleśnych LP oraz projektu dotyczącego OZE na gruntach Lasów Państwowych. Niejasne pozostaje stanowisko PGLLP w sprawie wspierania produkcji dendromasy poza gruntami zarządzanymi przez Lasy Państwowe, co byłoby rzeczywistym otwarciem PGLLP na potrzeby otoczenia gospodarczego i społecznego. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 25]

60. Możliwie szybko usunąć należy bariery ograniczające rozwój produkcji dendromasy w Polsce, w tym:

- bariery i uwarunkowania polityczne w zakresie niespójnej i niedającej się przewidzieć polityki i ustalania priorytetów rozwoju OZE;
- bariery ekonomiczne – brak dopłat na zakładanie plantacji lub wyższe dopłaty do innych upraw rolniczych, choć w przypadku plantacji wysokie są nakłady na ich założenie i likwidację, stosunkowo długi okres oczekiwania (3–4 lata) na pierwsze przychody oraz wysokie koszty zakupu maszyn do sadzenia i zbioru;

- bariery rynkowe – brak stabilnego rynku biomasy, wyższe ceny biomasy w elektrowniach niż w ciepłowniach, wymaganie dostaw biomasy dużymi partiami, brak regulacji standaryzujących i certyfikujących biomasę;
- bariery edukacyjne – brak systemu szkoleń dla rolników, którzy obecnie popełniają błędy przy zakładaniu i prowadzeniu plantacji, są przywiązani do tradycyjnej produkcji roślin jednorocznych, nie chcą podejmować ryzyka wieloletniego, nie doceniają znaczenia produkcji biomasy na cele energetyczne.

Bez współdziałania i finansowego zaangażowania się Lasów Państwowych w rozwój prywatnych baz surowca drzewnego, w tym w produkcję dendromasy poza obszarami leśnymi, trudno będzie o istotny postęp w tym obszarze i odciążenie Lasów Państwowych od obowiązku dostaw drewna. Należy pamiętać, że produkcja drewna poza ekosystemami leśnymi może umożliwić poszerzanie i powoływanie nowych obszarów chronionych w lasach. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 27]

61. Droga do osiągnięcia jak najlepszych wyników przez wszystkie podmioty zajmujące się drewnem, od momentu jego pozyskania do wytworzenia produktu finalnego, jest bez wątpienia dialog i wspólne poszukiwanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych. Należy pamiętać, że bez rozwoju drzewnictwa, rozwój leśnictwa będzie zagrożony. Są to naczynia połączone, które potrzebują stabilnych reguł w dostawach surowca i systemach sprzedaży. Należy zaprzestać zmian zasad udostępniania i sprzedaży surowca. Stabilność w tym obszarze przyciąga kapitał i umożliwia rozwój przemysłu drzewnego. Dla racjonalnej gospodarki drewnem niezbędne jest opracowanie wieloletniej krajowej strategii zapotrzebowania na ten surowiec (patrz: KLIMAT, rekomendacja 16), łagodzenia niestabilności rynku drzewnego i usprawniania systemu sprzedaży, a także dostosowywanie technologii w branżach drzewnych do możliwości i cech krajowej bazy surowcowej oraz wprowadzenie zachęt do szerokiego stosowania drewna (zwłaszcza w budownictwie). [ROZWÓJ, rekomendacja 22]

62. Nie został w Polsce rozwiązany w sposób kompleksowy i skuteczny problem wykorzystywania drewna z przemysłowych odpadów i zużytych wyrobów drzewnych, a makulatura, zamiast przyczyniać się do bardziej racjonalnego wykorzystywania własnych zasobów celulozy, jest przedmiotem eksportu. Przy ogólnym wzroście zapotrzebowania na drewno, odnotować jednocześnie należy zjawiska negatywne, jak wzrost substytucji drewna w stolarce budowlanej czy zmniejszenie się zużycia drewna na produkcję celulozy. Osiągnięcie równowagi na rynku drzewnym w skali ogólnokrajowej będzie wymagało śledzenia rynków lokalnych i rozwoju alternatywnych źródeł surowca oraz mobilizacji źródeł dodatkowych (odpady przemysłowe i pożytkowe, zadrzewienia, plantacje). [ROZWÓJ, rekomendacja 20]

63. Wykorzystanie drewna jako opalu na skalę przemysłową, powinno być realizowane na końcu łańcucha dostaw, po zaspokojeniu innych potrzeb związanych z wykorzystaniem drewna (wytworzenie produktów z drewna i celulozy, a także wytwarzanie energii w gospodarstwach domowych). W łańcuchu drzewnym właściwy kierunek zaspokajania potrzeb to: od drewna okleinowego i łuszczarskiego, poprzez surowiec wielkowymiarowy o szczególnych cechach użytkowych, dalej wyselekcjonowane drewno tartaczne, surowiec do budowy domów drewnianych i elementów budynków wznoszonych w innych technologiach (więźba dachowa, elementy konstrukcyjne, elewacje, ale też wyposażenie – podłogi, stolarka otworowa, wykładziny ścienne), drewno tartaczne ogólnego przeznaczenia, drewno na opakowania (w tym na palety) i do produkcji elementów architektury ogrodowej, po drewno do produkcji płyt, dla przemysłu celulozowo-papierniczego, a dalej do wytwarzania brykietów i pelletów oraz dla gospodarstw domowych. Dopiero na końcu łańcucha dostaw powinny być cele energetyki zawodowej. [ROZWÓJ, rekomendacja 35]

64. W związku z okresowym występowaniem dekonunktury na rynkach drzewnych oraz kryzysami gospodarczymi o zasięgu globalnym należy rozważyć stworzenie wspólnotowego (UE) rynku drewna okrągłego, działającego na zasadach giełdy towarowej, zarówno na skalę kraju, jak i międzynarodową. Założenia polskiej leśnej giełdy towarowej powinny opierać się na doświadczeniach rolniczych giełd towarowych. [ORGANIZACJA, rekomendacja 22]

65. Scentralizowany system sprzedaży drewna będzie w przyszłości trudny do utrzymania. Należałoby dążyć do tworzenia regionalnych systemów, które likwidowałyby nieuzasadnione odległości transportowe, uwzględniały powiązania kooperacyjne w sektorze leśno-drzewnym, likwidowały duże różnice cenowe, sprzyjały rozwojowi regionalnemu i zaspokajały potrzeby lokalne. [ORGANIZACJA, rekomendacja 12]

66. Uściślenia wymagają zasady certyfikacji FSC i PEFC drewna energetycznego z plantacji leśnych (zasady FSC nie przewidują drewna z upraw agroleśnych; certyfikaty są wymagane na drewno przeznaczone na papierówkę). Nowych regulacji wymaga także zalesianie oraz zakładanie plantacji na terenach Natura 2000. [KLIMAT, rekomendacja 24]

UŻYTKOWANIE NIEDRZEWNE I USŁUGI

67. Potrzebne jest w polityce leśnej rozstrzygnięcie co do przyszłości nieдрzewnego użytkowania lasów w Polsce. Dotyczy to zarówno lasów państwowych w zarządzie PGLLP, jak i lasów prywatnych (użytkowanie rekreacyjne i powszechny dostęp do lasów prywatnych; uregulowanie problemu „polujących” w lesie prywatnym). Powinna zostać opracowana forma organizacyjna łącząca doktrynę dobra wspólnego i swobodnego dostępu do lasów państwowych i prywatnych z potrzebą wprowadzenia limitów i ograniczeń w niekontrolowanej eksploatacji (spontanicznego nieдрzewnego użytkowania lasów) przez ludność i tym samym przejście do racjonalnego użytkowania.

Istnieje potrzeba przywrócenia nieдрzewnego użytkowania lasu i włączenia tej działalności do strategicznych planów i do rachunku ekonomicznego LP. Powinno nastąpić uporządkowanie pojęć, powołanie struktur i organizacja działalności w zakresie leśnych pożytków/surowców nieдрzewnych i ich użytkowania. Do czasu systemowego uporządkowania tej dziedziny gospodarki leśnej należy wdrożyć opracowane już „Zasady użytkowania lasu” oraz wprowadzić zasady „Certyfikacji gospodarki leśnej w użytkowaniu lasu w Polsce”. [ROZWÓJ, rekomendacja 27]

68. Utrzymuje się ciągle duże znaczenie lasów i pożytków z lasu (grzyby, owoce, rośliny lecznicze), zwłaszcza dla ludzi mieszkających w pobliżu lasów. Wiele rodzin przez dużą część roku praktycznie żyje z dóbr i usług leśnych. Jest to szczególnie istotne w sytuacji dużego bezrobocia, którego doświadczają nieurbanizowane rejony Polski północnej, wschodniej i południowo-wschodniej, gdyż prowadzi do ekonomicznego równoważenia rozwoju obszarów wiejskich.

Presja lokalnych społeczności na lasy jest bardzo duża, oczekiwania ludności rosną. Konflikty między właścicielami i administratorami lasów a lokalną społecznością mogą nabrać znaczenia w najbliższych latach. Konieczne jest właściwe kształtowanie polityki leśnej w stosunku do społeczności lokalnych, jak również włączanie ich przedstawicieli do zarządzania lasami dla dobra ogółu. W podejmowaniu decyzji dotyczących ewentualnego wprowadzenia odpłatno-

ści za korzystanie z lasów konieczne jest uwzględnienie bardzo szerokiego grona uczestników/interesariuszy. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 13]

69. Zbiór runa leśnego jest ważnym źródłem dochodów dla ludności mieszkającej w gminach leśnych. Problemem są bardzo niskie dochody z tytułu zbioru runa i owoców leśnych. Największy dochód osiągają pośrednicy organizujący skup. Jedyną możliwością zwiększenia dochodowości jest zorganizowanie przetwórstwa runa leśnego i owoców leśnych w miejscu, gdzie jest ono pozyskiwane. Wspólnym działaniem administracji leśnej i gmin powinna być pomoc lokalnym społecznościom w tworzeniu spółdzielni socjalnych, których działalnością byłby zbiór i przetwarzanie runa i owoców leśnych. Potrzebne są również zmiany przepisów dotyczących opodatkowania oraz systemów kontroli związanych z taką produkcją. Wyroby wytwarzane w spółdzielniach socjalnych powinny mieć cechy wyrobu lokalnego i jako takie w dużej mierze zwolnione z obciążeń przewidzianych dla zakładów przetwórczych produkujących wyroby z runa leśnego i owoców lasów. [ROZWÓJ, rekomendacja 26]

70. Las daje możliwość realizacji różnych form turystyki, rekreacji, w tym dla osób niepełnosprawnych (ok. 15% populacji) oraz osób starszych, których liczba będzie w przyszłości wzrastać. Każda z tych grup napotyka odrębne bariery w swej aktywności. Rozpoznanie rodzaju i rozległości barier i ich usuwanie oraz dostosowanie szlaków turystycznych i ścieżek leśnych jest ważnym zadaniem w zakresie udostępniania lasów, wymagającym niezbędnej ingerencji w infrastrukturę turystyczno-wypoczynkową w lasach. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 12]

71. Ochrona zdrowia i bezpieczeństwo potencjalnego użytkownika lasu wymagają szczególnej uwagi skierowanej na właściwą organizację przestrzeni turystyczno-rekreacyjnej. Nowym, istotnym wyzwaniem dla zarządców lasów jest kształtowanie przestrzeni w lasach pod kątem potrzeb bardzo różnych odbiorców, w tym osób stale lub czasowo niepełnosprawnych, dzieci oraz osób starszych. Polityka leśna i zarządzający lasami powinni brać pod uwagę zmiany zachodzące w społeczeństwie: rosnącą liczbę ludzi mieszkających w miastach, ludzi w podeszłym wieku i zwiększającą się ich zamożność oraz rosnące oczekiwania lepszego dostępu i wyższych standardów związanych z pobytem w lesie. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 14]

72. Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe (PGLLP), poprzez udostępnienie lasów do aktywnego wypoczynku oraz organizację bądź współorganizację imprez rekreacyjno/treningowo/sportowych, wpływa na kształtowanie i promocję zdrowia publicznego. W tym obszarze potrzebna jest bardziej aktywna polityka LP i współpraca z resortem zdrowia. Lasy oraz leśna infrastruktura rekreacyjna są postrzegane przez osoby niepełnosprawne oraz ich najbliższe otoczenie jako tereny niedostępne i nieprzystosowane. Nieznane są opinie osób starszych na temat aktywnego spędzania czasu w lesie ani ich preferencje czy możliwości psychofizyczne. Lasy Państwowe powinny szybko reagować na nowe (modne) formy aktywności fizycznej, dostosowując odpowiednio las i infrastrukturę rekreacyjną do potrzeb społecznych. Lasy Państwowe powinny prowadzić kampanie w celu zmiany postrzegania lasów przez osoby niepełnosprawne i starsze jako tereny nieprzystosowane. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 34]

73. Programy turystyczne i rekreacyjne należałoby włączyć w proces planowania urzędniowego, a w ich tworzenie powinny zostać zaangażowane organizacje turystyczne, władze lokalne, właściciele kwater agroturystycznych oraz oferujący usługi z zakresu turystyki kwalifikowanej. Silne związki z funkcjami rekreacyjnymi lasu wykazuje użytkowanie nieдрzewne (grzyby, jagody). Byłoby racjonalne stworzenie dla nadleśnictwa spójnego programu rozwoju, udostępniania i przystosowania lasów do spełniania funkcji społecznych, który łączyłby i wykorzystał walory rekreacyjne, krajobrazowe, dostępność płodów runa leśnego, agroturystykę,

foto-safari, wartości edukacyjne. Do rozwoju agroturystyki niezbędne jest szersze otwarcie lasów dla odwiedzających, wyznaczenie większej liczby szlaków turystycznych i dróg rowerowych. Należy również rozważyć zmiany w zasadach wstępu do miejsc mających znaczenie dla ochrony przyrody – rezerwatów znajdujących się na terenach w zarządzie LP. Ich udostępnienie zwiększy atrakcyjność turystyczną tych miejsc. Powyższe programy powinny być integralnym elementem planu urządzenia lasu (PUL). [ROZWÓJ, rekomendacja 25]

74. Udostępnienie lasów społeczeństwu, będące jednym z celów strategicznych LP, wymaga racjonalnego rozwoju infrastruktury leśnej. Zgodnie z przyjętą strategią Lasy Państwowe zakładają niewielkie zwiększenie liczby obiektów infrastruktury edukacyjno-turystycznej przy jednoczesnej poprawie stopnia wykorzystania i zrationalizowania kosztów utrzymania obecnej infrastruktury. Wobec rosnącego ruchu turystyczno-rekreacyjnego w lasach oraz pojawiania się nowych, nielegalnych form rekreacji (rajdy enduro, quady) istnieje potrzeba zweryfikowania zamierzeń PGLLP w tym względzie. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 31]

75. Konieczne jest podjęcie długookresowych działań minimalizujących zagrożenia lasu wynikające z rozwoju turystyki i rekreacji. Chodzi przede wszystkim o uwzględnianie pojemności rekreacyjnej przestrzeni (liczby użytkowników w przeliczeniu na jednostkę powierzchni) oraz zakresu i charakteru realizowanych przez las funkcji społecznych i ekonomicznych, a także o monitorowanie skutków zmian w środowisku leśnym wywołanych przez turystykę. Przestrzeń turystyczna na poziomie gmin musi być kształtowana na podstawie szczegółowych analiz potencjału turystycznego i w ścisłym związku z pojemnością rekreacyjną miejsc docelowych. Analizy pojemności rekreacyjnej muszą być wykonywane na poziomie lokalnym i odnoszone do lokalnych uwarunkowań. Powinny zostać przygotowane zmiany w systemie prawa, umożliwiające rozpoznanie zasobów krajobrazowych, ich ochronę i gospodarowanie nimi. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 30]

76. Należy przywrócić definicję, zasady i kryteria zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego lasu, które były zapisane w „Zasadach hodowli lasu” z 2003 r. Nowe regulacje pomijają „naturalną odporność środowiska leśnego mierzoną chłonnością i pojemnością rekreacyjną” – najważniejsze kryterium uzasadniające zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne lasów.

W przyszłych planach zagospodarowania rekreacyjnego lasu, stanowiących część planu urządzenia lasu, konieczne jest sformułowanie merytorycznych przesłanek umożliwiających strefowy rozwój rekreacji w lasach. Konieczne jest też poszukiwanie takiego modelu kształtowania leśnej przestrzeni rekreacyjnej, który w większym stopniu, aniżeli obecnie, uwzględni interakcje pomiędzy lasem a jego otoczeniem. W tym kontekście rozważyć należy tworzenie map informujących o warunkach bioklimatycznych poszczególnych zbiorowisk leśnych, które z kolei mogłyby stanowić wskazówkę do wytyczania nowych obiektów infrastruktury rekreacyjnej. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 32]

77. Obowiązujące obecnie wytyczne postępowania hodowlano-urzędniowego w kontekście zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego lasu nie gwarantują skutecznej, kompleksowej ochrony środowiska leśnego przed nadmierną presją ruchu turystycznego. Trzeba zatem je znowelizować. Konieczne jest zintensyfikowanie działań związanych ze strefowaniem zagospodarowania rekreacyjnego lasu, opartym na identyfikacji zasobów krajobrazowych i pomiarze pojemności turystyczno-rekreacyjnej, oraz określenie zasad i warunków sytuowania urządzeń rekreacyjnych w lasach, a także zwiększenie udziału społeczeństwa w procesie zagospodarowania lasu dla celów turystyczno-rekreacyjnych. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 33]

78. Jakkolwiek większość dóbr będących pochodną wartości społeczno-użytkowej lasu publicznego nie powinna być komercjalizowana, to jednak należałoby rozważyć, czy niektóre z nich nie mogłyby być udostępniane odpłatnie. Odpłatność powinna szczególnie dotyczyć korzystania z usług rekreacyjno-turystycznych. Są to dobra ograniczone i powinny podlegać częściowej reglamentacji, choć jako dobra wspólne nie powinny nikogo wykluczać. [ROZWÓJ, rekomendacja 13]

79. Należy rozważyć wprowadzenie regulacji okresowo ograniczających dostępność usług (świadczeń) pozamaterialnych środowiska leśnego poprzez takie instrumenty, jak ograniczenia prawne (limity, zakazy, nakazy) oraz umowy na korzystanie z usług leśnych. Podstawowym jednak narzędziem regulacji powinna być edukacja budująca świadomość ekologiczną, czyli umiejętność postrzegania roli lasu w kontekście zarówno potrzeb materialnych, jak i usług środowiskowych, tak na poziomie globalnym, regionalnym, jak i lokalnym. [WARTOŚĆ, rekomendacja 9]

LASY A PLANOWANIE PRZESTRZENNE

80. Na trwale i zrównoważone, zintegrowane z całą gospodarką zarządzanie obszarami leśnymi w Polsce, powinny składać się regionalne strategie zrównoważonej gospodarki leśnej, harmonizujące działalność leśną z inną działalnością gospodarczą i aktywnością społeczną. Kluczowym rozstrzygnięciem w planowaniu długookresowym w leśnictwie powinna być identyfikacja funkcji priorytetowych w obszarach funkcjonalnych, uwzględniająca przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne zróżnicowanie przestrzeni leśnej, oraz właściwa alokacja celów strategicznych leśnictwa. Zarówno w ustawie o lasach, jak i w ustawodawstwie z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego, brak jest szerszych odniesień do strefowego/zonalnego różnicowania gospodarki leśnej.

W obowiązującym systemie planistycznym brak jest uregulowań o charakterze strategicznym, a ich potrzebę dostrzega się głównie na poziomie regionalnym, na którym – z mocy prawa – długookresowe planowanie leśne powinno być zintegrowane z wojewódzkimi planami zagospodarowania przestrzennego. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 8]

81. Podstawą planowania przestrzennego w gminie jest miejscowy plan zagospodarowania oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Gminy nie mają obowiązku sporządzania planów miejscowych dla terenów zarządzanych przez PGL Lasy Państwowe. Lasy Państwowe zaś kierują się w swojej gospodarce planem urządzenia lasu, który dla lasów ma charakter planowania przestrzennego, ale nie wychodzi poza granice lasu. Stan ten jest wysoce niekorzystny, bo ogranicza przestrzenną i tematyczną ciągłość planowania i pozbawia LP narzędzia współdziałania z innymi podmiotami gospodarczymi i z administracją samorządową. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 16]

82. Sposób ujęcia problematyki leśnej w dokumentach kształtujących planowanie i zagospodarowanie przestrzenne nie odzwierciedla w pełni znaczenia lasów w przestrzeni gospodarczej, przyrodniczej i społecznej. Lasy rzadko są traktowane jako element rozwiązań koncepcyjnych, nie uwzględnia się też w sposób należyty ich potencjału. Dokumenty programowe i strategiczne koncentrują się zazwyczaj na biernej diagnozie stanu gospodarki leśnej i na tradycyjnym podkreślaniu ochronnych i społecznych funkcji lasów.

Pilnie potrzebna jest weryfikacja „Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030” z 2012 r., i przyjętej w tej sprawie uchwały nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 17]

83. Obszary współpracy między PGLLP a samorządami terytorialnymi wymagają głębokiej, wspólnej analizy i kodyfikacji. Plan urządzenia lasu powinien być zharmonizowany ze strategią rozwoju gminy/powiatu – strategia rozwoju gminy/powiatu powinna uwzględniać zasady gospodarki leśnej. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest inicjatywa BULiGL uzupełnienia PUL specjalną analizą ekonomiczną EEN (patrz: ROZWÓJ, rekomendacja 23). [ROZWÓJ, rekomendacja 29]

84. Narodowy Program Leśny powinien służyć zintegrowaniu planowania urządzeniowego z działaniami gospodarczymi i społecznymi w układach przestrzennych opartych o naturalne granice, w nawiązaniu do ich predyspozycji przyrodniczych, we współdziałaniu z innymi podmiotami i instytucjami realizującymi koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju. Planowanie urządzeniowe powinno wyznaczyć obszary lasów o różnym stopniu wielofunkcyjności (również lasy jednofunkcyjne), co umożliwiłoby współpracę i realizację koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju oraz ułatwiłoby prace planistyczne, zarządzanie przestrzenią oraz ochronę i kształtowanie krajobrazu. Kluczowe znaczenie w tym działaniu ma „Krajowy program zwiększania lesistości” oraz zadrzewienia. [WARTOŚĆ, rekomendacja 22]

85. Potrzebna jest weryfikacja metod zarządzania lasu z punktu widzenia planowania przestrzennego i gospodarki wodnej, uwzględnienie poziomu krajobrazu oraz powiązanie planów urządzenia ze strategią i planami zagospodarowania przestrzennego. [KLIMAT, rekomendacja 13]

86. Zadanie leśnych kompleksów promocyjnych (LKP), mające polegać na kreowaniu nowych zasad gospodarki leśnej, nie zostało w pełni zrealizowane. LKP miały być obszarami funkcjonalnymi o znaczeniu ekologicznym, edukacyjnym i społecznym, a jedną z głównych idei LKP było godzenie potrzeb społecznych z funkcjami ochronnymi i promowanie postępu w gospodarce leśnej. Stan realizacji tych celów należy poddać wnikliwej ocenie i przeformułować zasady funkcjonowania. Program gospodarczo-ochronny, według którego LKP miały funkcjonować, jest opracowywany przez właściwego dyrektora regionalnego Lasów Państwowych, podczas gdy taki program wymaga aktywnego włączenia się różnych grup interesów do wspólnych uzgodnień. W ten sposób między planami urządzenia lasu, planami zagospodarowania przestrzennego i strategiami rozwoju brakuje spójności i systemu powiązań. Powstaje wrażenie istnienia dwóch różnych światów, które oddziela granica lasu. Należy przywrócić leśnym kompleksom promocyjnym ich pierwotny charakter i wskazać rzeczywiste cele, jakie przyświecały powołaniu tych obszarów funkcjonalnych. [ORGANIZACJA, rekomendacja 23]

87. Konieczna jest weryfikacja koncepcji, trybu i kryteriów powoływania leśnych kompleksów promocyjnych oraz realizowanych w nich programów. W świetle nowych inicjatyw dotyczących przyrodniczych obszarów funkcjonalnych (np. w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju), leśnych obszarów funkcjonalnych (patrz np. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 10, 3 (19)/2008) oraz projektów zagospodarowania krajobrazu (np. wykorzystanie koncepcji lasów modelowych w projekcie Baltic Landscape), należy dokonać analizy możliwych powiązań i ustalić spójne kryteria oraz zintegrowane programy działań. Podstawa wyboru lokalizacji obszaru funkcjonalnego, jego delimitacja oraz główne zadania programowe powinny być ustalane z udziałem wszystkich zainteresowanych grup interesu zgodnie z predys-

pozycjami przyrodniczymi, uwarunkowaniami ekonomicznymi oraz potrzebami społecznymi. [WARTOŚĆ, rekomendacja 26]

88. Ewolucja współczesnej cywilizacji w kierunku zajmowania coraz większych obszarów niezamieszkałych, rozprzestrzenianie się infrastruktur komunikacyjnych i przemysłowych, ekspansja ośrodków miejskich i potrzeby rekreacyjne stwarzają nowe wyzwania dla gospodarki przestrzennej i konieczność zmian w podejściu do gospodarki leśnej. W tych warunkach brak powiązań administracyjno-prawnych między planowaniem leśnym a systemem planowania przestrzennego staje się dotkliwy. Gospodarka leśna powinna być integralną i strategiczną częścią lokalnej i regionalnej gospodarki przestrzennej. Można to osiągnąć poprzez przyjęcie koncepcji planowania długookresowego gospodarki leśnej, która uwzględniając zróżnicowanie walorów przyrodniczych i oczekiwań społecznych oraz gospodarczych, umożliwiałaby wskazanie funkcji priorytetowych dla poszczególnych obszarów/płatów leśnych. Wymagałoby to budowania konkretnych modeli funkcjonowania drzewostanów, które pełniłyby funkcje społeczne bądź przyrodnicze, bądź też gospodarcze. Oznaczałoby to zróżnicowanie zasad gospodarki leśnej w przestrzeni i czasie. [ORGANIZACJA, rekomendacja 25]

89. Konieczne jest wprowadzenie zmian legislacyjnych w kierunku:

- a) nadania obszarom leśnym wokół aglomeracji miejsko-przemysłowych specjalnego statusu samodzielnych jednostek Lasów Państwowych pn. leśnych kompleksów metropolitalnych;
- b) określenia kompetencji leśnych kompleksów metropolitalnych i źródeł ich finansowania.

W zakresie prowadzenia gospodarki leśnej na obszarze metropolitalnym konieczne jest stworzenie spójnego systemu powiązań pomiędzy planowaniem przestrzennym a planem urządzenia lasów.

Określenie priorytetowych funkcji lasu powinno podlegać analizom planistycznym na poziomie regionalnym. W konsekwencji ustanowienie obszarów o dominujących funkcjach powinno odbywać się w trybie uchwały stanowiącej akt prawa miejscowego. W ten sposób stałoby się to wiążące przy sporządzaniu planów urządzenia lasu i byłoby podstawą dla prowadzenia gospodarki leśnej. [ORGANIZACJA, rekomendacja 24]

90. Szczególnym przedmiotem polityki przestrzennej powinny być tereny leśne położone wokół miast – ośrodków regionalnych i subregionalnych, gdzie już rysuje się, lub nastąpi to w najbliższej przyszłości, silna presja budownictwa jednorodzinne/rekreacyjnego i towarzyszącego jej rozwoju infrastruktury liniowej. Zjawisko to wzmacnia niespotykana gdzie indziej presja turystyczno-rekreacyjna. Dla obszarów leśnych narażonych na te zjawiska należy opracować programy zagospodarowania, które ograniczą lub zrekompensują skutki niekorzystnych zmian. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 18]

91. Warunkiem współpracy jest zapewnienie koordynacji działań zarządzających lasami, różnych podmiotów gospodarczych i władz samorządowych. Taka współpraca powinna być prowadzona na etapie planowania zagospodarowania przestrzennego danego obszaru. Tylko wówczas można będzie eliminować błędy w przeznaczaniu konkretnych terenów na określone cele i uwzględniać te cele w doborze sposobów zagospodarowania lasów. Dotyczy to przedsięwzięć zarówno regulacyjnych na obszarach leśnych, jak i zarządczych, sprzyjających integracji różnych celów ujętych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa.

Szczególne znaczenie dla takiego współdziałania i dla uzyskania efektu synergii planowania leśnego i planowania przestrzennego mają relacje między nadleśnictwem a gminą. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 11]

92. Istniejące regulacje współzależności planów urządzenia lasu z planami zagospodarowania przestrzennego należy udoskonalić, a ich wzajemne zależności wzmocnić, podobnie jak nadzór nad ich realizacją. Konsultacje społeczne w tym zakresie nie są dostateczne i nie stanowią gwarancji unikania lub rozwiązywania konfliktów społecznych związanych z formami użytkowania obszarów leśnych, powstających w wyniku dążeń jednostek, społeczności lokalnych i innych grup interesów do lokalizacji zabudowy mieszkaniowej oraz realizacji priorytetowych inwestycji, mających duże znaczenie ekonomiczne i polityczne, na terenach atrakcyjnych przyrodniczo. [ORGANIZACJA, rekomendacja 16]

ZALESIENIA I ZADRZEWIENIA

93. Ważnym elementem rozwoju gospodarki leśnej w Polsce w perspektywie roku 2030 i dalej do 2080 są zalesienia, czyli tworzenie nowych lasów, oraz działania wspomagające w postaci zadrzewień. Obydwa działania są silnie związane zarówno z państwową gospodarką leśną, jak i z leśnictwem prywatnym.

Zalesienia i zadrzewienia powinny wspólnie stanowić strategiczny, zintegrowany wewnętrznie i zharmonizowany w planie przestrzennego zagospodarowania, program wzmacniający gospodarkę leśną. Jednym z ważniejszych zadań jest reaktywowanie idei, uaktualnienie założeń i celów, włączenie problematyki zadrzewień i utworzenie (a właściwie przywrócenie pierwotnej idei z 1993 r.) „Krajowego programu zwiększania lesistości i zadrzewień” (KPZLiZ). W ramach prac należy w pierwszej kolejności: przeprowadzić aktualizację powszechnej ewidencji gruntów, opracować akty wykonawcze (rozporządzenia) do istniejących regulacji oraz podjąć – w miarę potrzeb – opracowanie nowych regulacji prawno-finansowych, a także zsynchronizować program z aktualnymi planami zagospodarowania przestrzennego. [ROZWÓJ, rekomendacja 9]

94. Zadrzewienia są równorzędnym z zalesieniami czynnikiem ochrony i użytkowania przestrzeni przyrodniczej i obydwie działania powinny być ze sobą skoordynowane. Problematyka zalesieniowa i zadrzewieniowa powinna być obowiązkową częścią studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz/lub miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Najpilniejsze potrzeby w tym zakresie występują na obszarze ok. 149 tys. km² (ok. 47,5% obszaru Polski) z czego 68,4 tys. km² to obszary, na których wprowadzanie zadrzewień jest bardzo pilne z uwagi na poprawę warunków przyrodniczych. Przyszły rozwój zarówno zalesień, jak i zadrzewień, będzie możliwy, jeśli zapewni się właścicielom gruntów odpowiednie rekompensaty za wyłączenie gruntów z produkcji. [ROZWÓJ, rekomendacja 8]

95. W koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju, „Krajowy program zwiększania lesistości”, strategię adaptacji do zmian klimatycznych oraz w plany urządzenia lasu należy włączyć zintegrowany plan tworzenia korytarzy ekologicznych oraz program zadrzewień. Od czasu transformacji ustrojowej zadrzewienia jako działania prośrodowiskowe związane z gospodarką leśną przestały być obiektem zainteresowań jakiejkolwiek struktury państwa. Z uwagi na walory środowiskowe, klimatyczne, krajobrazowe, jak i na powiązania z produkcją drewna, zadrzewienia powinny doczekać się specjalnego programu i znaleźć w orbicie planowania i działań perspektywicznych Narodowego Programu Leśnego. [WARTOŚĆ, rekomendacja 24]

96. Szansę na tworzenie nowych lasów w miejscach i w sposób wzbogacający leśną kulturę materialną, bogactwo przyrodnicze i wielofunkcyjne leśnictwo, stanowią zalesienia. Nie chodzi przy tym o bierne dążenie do zwiększania wskaźnika lesistości, lecz o aktywne działanie na rzecz rozwoju. Zanim osiągną wiek stosowny do gospodarczego użytkowania, zalesienia spełniają ważne funkcje społeczne, dając szansę na ekonomiczną, przyrodniczą i społeczną poprawę funkcjonowania obszarów wiejskich (nowa aktywność ekonomiczna, zatrudnienie i miejsca pracy, agroturystyka, poprawa gospodarki wodnej, klimatu, ochrona fauny). Zalesienia wraz z zapomnianymi zadrzewieniami stanowią ważny substytut ekosystemów leśnych na poziomie krajobrazu i powinny być włączone w obszar szczególnych zainteresowań zarządcy lasów państwowych również w aspekcie dziedzictwa narodowego. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 23]

97. Należy poddać weryfikacji „Krajowy program zwiększania lesistości”, uwzględniając zmiany klimatyczne, potrzeby zwiększenia produkcji drewna (nowe bazy surowcowe we współpracy z przemysłem drzewnym), tworzenie korytarzy ekologicznych i zmniejszanie fragmentacji leśnych kompleksów. Do produkcji drewna, również poza ekosystemami leśnymi, należy zaangażować Lasy Państwowe (leśnictwo plantacyjne). We współpracy z samorządami, z sektorem rozwoju regionalnego, sektorem energetyki, rolnictwa i rozwoju wsi należy podjąć prace nad krajowym programem zadrzewień. Potrzebna jest wspólna polityka zalesieniowa i zadrzewieniowa resortów odpowiedzialnych za użytkowanie ziemi, planowanie przestrzenne, ochronę środowiska i rozwój regionalny. [KLIMAT, rekomendacja 19]

98. Zalesienia są jednym z głównych mechanizmów poprawy stanu środowiska przyrodniczego w ogóle, a wzmacniania ochrony przyrody w szczególności. Zalesienia wraz z zadrzewieniami spełniają wiele postulatów z tego obszaru: ochrony różnorodności biologicznej, ochrony krajobrazu, zmniejszania fragmentacji, budowy korytarzy ekologicznych, zwiększania sekwestracji węgla.

Ochronie przyrody w lasach służy wzmocniona produkcja drewna poza ekosystemami leśnymi oraz wykorzystywanie w możliwie dużym stopniu jego właściwości substytucyjnych w stosunku do kopalnych źródeł energii oraz materiałów i surowców wysokoemisyjnych. Z punktu widzenia ochrony środowiska, krajobrazu i ochrony przyrody potrzebny jest w Polsce krajowy program zadrzewień. [OCHRONA, rekomendacja 24]

99. „Krajowy program zwiększania lesistości i zadrzewień” (KPZLiZ) powinien realizować następujące cele:

- racjonalizację struktury użytkowania przestrzeni przyrodniczej,
- zwiększenie produkcji drewna, poprawę bilansu węglowego (wiązaną dwutlenku węgla) oraz lepsze zaopatrzenie przemysłów przetwarzających drewno,
- zwiększenie retencyjnych zdolności gruntu i zmniejszenie deficytu wody,
- powiększenie powierzchni i regulację kształtu istniejących dużych kompleksów leśnych,
- wzmocnienie istniejących i tworzenie nowych korytarzy ekologicznych, z zachowaniem właściwej dla nich struktury krajobrazowej, i zmniejszenie fragmentacji średnich kompleksów leśnych,
- odciążenie lasów od obowiązku dostaw drewna i przeznaczenie większych obszarów lasów przyrodniczo cennych na cele ochrony przyrody,
- aktywizację ekonomiczną terenów wiejskich, tworzenie nowych miejsc pracy i dodatkowego źródła dochodu dla gospodarstw rolnych.

Program o takim charakterze powinien powstać (lub być zainicjowany) w PGL Lasy Państwowe we współpracy z Ministerstwem Rozwoju Regionalnego, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, przemysłem drzewnym oraz samorządami i uzyskać rangę/status programu rządowego. Należy zweryfikować nowelizację ustawy o lasach ze stycznia 2014 r., zobowiązującą

PGLLP do wpłat z funduszu leśnego do budżetu państwa na realizację innych celów niż rozwój gospodarki leśnej i ochrona przyrody w lasach, i powstające okresowo nadwyżki finansowe PGLLP skierować na realizację programów zalesieniowych i zadrzewieniowych oraz ochronę przyrody w lasach. [ROZWÓJ, rekomendacja 10]

100. W zakresie realizacji planów i potrzeb zalesieniowych rekomendować należy wdrożenie następujących działań:

- doprowadzić do pełnego sporządzenia aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego;
- ustalić zasady określania stopnia lesistości;
- zweryfikować i uzgodnić ze stanem faktycznym zapisy odnośnie do sposobu użytkowania gruntów w powszechnej ewidencji gruntów;
- zapewnić ustawowo przekwalifikowanie gruntów rolnych na leśne na koszt skarbu państwa;
- doprowadzić do ustawowego zdefiniowania pojęcia zadrzewień i przeprowadzić ich powszechną ewidencję w układzie rodzajowym i powierzchniowym;
- wprowadzić stałe systemy szkoleń dla chcących zalesiać oraz dla właścicieli zalesionych gruntów;
- jasno i wyraźnie określić prawa i obowiązki poszczególnych instytucji mających związki z procesem zalesiania i zadrzewiania;
- zdecydowanie ograniczyć ilość dokumentów potrzebnych do ubiegania się o przystąpienie do programów zalesieniowych;
- umożliwić prefinansowanie działań zalesieniowych;
- korzystać z możliwości finansowania ze środków unijnych sporządzania uproszczonych planów urządzenia lasu i objęcia tym działaniem lasów poza ewidencją (700 tys. ha lasów bez dokumentacji urządzeniowej i 500 tys. ha lasów poza ewidencją);
- doprowadzić do pełnego objęcia dokumentacją urządzeniową wszystkich lasów prywatnych;
- wspierać działania mające na celu zrzeszanie uczestników programów zalesieniowych;
- konsultować ze społecznościami lokalnymi wszystkie zamierzenia w zakresie zalesień i zadrzewień.

Nowelizacja ustawy o lasach (lub nowe Prawo leśne) powinna zawierać dział regulujący gospodarkę leśną w lasach prywatnych. Powinna umożliwiać tworzenie finansowych zachęt i ulg podatkowych aktywizujących właścicieli lasów i gruntów do zalesienia w podejmowaniu decyzji korzystnych zarówno dla nich jako posiadaczy, jak również dla lokalnych społeczności. [ROZWÓJ, rekomendacja 11]

101. Należałoby zredefiniować cele zadrzewień i przywrócić programy oraz zaangażować Lasy Państwowe w systematyczne prace w tym zakresie. Ponadto należy stworzyć odpowiednie struktury organizacyjne administracji leśnej różnych szczebli odpowiedzialne za zadrzewienia (współpracę z gminami w zakresie zalesień i zadrzewień). Do programu zadrzewień należałoby podejść w nowy sposób, formułując nowe preferencje przestrzenne, zabezpieczając go merytorycznie ze strony leśnictwa i tworząc przede wszystkim finansowe instrumenty wsparcia, bazujące na środkach UE z programu rozwoju regionalnego i na krajowych funduszach ochrony środowiska. [ORGANIZACJA, rekomendacja 10]

102. Istnieje potrzeba zajęcia się w sposób systemowy w PGL Lasy Państwowe problematyką zalesień i zadrzewień. W tym celu należy rozważyć powołanie odpowiednich komórek organizacyjnych na szczeblu DGLP i RDLP oraz określić zadania na poziomie nadleśnictw. Konieczne jest uruchomienie w okresie najbliższych 5 lat monitoringu zadrzewień, analogicznego do funkcjonującego obecnie monitoringu lasów. Metodyka monitorowania powinna być kompatybilna

z zasadami prowadzenia szacunków TOF (*trees outside forest*) przez FAO (2013). [ROZWÓJ, rekomendacja 16]

103. Prowadzenie zadrzewień produkcyjnych w Polsce jest utrudnione ze względu na konieczność uzyskiwania zezwoleń na wycinanie drzew. Należy podjąć działania likwidujące bariery i utrudnienia w prowadzeniu upraw plantacyjnych. Regulacje powinny gwarantować ochronę zadrzewień o ważnych funkcjach środowiskowych, ale równocześnie umożliwiać racjonalne użytkowanie zadrzewień produkcyjnych. W związku z tym należy w szczególności:

- przywrócić topole, w tym mieszańce osiki, do doboru gatunków zalecanych do uprawy w plantacjach;
- wprowadzić możliwości usuwania po zakończeniu cyklu produkcyjnego zrębem zupełnym drzew z powierzchni określonych w planie urządzenia lasu jako plantacje drzew szybko rosnących, mimo że nie osiągnęły wieku rębności przewidzianego dla danego gatunku w lesie;
- prowadzić ciągle badania przydatności do plantacyjnej uprawy nowych krajowych i zagranicznych kultywarów i pochodzeń, uzyskanych w efekcie prac selekcyjnych, w tym sztuczne- go krzyżowania i genetycznych modyfikacji drzew. [ROZWÓJ, rekomendacja 15]

ROZWÓJ REGIONALNY/LOKALNY

104. Nie da się realizować idei trwale zrównoważonej gospodarki leśnej i innych zadań przypisanych współczesnemu leśnictwu, bez współdziałania z szeroko rozumianym otoczeniem społeczno-gospodarczo-politycznym. Wymaga to aktywnego zaangażowania PGLLP w tworzenie, udział i realizację różnych inicjatyw, mogących wspierać efektywne zarządzanie wszystkimi obszarami funkcjonowania Lasów Państwowych.

Potrzebna jest zmiana wewnątrzorganizacyjna, polegająca na rozszerzeniu uprawnień i kompetencji niższych szczebli zarządzania PGLLP (regionalnych dyrekcji i nadleśnictw). Dalsza dewolucja władzy i dekoncentracja uprawnień w strukturach PGLLP jest warunkiem pełnego uczestnictwa organizacji/firmy w kształtowaniu strategii i programów racjonalnego korzystania przez społeczeństwo z funkcji lasów na szczeblu lokalnym i regionalnym. [WSPÓŁ-DZIAŁANIE, rekomendacja 19]

105. Lasy Państwowe powinny rozwijać współpracę z firmami leśnymi w celu osiągnięcia wysokiej jakości i terminowości wykonywanych usług. Ale jednocześnie, jako naturalny monopolista na rynku usługobiorców, PGLLP powinno zadbać o doskonalenie i kształcenie usługodawców, o poprawność ofert oraz o kształtowanie rynku usług leśnych. Potrzebne jest:

- opracowanie standardów usług leśnych,
- opracowanie zasad i procedur certyfikacji firm,
- preferowanie umów wieloletnich,
- opracowanie programów szkolenia, w tym z zakresu przygotowywania przetargów na usługi leśne (sporządzanie specyfikacji istotnych warunków zamówienia),
- opracowanie systemów kształcenia i doskonalenia zawodowego przedsiębiorców, jak również operatorów pilarek oraz maszyn wielooperacyjnych,

- uregulowanie programów i kompetencji ośrodków szkolenia drwali oraz nadawania im uprawnień. [ROZWÓJ, rekomendacja 33]

106. Paradoxem ustroju prawno-finansowego gospodarki terenowej jest utrata dochodów w gminach o wysokiej lesistości. System jest antyrozwojowy, przeciwnie skuteczny dla „Krajowego programu zwiększania lesistości”. Wysoka lesistość gminy powinna być jej atutem, nie bolączką. Oczekiwać należy zmiany systemu opodatkowania Lasów Państwowych, która polegałaby na pozostawieniu większej, niż dotychczas, części podatków w gminie. Należy dążyć do sytuacji, kiedy wartości wypracowane na terenie gmin pozostaną i będą służyć rozwojowi gminy i ludności lokalnej. Surowiec drzewny przerabiany na miejscu daje wyższy dochód.

Rekompensata za utratę dochodów w przypadku dużego udziału powierzchni leśnych jest zasadniczą osią konfliktu między samorządami i Lasami Państwowymi, wymagającą systemowego rozwiązania. [ORGANIZACJA, rekomendacja 28]

107. Obecny system opodatkowania PGLLP jest krzywdzący dla gmin. Osiągają one tylko dochody z tytułu podatku leśnego. Nie mają one jednak udziału w dochodach, jakie osiąga PGLLP. Dochody z tytułu CIT trafiają do skarbu państwa, podobnie jak dywidenda. Gminy powinny mieć zrekompensowane straty w tych dochodach.

Środki finansowe pochodzące z dochodu PGLLP powinny być inwestowane w rozwój lokalny, nie zaś, jak to zdecydowano w nowelizacji ustawy o lasach w 2014 r., być odprowadzane w formie tzw. dywidendy do budżetu państwa. [ROZWÓJ, rekomendacja 30]

108. Należy podjąć/pogłębić współpracę w zakresie planowania i realizacji działań pomiędzy regionalnymi zarządami gospodarki wodnej a regionalnymi dyrekcjami Lasów Państwowych. [KLIMAT, rekomendacja 14]

109. Prywatny sektor usług leśnych potrzebuje systemowego wsparcia państwowych władz lokalnych i samorządowych, lokalnej administracji leśnej (RDLP, nadleśnictwa) oraz instytucji i programów promujących przedsiębiorczość i przedsiębiorców. W sektorze tym tkwią możliwości obniżania poziomu bezrobocia, poprawy warunków życia ludności, wzrostu potencjału gospodarczego regionów oraz wyrównywania różnic poziomu gospodarczego poszczególnych obszarów. Do większej stabilizacji w sektorze usług leśnych może przyczynić się zawieranie umów wieloletnich. Nie jest to możliwe bez silnych organizacji zrzeszających i reprezentujących interesy przedsiębiorców leśnych. Brak jest takiej reprezentacji w Krajowej Izbie Gospodarczej. [ROZWÓJ, rekomendacja 32]

110. Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest największym pracodawcą w polskim leśnictwie. Gospodarstwo to zatrudnia aktualnie głównie mężczyzn, bowiem zawód ten jest tradycyjnie postrzegany jako zawód męski. Wyzwaniem dla PGLLP jest zwiększenie w najbliższej przyszłości zatrudnienia kobiet, w tym głównie w terenie, oraz lepsze wykorzystanie już zatrudnionych, dobrze wykształconych, które mają ambicje, by zajmować stanowiska kierownicze. Obecność kobiet zwiększa różnorodność zespołów, sprzyja ich kreatywności i innowacyjności, co może przyczynić się do lepszego zarządzania, lepszego wizerunku i budowania nowej, bardziej przyjaznej w społecznej percepcji, struktury przedsiębiorstwa PGLLP. [ROZWÓJ, rekomendacja 28]

LEŚNICTWO PRYWATNE I USŁUGI LEŚNE

111. Leśnictwo prywatne pozostaje na marginesie zainteresowań zarówno państwa, jak i organizacji gospodarczej PGL Lasy Państwowe. Potrzebna jest prawna i organizacyjna poprawa nadzoru nad lasami prywatnymi, a wspomagać to powinny działania utrwalające własność prywatną lasów oraz większa otwartość i życzliwość administracji państwa wobec właścicieli.

Należy oczekiwać, że w okresie do roku 2030 i dalej do 2080 r. nastąpi dynamiczny rozwój zasobów leśnych w lasach prywatnych, przy jednocześnie stabilizującym się rozwoju zasobów w Lasach Państwowych. Znajdzie to wyraz zarówno jeśli chodzi o powierzchnię leśną, zapas rosnący, jak i możliwości pozyskania drewna. Istnieje pilna potrzeba opracowania specjalnego programu rozwoju leśnictwa prywatnego w Polsce. Program, który powinien powstać we współpracy z Lasami Państwowymi i samorządami, pozwoliłby stworzyć struktury organizacyjne, podstawy systemowego wsparcia finansowego, wzmocnić instytucjonalnie środowisko właścicieli lasów, poprawić organizacyjny i prawny nadzór nad lasami prywatnymi i umożliwić systematyczną współpracę w zakresie edukacji i kształcenia zawodowego. W tym celu należałoby:

- 1) powołać zespół ds. programu rozwoju leśnictwa prywatnego w Polsce;
- 2) uznać stowarzyszenia reprezentujące prywatnych właścicieli lasów za nieodzownych partnerów w realizacji polityki leśnej państwa;
- 3) usankcjonować w ustawie o lasach możliwość korzystania z funduszu leśnego lub równoprawnego instrumentu finansowego;
- 4) wdrożyć polityki UE, dotyczące wsparcia leśnictwa prywatnego w zakresie: zalesiania, działalności leśno-środowiskowej, przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych, zwiększania odporności ekosystemów oraz w zakresie inwestycji w nowe technologie. [ROZWÓJ, rekomendacja 6]

112. Lasy w Polsce postrzegane są, zarówno przez władze, jak i ogół społeczeństwa, głównie przez pryzmat Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. W pierwszym przypadku przeczy to konstytucyjnej zasadzie zrównoważonego rozwoju oraz regulacji ustawowej o swobodzie działalności gospodarczej. Należy doprowadzić do zmiany pozycji leśnictwa prywatnego w Polsce. Główna społeczna wartość prywatnych lasów i prywatnej gospodarki leśnej polega na świadczeniu funkcji pozaprodukcyjnych lasu. Do takiej zmiany potrzebna jest uzupełniona definicja lasu w ustawie o lasach⁵, w której jako przeznaczenie gruntu pokrytego roślinnością leśną należy wskazać nie tylko „produkcję leśną”, lecz także – pełnienie funkcji pozaprodukcyjnych. [ORGANIZACJA, rekomendacja 30]

113. Należy zobowiązać organy państwowe do równoprawnego traktowania lasów, bez względu na formę własności. Rozwój leśnictwa prywatnego leży w interesie gospodarki leśnej w Polsce oraz lidera tej gospodarki – PGLLP. Istnieje potrzeba partnerskiej współpracy leśnictwa państwowego z prywatnym. Należy doprowadzić działaniami legislacyjnymi do wspierania właścicieli lasów prywatnych na poziomie (minimum) sugerowanym przez UE oraz do zapewnienia

⁵ O potrzebie zmiany definicji lasu w ustawie o lasach mówi także rekomendacja 17 panelu „ROZWÓJ. Lasy i gospodarka leśna jako instrumenty ekonomicznego i społecznego rozwoju kraju”, w tym przypadku z uwagi na minimalną powierzchnię 0,1 ha pokrytą roślinnością leśną, postulując zwiększenie tej powierzchni do 0,5 ha z uwagi na deklarowane w ustawie ekosystemowe podejście do gospodarki leśnej. Na powierzchni 0,1 ha trudno mówić o tworzeniu się leśnego ekosystemu.

rekompensat za wprowadzane ograniczenia, np. z tytułu ochrony przyrody (obszary Natura 2000). [ORGANIZACJA, rekomendacja 29]

114. Wyzwaniem dla polskiego leśnictwa prywatnego będzie zaangażowanie gospodarki leśnej w zrównoważony rozwój wsi i terenów wiejskich.

Państwo nie posiada wypracowanego systemu wzmacniania gospodarki leśnej ani ochrony przyrody w lasach prywatnych, a przyznawane środki finansowe nie zaspokajają realnych potrzeb. Jednym z najważniejszych problemów w przypadku realizacji zadań z zakresu ochrony przyrody na gruntach prywatnych, wymagającym pilnego uregulowania, jest ustalenie rekompensat za utracone przychody. Brakuje miarodajnych kryteriów i wskaźników określających stan właściwej ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków, dlatego trudno jest o właściwe wyliczenie skutków ochrony.

Niezbędne jest stworzenie nowych instrumentów prawnych dotyczących możliwości zrzeszania się ich właścicieli. [OCHRONA, rekomendacja 20]

115. Droga prowadzącą do poprawy rentowności polskiego leśnictwa prywatnego powinno być dążenie do wzajemnej kooperacji właścicieli. W warunkach występującego rozdrobnienia własności leśnej jednym z najważniejszych zadań, przed którymi stoją prywatni właściciele lasów, jest tworzenie zrzeszeń lub innych organizacji wspólnotowych. Niekorzystnym jest utrzymywanie struktur pośredniczących w kontaktach gospodarczych.

Należy stworzyć warunki prawne, organizacyjne i finansowe dla właścicieli lasów, ażeby inicjowali i uczestniczyli oni w tworzeniu wspólnot lub zrzeszeń leśnych. Wzrost dochodów właścicieli może być uzyskany w następstwie odpowiednio zorganizowanej sprzedaży drewna oraz zmian organizacyjnych prowadzących do powstania grupy wyspecjalizowanych właścicieli lasów jako „producentów” drewna. [ROZWÓJ, rekomendacja 7]

116. Dostosowanie lasów i leśnictwa prywatnego do pełnienia złożonych funkcji oczekiwanych przez społeczeństwo, ochrona przyrodniczych wartości, powszechne udostępnienie lasu wymagają doskonalenia rozwiązań ekonomicznych i prawnych. Obowiązujące regulacje wymagają szybkich zmian. Włączenie się państwa do finansowego wsparcia leśnictwa prywatnego w procesie tworzenia wspólnot i zrzeszeń byłoby potwierdzeniem świadomości ciążyących zobowiązań. Zrzeszeni właściciele powinni korzystać z ulg podatkowych nieprzysługujących właścicielom działającym indywidualnie. Konieczna jest zmiana przepisów ułatwiających gospodarkę leśną w zrzeszeniach. Sprawa lasów prywatnych wymaga rozwiązań systemowych, zapewniających racjonalne wspieranie mechanizmami ekonomicznymi i finansowymi. [ROZWÓJ, rekomendacja 12]

117. Konieczna jest nowelizacja ustawy o lasach i ustawy o ochronie przyrody ustanawiająca rozwiązania prawno-administracyjne w odniesieniu do ekonomicznej strony działalności lasów prywatnych. Obecnie brak procedur współpracy administracji powiatu, odpowiedzialnej za nadzór nad lasami prywatnymi, z instytucjami zajmującymi się ochroną przyrody. Na szczeblu regionalnym powinno powstać ciało doradcze złożone z przedstawicieli instytucji nadzorującej lasy prywatne, reprezentantów właścicieli lasów oraz specjalistów z zakresu ochrony przyrody.

Należy rozważyć wprowadzenie do ustawy o lasach rozdziału o lasach prywatnych, regulującego najważniejsze sprawy wynikające z prawa własności, w tym również ogólnospołeczną dostępność tych lasów w celach rekreacyjnych, z uwzględnieniem publicznego wsparcia finansowego. [OCHRONA, rekomendacja 21]

118. Nadzór nad lasami prywatnymi powinien być wolny od doktryny lasu wielofunkcyjnego i nie narzucać sposobu gospodarowania, ale dać właścicielowi wybór: las produkcyjny (gospo-

darstwo plantacyjne), las rekreacyjny, las chroniony/rezerwatowy, las ochronny (chroniący inne walory środowiska), inny. Dla każdego typu prywatnej gospodarki leśnej należy stworzyć narzędzia prawne i finansowe dla właścicieli, którzy dostosowując się do planów przestrzennego zagospodarowania, będą decydować o typie prowadzonej gospodarki leśnej.

Subwencje oraz ulgi podatkowe powinny pobudzać właścicieli lasów do podejmowania decyzji korzystnych z ogólnospołecznego punktu widzenia. Ochrona przyrody w lasach prywatnych będzie możliwa bez ograniczania pozostałych funkcji pod warunkiem zapewnienia czytelnych zasad rekompensat, uwzględniających prawo własności. [OCHRONA, rekomendacja 22]

119. W wyniku restrukturyzacji PGLLP zostało pozbawione swoistych instrumentów prawno-ekonomicznych wobec prywatnego sektora usług w gospodarce leśnej. Ustawa „Prawo zamówień publicznych” zobligowała Lasy Państwowe do stosowania zamówień publicznych, firmy leśne natomiast znalazły się w obszarze działalności rynkowej. Takie rozstrzygnięcie odebrało LP możliwość bezpośredniego, ukierunkowanego wspierania sektora usług leśnych (np. zawierania umów z wolnej ręki na prace wysoce specjalistyczne). PGLLP powinno się zaangażować w tworzenie odpowiednich instrumentów prawnych i finansowych adresowanych do przedsiębiorców leśnych. Należy rozważyć także udział PGLLP w fundacjach oraz stowarzyszeniach wspierających rozwój samorządów gospodarczych, w tworzeniu rynku pracy oraz przyciąganiu młodych ludzi do pracy w lesie. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 21]

120. Rozdrobnione lasy prywatne o powierzchni do 10 ha są zagospodarowywane na podstawie decyzji starosty, co sprowadza się często do tego, że brak jest jakichkolwiek zasad zagospodarowania małych kompleksów leśnych. Należy dążyć do ujednolicenia leśno-środowiskowej dokumentacji urzędzeniowej i wprowadzić jeden rodzaj dokumentacji urzędzeniowej dla lasów wszystkich form własności. [WSPÓLDZIAŁANIE, rekomendacja 21]

OCHRONA PRZYRODY W LASACH

121. O stanie przyrody decyduje typ gospodarki. Bazą pozwalającą na zachowanie w stanie zadowalającym zasobów przyrodniczych w długiej perspektywie czasowej, nie tylko w skali międzynarodowej, jest szeroko rozumiana polityka gospodarcza skupiona wokół koncepcji „zielonej ekonomii”. Wymaga ona: zmiany paradygmatu wzrostu gospodarczego z aspektów ilościowych na jakościowe, nowych miar oceny poziomu i jakości życia oraz inwestowania w kapitał naturalny. Oznacza to potrzebę uzupełnienia tradycyjnego kryterium oceny rozwoju, jakim jest produkt krajowy brutto (PKB), o wskaźniki rozwoju społecznego oraz stanu różnorodności biologicznej i stopnia konsumpcji zasobów naturalnych. [OCHRONA, rekomendacja 3]

122. Ochrona przyrody w swej dalekiej perspektywie, jako cel powinna przyjąć ochronę systemów podtrzymujących życie. Kluczem jest trwałość biosfery i zapewnienie bezpiecznych dla życia i efektywnych ekonomicznie odnawialnych źródeł energii. Warunki takie na lądzie spełniają przede wszystkim lasy. W lasach są największe zasoby biomasy, będące odnawialnymi źródłami energii, i jednocześnie w lasach są największe lądowe zasoby przyrody (różnorodności biologicznej), które powinny być chronione. Świadomość tego faktu powinna towarzyszyć za-

równie tworzeniu gospodarczych programów rozwojowych, jak i strategiom ochrony przyrody. Niezbędna jest przy tworzeniu prawa. [OCHRONA, rekomendacja 1]

123. Brak jest spójnej koncepcji ochrony przyrody w Polsce, zwłaszcza zasad tworzenia „docelowej” sieci obszarów chronionych. Weryfikacji wymagają obecne formy ochrony, sposoby administrowania nimi, zasady tworzenia planów ochronnych, realizacji zadań i ponoszone koszty oraz źródła finansowania. Istnieje potrzeba opracowania krajowej koncepcji rozwoju ochrony przyrody, w której znaczące miejsce powinna zajmować docelowa sieć form ochrony przyrody w Polsce. Koncepcja taka powinna być systematycznie weryfikowana przy uwzględnianiu zmian środowiska przyrodniczego oraz postępu naukowego. Znaczącą rolę powinno się w niej przypisać wielkoobszarowej ochronie przyrody w lasach, która jest realizowana w Lasach Państwowych poprzez prowadzenie wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. Istnieje potrzeba nowelizacji ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko w części dotyczącej ochrony przyrody na terenach w zarządzie PGLLP. [OCHRONA, rekomendacja 9]

124. Zapis w ustawie o ochronie przyrody z 2004 roku o potrzebie zgody samorządu terytorialnego na powołanie parku narodowego jest zgodny z zaleceniami najwyższych władz międzynarodowych ochrony przyrody i nie jest rzeczywistą przeszkodą w tworzeniu nowych parków. Poprawa ochrony przyrody w Polsce może nastąpić po usunięciu następujących przeszkód:

- brak lub złe rozwiązanie w zakresie współpracy administracji ochrony przyrody z lokalną ludnością i organizacjami gospodarczymi;
- obniżenie rangi i brak planów zagospodarowania przestrzennego i brak ich hierarchiczności;
- brak planowania przestrzennego na różnych poziomach;
- brak zharmonizowanych planów ochrony obszarów cennych przyrodniczo oraz obniżenie roli analiz fizjograficznych;
- niedostateczny poziom edukacji przyrodniczej społeczeństw lokalnych.

Powyższe przyczyny powodują nadmierną eksploatację przestrzeni przyrodniczej i prowadzą do powstawania zagrożeń dla dzikiej przyrody w Polsce. [OCHRONA, rekomendacja 17]

125. Cele ochrony przyrody określone w ustawie o ochronie przyrody oraz cele współczesnej gospodarki leśnej określone w ustawie o lasach nie są sprzeczne, a w głównych punktach pokrywają się. Gospodarka leśna jest narzędziem ochrony przyrody, a ochrona przyrody służy gospodarce leśnej. Oba zdania są realne na poziomie ogólnych celów jednej i drugiej działalności w kontekście interesu publicznego, wizji przyszłości lasów, wizji ochrony przyrody i modelu cywilizacji. [OCHRONA, rekomendacja 2]

126. W Lasach Państwowych, począwszy od uchwalenia nowej ustawy o lasach w 1991 roku, nieprzerwanie podejmowane są wysiłki zmierzające do odwrócenia surowcowego kierunku rozwoju gospodarki leśnej i nadania jej cech zgodnych z zasadami ochrony środowiska i ochrony przyrody. Zasadnicze cele ustawy i jej kolejne nowelizacje pokrywają się z celami ustawy o ochronie przyrody (2004), co oznacza, że na terenie zarządzanym przez Lasy Państwowe realizowane są również przepisy tej ustawy. Integralną częścią ochrony przyrody w lasach jest jej użytkowanie. Użytkowaniem jest osiąganie korzyści materialnych (surowce i produkty) i niematerialnych (usługi środowiskowe, informacje naukowe, walory estetyczne, zdrowotne, kulturowe).

Ochrona przyrody w lasach stała się częścią wielofunkcyjnej gospodarki leśnej i w całym zakresie (wszystkie formy ochrony na terenach leśnych) powinna podlegać Lasom Państwowym (PGLLP) i z ich nadwyżek powinna być finansowana. [OCHRONA, rekomendacja 6]

127. Pilnego uporządkowania wymaga mnogość form ochrony przyrody oraz nakładające się na siebie kompetencje różnych administracji i opracowywanie różnych planów ochrony. Na tworzone przepisy prawne należy patrzeć pod kątem ich wartości dla dobra ogółu, nie zaś jednej grupy społecznej czy potrzeb instytucji, zarówno w czasie teraźniejszym, jak i przyszłym. Wymóg opracowywania wielu planów ochrony dla tego samego obszaru chronionego, wynikający z różnych regulacji prawnych (np. wynikające z ustawy o lasach oraz ustawy o ochronie przyrody), prowadzi do kolizji norm prawnych. Może to sugerować, że władze publiczne nie wywiązują się w sposób należyty z konstytucyjnego obowiązku realizacji ochrony środowiska w sferze leśnej. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 24]

128. Regulacje ustawowe w zakresie ochrony przyrody w części dotyczącej lasów są niejasne, niekompletne i sprzeczne, wprowadzają niejasności w zakresie kompetencji i odpowiedzialności, stwarzają możliwość dowolnej interpretacji i generują zbędne koszty. Jednym z głównych zadań jest uporządkowanie prawa ochrony przyrody w stosunku do gospodarki leśnej: zlikwidowanie podwójnej władzy, określenie kompetencji, źródeł finansowania, odpowiedzialności. [OCHRONA, rekomendacja 7]

129. Pilnej i głębokiej analizy prawnej oraz regulacji wymaga prawodawstwo z zakresu ochrony przyrody w odniesieniu do jednostek sprawujących nadzór nad obszarami chronionymi i zarządzających nimi, planujących ochronę przyrody i realizujących plany ochrony. Chodzi o jasne sformułowanie zależności między ochroną przyrody a jej użytkowaniem, ochroną środowiska a korzystaniem ze środowiska, zwłaszcza w odniesieniu do obszarów Natura 2000 na obszarach leśnych. [OCHRONA, rekomendacja 8]

130. Stan leśnej przyrody, oceniany z wielu punktów widzenia, potwierdza kompetencje współczesnej gospodarki leśnej w zakresie ochrony przyrody w lasach. Należy utrzymać i rozwijać dotychczasowe kierunki zmian w zakresie zarządzania, użytkowania, hodowli i ochrony lasu. Głównym celem strategii ochrony lasu przed nadmiernym rozwojem organizmów niepożądanych jest ekosystemowa samoregulacja liczebności populacji. Rozważyć należy potrzebę opracowania dodatkowej „Instrukcji ochrony przyrody” jako uzupełnienia do programu ochrony przyrody w nadleśnictwie, w której znalazłyby się regulacje określające sposoby zachowania i odtwarzania chronionych siedlisk i gatunków, monitorowania ich stanu oraz oceny efektów podejmowanych działań. Należy usankcjonować ustawowo przejęcie przez Lasy Państwowe pełnej kontroli nad użytkowaniem i ochroną przyrody w lasach. [OCHRONA, rekomendacja 23]

131. Należy uznać, że istnieją sprzeczności między funkcjami gospodarczymi a ochronnymi (ochroną przyrody w lasach), realizowanymi w tym samym miejscu i w tym samym czasie. Niektóre elementy struktury lasu niezbędne do zachowania różnorodności biologicznej są niepożądane lub tolerowane tylko do pewnego stopnia (martwe drewno, martwe drzewa, martwe drzewostany). Różnorodność biologiczna związana z tymi elementami nie będzie w lasach gospodarczych dostatecznie chroniona. Rozstrzygnięcia w tym względzie powinny mieć charakter wyboru społecznego a znalezienie kompromisu (leśnictwo integracyjne, segregacyjne (lub w innym ujęciu – wielofunkcyjne) czy posiłkujące się obydwoma opcjami) jest zadaniem polityki leśnej i nowego prawa leśnego. [OCHRONA, rekomendacja 10]

132. Zasadniczej zmiany wymaga koncepcja ochrony przyrody w Polsce, w tym ochrony gatunkowej. Strategie i metody ochrony przyrody nie mogą paraliżować rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, a zwłaszcza prorozwojowej gospodarki przestrzennej, gospodarki leśnej, rolnictwa i gospodarki wodnej. [OCHRONA, rekomendacja 28]

133. Ochrona przyrody w lasach, według ustawy o ochronie przyrody (2004), jest obowiązkiem administracji publicznej (GDOŚ), natomiast obowiązkiem PGLLP, podobnie jak obowiązkiem innych podmiotów, osób prawnych i fizycznych, jest jedynie dbałość. Dbałość o przyrodę, która jest powinnością wszystkich a ochrona przyrody, która jest obowiązkiem administracji publicznej, to dwie różne rzeczy. Ochrona przyrody w lasach jest domeną gospodarki leśnej. Rzeczywistość rozmija się z zapisami ustawy i pilnym zadaniem jest przywrócenie stanu sprzed 2008 roku. [OCHRONA, rekomendacja 5]

134. Preferowaną formą ochrony przyrody w lasach gospodarczych powinna być poprawna gospodarka leśna, uwzględniająca ekologiczną rolę takich elementów i działań, jak posusz czynny, martwe drewno, biogrupy, starodrzew, odnowienie naturalne, ekologiczna sukcesja zalesieniowa, przyrodnicze typy drzewostanów, oraz ochrona bierna na wybranych obszarach rezerwatów i w lasach referencyjnych. W wielofunkcyjnej gospodarce leśnej w przypadku ochrony ekosystemów leśnych głównym obiektem ochrony są procesy ekosystemowe (bioróżnorodność); w lasach produkcyjnych ochronie powinien podlegać produkt (drzewostan/drewno). [OCHRONA, rekomendacja 32]

135. Lasy Państwowe stworzyły nową formę biernej/rezerwatowej ochrony przyrody – lasy referencyjne. Wartością chronioną są tu naturalne procesy ekosystemowe, składające się na zdolności regeneracyjne oraz adaptacyjne ekosystemów leśnych, których ewolucja została zakłócona gwałtownymi zdarzeniami egzogenicznymi, jak huragan czy pożar. Niezwykle istotne są możliwości porównania wartości przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych lasów referencyjnych i lasów zagospodarowanych metodami gospodarki leśnej.

Należy rozwijać koncepcję lasów referencyjnych i tworzyć ich sieć, która docelowo powinna zajmować ok. 10% lasów gospodarczych pod zarządem LP. Należy ujednolicić kryteria wyróżniania takich obszarów i ustanowić zasady postępowania obowiązujące we wszystkich lasach tej kategorii. [OCHRONA, rekomendacja 14]

136. Konieczne staje się opracowanie kompleksowych zasad prowadzenia ochrony przyrody w lasach zagospodarowanych przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju w gospodarce leśnej, a więc z uwzględnieniem aspektów przyrodniczych, gospodarczych i społecznych zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym oraz lokalnym (z uwzględnieniem potrzeb miejscowej ludności). Istotnym postępem w tym względzie może być wprowadzenie do praktyki leśnej sporządzania ekspertyzy ekonomicznej dla nadleśnictwa (EEN) jako integralnej części planu urządzania lasu. [OCHRONA, rekomendacja 11]

137. Jednym z najbardziej konfliktogennych i prawnie nieuregulowanych obszarów związanych z ochroną lasów i ochroną przyrody w lasach, jest styk gospodarki leśnej z gospodarką łowiecką. Potrzebne jest przede wszystkim rozstrzygnięcie ustawowe: kto gospodaruje zwierzyną w lasach? Niezależnie od rozstrzygnięć prawnych, zmniejszenie szkód w lasach i poprawa w zakresie racjonalnej ochrony zwierzyny mogą nastąpić w wyniku współpracy Lasów Państwowych z Polskim Związkiem Łowieckim, w porozumieniu z samorządami, w zakresie następujących działań: (1) koordynacji gospodarki łowieckiej na poziomie rejonów hodowlanych; (2) uwzględnienia w planach łowieckich obecności w łowisku dużych drapieżników objętych ochroną gatunkową; (3) wspólnego opracowania programu regulacji liczebności jeleniowatych; (4) zaniechania dokarmiania zwierzyny w lasach; (5) szerszego korzystania z pośrednich metod ochrony lasu przed zwierzyną. [OCHRONA, rekomendacja 33]

138. Utrzymywanie martwego drewna w ekosystemach leśnych jest jednym z najważniejszych elementów ochrony przyrody (różnorodności biologicznej) w lasach. Nie może jednak być

traktowane w sposób ortodoksyjny i stanowić celu samego w sobie, w oderwaniu od jego funkcji ekologicznych. Funkcje te zależą natomiast od wielu czynników, m.in. gatunku drewna (iglaste, liściaste), wymiarów jednostkowych (średnica i długość fragmentu drzewa), ilości sumarycznej (m^3/ha), stanu rozkładu/stanu fizjologicznego (stojące, leżące, zdrowe, zasiedlone, rozłożone), siedliska (borowe, lasowe, wilgotne, suche), przeznaczenia drzewostanu (gospodarcze, ochronne, chronione), rodzaju gospodarki (zrębowa, przerębowa), wieku drzewostanu i fazy rozwojowej (uprawa, młodnik, drągowina, drzewostan dojrzały, klasa odnowienia). Ustanawianie norm i progów ilościowych powinno być poprzedzone licznymi szczegółowymi badaniami, a przede wszystkim być odniesione do warunków lokalnych. [OCHRONA, rekomendacja 27]

139. Należy dokonać przeglądu rezerwatów leśnych pod kątem adekwatności sformułowanych niegdyś celów i przedmiotów ochrony. Większe znaczenie w ochronie przyrody powinny mieć lasy produkcyjne. Ich rola powinna ulec zwiększeniu, zwłaszcza w kontekście prognozowanych zmian klimatu: im to znaczenie będzie większe, tym mniejsza będzie potrzeba rozwijania systemu biocenotycznych rezerwatów leśnych. [OCHRONA, rekomendacja 13]

140. Byłoby celowe przeprowadzenie, przy zastosowaniu narzędzi proponowanych przez IUCN, szczegółowej klasyfikacji polskich obszarów prawnie chronionych, zweryfikowanie celów, ustanowienie spójnych definicji, zredukowanie form ochrony. [OCHRONA, rekomendacja 16]

141. Narodowy Program Leśny powinien poddać analizie istniejącą sieć obszarów chronionych w lasach, mnogość nakładających się na siebie form ochrony i istniejących programów, źródeł finansowania oraz ocenić ich skuteczność. Warunkiem prawidłowego funkcjonowania gospodarki w środowisku i przyrody w kontakcie z gospodarką człowieka jest istnienie funkcyjnych powiązań między systemami produkcyjnymi (ekosystemy leśne wykorzystywane gospodarczo, ekosystemy rolne, gospodarstwa hodowlane, gospodarstwa agroleśne) a systemami obszarów chronionych (w tym sieci Natura 2000) oraz naturalnymi i specjalnie tworzonymi korytarzami ekologicznymi. [WARTOŚĆ, rekomendacja 23]

142. Niezbędne jest trwale wyznaczenie sieci korytarzy ekologicznych oraz ustanowienie podstaw prawnych do ich ochrony. [OCHRONA, rekomendacja 18]

143. Powoływanie nowych obiektów ochrony przyrody w lasach może nastąpić po naukowym udokumentowaniu ich wyjątkowej wartości przyrodniczej, wskazaniu istniejących zagrożeń dla tych wartości oraz ekonomicznym i społecznym uzasadnieniu potrzeb ochrony. Decyzja o powołaniu powinna być poprzedzona publiczną debatą oraz uzyskaniem konsensusu najważniejszych grup interesu. [OCHRONA, rekomendacja 29]

144. Nowe rezerваты leśne powinny mieć charakter biocenotyczny i obejmować w pierwszej kolejności reprezentatywne, najlepiej wykształcone fitocenozy lub ich fragmenty, a także te, które zajmują na ogół niewielkie arealy w strefach ekotonowych, przy ciekach, w otoczeniu bagien i na stromych zboczach. Należy przy tym wykorzystać w stopniu maksymalnym tworzone lasy referencyjne. [OCHRONA, rekomendacja 15]

145. Należy rozważyć wdrożenie następujących reguł powoływania rezerwatów przyrody w lasach:

1. Liczba rezerwatów powinna zwiększać się: (a) wraz ze wzrostem zróżnicowania lasów, nie tylko w związku ze zmiennością warunków klimatycznych i glebowych, lecz także ze względu na różne formy użytkowania lasów; (b) wraz ze stopniem przekształcenia lasów

- na skutek ich gospodarczego wykorzystania i związanej z nim niedostępności dla gatunków związanych z lasami naturalnymi.
2. Powierzchnia rezerwatów powinna być powiązana z wielkością powierzchni, na której las osiąga stan równowagi, wyrażający się stałością układu powierzchniowego jego różnych postaci; zwrócić należy uwagę na ustalenie minimalnej powierzchni lasów objętych ochroną ścisłą/bierną, na której istniałaby możliwość zachowania wszystkich stadiów oraz faz rozwojowych, a przez to zdolność do autoreprodukcji i autoregulacji zbiorowisk leśnych; ma to również istotne znaczenie przy ustalaniu powierzchni referencyjnych. [OCHRONA, rekomendacja 12]

146. Niezbędne jest kompleksowe wypracowanie systemu waloryzacji leśnych siedlisk przyrodniczych, z uwzględnieniem funkcji, jakie mają pełnić w lasach gospodarczych. Weryfikacji należy poddać koncepcję potencjalnej roślinności naturalnej jako wzorca do oceny stanu siedlisk oraz składu gatunkowego w procesie przebudowy drzewostanów. W świetle dotychczasowej praktyki, a także wobec dynamiki zmian w środowisku, weryfikacji należy poddać ideę i program przebudowy drzewostanów według dotychczasowych zasad. [OCHRONA, rekomendacja 30]

147. Należy rozważyć możliwość przeznaczenia części kompleksów leśnych o znaczeniu przyrodniczym i społecznym w pobliżu dużych aglomeracji na otwarte dla wszystkich obszary dzikiej przyrody (tzw. *wilderness areas*). Takie lasy nie wchodziłyby ani w skład parków narodowych, ani rezerwatów, które ograniczają swobodę poruszania się. Główna idea stworzenia takich obszarów polega na niekrępującym przybliżeniu dzikiej przyrody do ludzi, którzy przez dużą część życia mają kontakt z rzeczywistością wirtualną. Lasy te nadal byłyby użytkowane przez leśników, zmieniałyby się jedynie forma użytkowania. Idea zachowania takich „dzikich” terenów zdobywa też coraz więcej zwolenników w Europie, o czym świadczy chociażby uchwała Parlamentu Europejskiego w tej sprawie z 3 lutego 2009 r. [OCHRONA, rekomendacja 31]

DZIEDZICTWO I KULTURA

148. W obszarze programowych działań polskiego leśnictwa powinna znaleźć się troska o zbiorową pamięć treści historycznych, patriotycznych, humanistycznych związanych z lasem. Zrównoważone zarządzanie lasami wymaga równoprawnego traktowania wartości gospodarczych, przyrodniczych, społecznych a wśród tych ostatnich – wartości kulturowych, humanistycznych, światopoglądowych. W Narodowym Programie Leśnym powinny to być wartości pełnoprawne, jak turystyka, rekreacja czy funkcje obronne. Ich równoważność może się wyrażać w formie aneksu lub suplementu do operatu urządzenia lasu w nadleśnictwie (np. przewodnik po miejscach pamięci, nazewnictwo na terenie urządzanym, lokalne tradycje, zwyczaje, obrzędy, podania, legendy, kulinaria itp. związane z lasami). Zapis o potrzebie zachowania funkcji kulturowych powinien znaleźć się w ustawie o lasach (np. art. 7 p. 1, ust. 2 pp. „e”). [DZIEDZICTWO, rekomendacja 4]

149. Bogactwo form i treści związanych z lasem oraz jego historyczne i współczesne miejsce i rola w ludowej kulturze materialnej, w zderzeniu z coraz szybszym zanikaniem tradycyjnej

kultury ludowej w Polsce, powinno stanowić impuls do ochrony tej części naszego leśnego dziedzictwa. Wydaje się więc konieczne zintensyfikowanie działań istniejących instytucji podległych PGLLP (OKL, CILP) nad ochroną, dokumentowaniem i popularyzacją istniejących jeszcze reliktyw kulturowych. Chodzi o to, by rolą lasu w kulturze ludowej, w aspekcie zarówno materialnym, jak i duchowym, zająć się całościowo i bardziej systematycznie. Prace powinny objąć zwłaszcza wszystkie dziedziny rzemiosła i przetwórstwa, w tym narzędzia, dziedziny i formy użytkowania lasu, w których wykorzystywane było i jest drewno, łącznie z wytwórczością z poroża/rogu, kości i piór dziko żyjących ptaków i innymi. Chodzi także o współczesne zbieractwo, zielarstwo, także badanie i dokumentowanie zwyczajów, obrzędów i wierzeń związanych z lasem, jak również związanej z lasem sztuki kulinarnej. Na nowo należy zdefiniować użytkowanie lasu. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 8]

150. Potrzebne jest przywrócenie w programach kształcenia i programach edukacyjnych oraz w badaniach leśnych zagadnień związanych z historią lasów i leśnictwa w Polsce:

1. Stworzenie Narodowego Archiwum Dziedzictwa Leśnego w formie zdigitalizowanych zbiorów starych druków z zasobów bibliotek naukowych instytucji i stowarzyszeń leśnych oraz innych bibliotek o charakterze nieleśnym.
2. Utworzenie Zakładu Historii Lasów i Leśnictwa przy IBL oraz wprowadzenie przedmiotu „Historia lasów i leśnictwa” do programów studiów i nauki w leśnych szkołach średnich.
3. Stworzenie bazy danych o miejscach pamięci narodowej na terenie lasów państwowych. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 13]

151. Istnieje w lasach wiele miejsc do upamiętnienia historii i dziedzictwa walk niepodległościowych. Należy stworzyć program ochrony miejsc pamięci narodowej w lasach, jako element programów edukacyjnych, ażeby systematycznie identyfikować, utrzymywać i chronić miejsca, o których wiedzą coraz mniej liczni świadkowie patriotycznych wydarzeń. Nie chodzi tu o wielkie, heroiczne wydarzenia, na ogół już utrwalone, ale o rolę odległych, zapomnianych leśniczek, ziemianek, schronów, po których ślady są coraz mniej widoczne, a pamięć odchodzi wraz z ustępującym pokoleniem leśników i tracąca jest szansa na udokumentowanie o roli lasów w tworzeniu historii państwa i narodu. Odpowiedzialnością współczesnych leśników, a obowiązkiem Narodowego Programu Leśnego jest ocalenie pamięci o tamtych leśnych wydarzeniach i ludziach biorących w nich udział, dopóki jest to jeszcze możliwe. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 3]

152. Potrzebne jest poszerzenie badań „historii naturalnej” o badania w dziedzinie ekohistorii, tzn. badania nad środowiskiem naturalnym w ujęciu historycznym ze szczególną potrzebą badań nad zmianami klimatycznymi w przeszłości i skutkami tych zmian dla lasów i ich użyteczności. Powinno nastąpić powiązanie zaawansowanej dendrochronologii z badaniami ekohistorycznymi i leśną historią gospodarczą.

Postępu należy się spodziewać zwłaszcza przez zbliżenie nauk humanistycznych i nauk przyrodniczych w badaniach zmian klimatycznych zarówno w skali globalnej, jak i katastrof lokalnych, zwłaszcza gdyby były wywołane nieodpowiedzialną ingerencją człowieka. Ocena roli lasu i stosunku człowieka do lasu, także w sensie etycznym, powinna zawierać zarówno refleksje przyrodniczą, ekonomiczną, jak i humanistyczną. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 20]

153. Istnieje potrzeba ewidencjonowania stanowisk archeologicznych oraz zabytków kultury materialnej w lasach i zapewnienia im ochrony. Potrzeba systemowego włączania w ochronę przyrody w lasach ochrony kulturowego krajobrazu i łączenia tego co cenne przyrodniczo z cennymi dziełami i wytworami ludzkimi. Wobec braku rozpoznania całości zasobu i wartości zabytkowej własnego dziedzictwa architektoniczno-budowlanego Lasów Państwowych, rekomenduje

się podjęcie badań historyczno-architektonicznych, dotyczących obiektów, które zostały zrealizowane w latach 1918–1939 z funduszy i na potrzeby lasów państwowych, celem objęcia ochroną prawną najcenniejszych ich przykładów. Badaniami winny zostać objęte zarówno budynki administracyjne, mieszkalne i gospodarcze oraz obiekty inżynieryjne i przemysłowe, które pozostają w administracji LP, jak i te, które aktualnie mają już innych właścicieli i użytkowników. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 11]

154. Specyfika zawodu oraz zróżnicowanie oczekiwań wobec leśnika na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci wymaga archiwizowania i dokumentowania zmian tej wyjątkowej profesji. Obok zbioru aktów prawnych i dokumentów branżowych dotyczących pracy leśnika, koniecznym jest kolekcjonowanie i rejestrowanie jego wizerunku w opinii społecznej, dziełach artystycznych (np. literatura piękna, film), w badaniach socjologicznych, czego powinien podjąć się Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 10]

155. PGLLP powinno dłożyć wszelkich starań, aby nie dopuścić do zniknięcia wymierających już zawodów związanych z użytkowaniem lasu i drewna: promować i reklamować przedsięwzięcia mające na celu ukazanie społeczeństwu specyfiki zawodu drwala (konkursy i zawody drwali, plenery rzeźbiarskie); wesprzeć działalność osób i instytucji zajmujących się archiwizowaniem starych dokumentów i zbieraniem starych narzędzi leśnych; popierać inicjatywy mające na celu przywrócenie bartnictwa polskim lasom; przygotować się na możliwość pojawienia się nowych form użytkowania lasu (dotyczyć to może w najbliższym czasie tzw. pochówku w lesie). [DZIEDZICTWO, rekomendacja 9]

156. W obszarze wzmózonych zainteresowań Lasów Państwowych powinny znaleźć się dotychczasowe formy promocji lasów, gospodarki leśnej i drewna (są to szczególne zadania dla Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie):

- wzmocnienie rangi „Dnia Lasu” i „Święta Drzewa”;
- inspirowanie twórczości i rozwijanie lokalnej tradycji poprzez konkursy o tematyce związanej z lasem i drewnem, organizacja plenerów malarskich i rzeźbiarskich;
- tworzenie lokalnych kolekcji/arboretów rodzimych drzew i krzewów (parki gminne, ogródki przyszkolne, kolekcje drzew w nadleśnictwach itp.);
- kontynuacja organizacji konferencji „Las i historia” oraz wykorzystanie i upowszechnienie dorobku konferencji „Las w kulturze polskiej”;
- rozszerzenie akcji „tematycznego” sadzenia drzew, jak dęby i świerki papieskie, dęby wolności, lipy poetyckie, las kultury (RDLP w Warszawie);
- dokumentowanie i publikowanie opracowań na temat elementów kultury materialnej w lasach (kapliczki, krzyże, kurhany, mogiły, schrony, umocnienia wojskowe, obiekty architektury itp.);
- dbałość o tworzenie i stosowanie nazw odleśnych w powstającym nazewnictwie osiedli, ulic, placów, dróg, obiektów kultury, miejsc rekreacji itp. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 18]

157. Piękno lasu, jego wartości estetyczne objawiają się w naturalnym charakterze. Istotą estetyki lasu jest umiejętność dostrzegania piękna w tym co naturalne i ukształtowane przez przyrodę. Na efektywność dostrzegania walorów estetycznych środowiska leśnego wpływa wiedza, postawa i wrażliwość odbiorcy, dlatego ważnym elementem estetyki lasu powinna być edukacja przyrodniczo-leśna. Kulturotwórcza rola lasów (przyrody) powinna znaleźć odbicie w programach nauczania ogólnego i zawodowego w szkołach i uczelniach wyższych i wejść w zakres edukacji formalnej (nie tylko edukacji społecznej, jak to ma miejsce dotychczas) jako humanizacja leśnictwa. Do percepcji piękna przyrody potrzebne są też szczególne warunki, które należałoby tworzyć w ramach zagospodarowania lasu oraz kształcenia zawodowego leśników.

Kształtowanie wrażliwości i postawy estetycznej użytkownika lasu oraz organizacja przeżycia estetycznego powinno stać się powinnością gospodarza i zarządcy lasu publicznego. Poglębianie i rozwijanie wrażliwości na piękno lasu powinno stać się narzędziem ochrony przyrody w lasach oraz stanowić barierę dla jego zaśmiecania i szkodliwych/niszczących zachowań/działań w czasie pracy i wizyt/wypoczynku w lesie. Powinno stać się również przedmiotem pogłębionych studiów z zakresu antropologii i etnologii. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 6]

158. Dzieła artystyczne inspirowane lasem stanowią bezcenny wkład w dziedzictwo kultury narodowej. Potrzebna jest wzmożona troska o ochronę i możliwości kontynuacji gromadzenia i promowania dorobku na tym polu w ramach działalności Lasów Państwowych. Potrzebne są stosowne opracowania np. muzykologiczne tematu leśnego, historii rzeźby drewnianej, antologii poezji o tematyce leśnej itp. W interesie utrwalania i wzbogacania dziedzictwa kulturowego jest ocalenie od zapomnienia artystycznego dorobku pokoleń twórców, którzy z lasu czerpali inspiracje artystyczne:

- należy stworzyć komputerową bazę danych o dziełach artystycznych (dzieła sztuk wizualnych, muzycznych, literackich, innych) jako dział Banku Danych o Lasach;
- trzeba położyć większy nacisk na publikowanie i upowszechnianie dzieł artystycznych tematycznie związanych z lasem (albumy, płyty, wystawy);
- należy kontynuować konkursy i wystawy krajowe (OPTAL) i lokalne (plenery w nadleśnictwach);
- do promocji lasów i drewna należy zaangażować artystów profesjonalnych: DGLP wraz ze Stowarzyszeniem Architektów Polskich (SARP) powinna ogłaszać cykliczny konkurs na budynek mieszkalny/usługowy z drewna oraz wraz ze Związkiem Polskich Artystów Plastyków konkurs na rzeźbę w drewnie. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 19]

159. Ważnym elementem programowym jest włączenie zagadnień estetyki lasu do programów nauczania w ramach edukacji formalnej, na przykład w ramach fakultetu na studiach wyższych i technikach leśnych, jak i edukacji nieformalnej czyli podczas „zielonych lekcji” organizowanych między innymi przez pracowników Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie, parków narodowych czy nadleśnictw. Niebagatelną rolę w tym procesie odgrywają również poplenerowe wystawy leśnych prac malarskich i rzeźbiarskich oraz pokonkursowe wystawy fotograficzne. Większą uwagę w edukacji należy zwracać na czynniki obniżające walory estetyczne lasu (np. zaśmiecanie, inwestycje techniczne, nieumiejętne zabiegi). [DZIEDZICTWO, rekomendacja 7]

160. Sfera życia związana od tysiącleci z przyrządzaniem potraw w oparciu o surowce pochodzące z lasu należy do leśnego dziedzictwa i stanowi leśną kulturę kulinarną. Miała i ma ona ogromny wpływ na naszą ogólną kulturę materialną i duchową, stanowiąc historycznie umotywowaną ważną jej część. Usuając ją w cień z pobudek bioetycznych, wraz z pokoleniem, które odchodzi, tracimy współcześnie prawdziwe perły leśnej kultury kulinarnej i część leśnego dziedzictwa. Zbiór i dokumentowanie oraz rejestrowanie zanikających leśnych obyczajów kulinarnych, przepisów i recept, sposobów przyrządzania i spożywania powinno stanowić część wiedzy lokalnej na szczeblu nadleśnictw lub regionalnych dyrekcji LP. Niezależnie od bieżących opinii na temat polowań, należy utrzymywać i rozwijać w społecznej pamięci i polskiej sztuce kulinarnej leśne dziedzictwo w tym zakresie, jako promocję leśnego dziedzictwa narodowego. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 24]

161. Nową „przestrzenią”, która wymaga szczególnej uwagi i wykorzystania w Narodowym Programie Leśnym jest internet. Na niespotykaną dotąd skalę możliwe jest wytworzenie i propagowanie idei lasu oraz kształtowanie sposobów jego postrzegania i wartościowania, przy czym nie jest konieczna fizyczna obecność w lesie. Chodzi tu o społeczne zachowania względem lasów

na skalę zarówno globalną (patrz: ochrona Amazonii), krajową (Puszcza Białowieska, Dolina Rospudy), jak i lokalną. Narodowy Program Leśny powinien wykorzystać Internet jako instrument społecznej edukacji oraz społecznego nadzoru nad lasami jako „dziedzictwem narodowym”. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 21]

BIOGOSPODARKA/„ZIELONA” EKONOMIA

162. Lasy nie są traktowane w Polsce jako czynnik rozwoju kraju, zarówno przez instytucje rządowe na poziomie strategii ogólnokrajowych i sektorowych, jak i przez samorządy na poziomie regionalnym czy lokalnym. Obszary chronione są zaś postrzegane jako bariera rozwoju.

Ażeby lasy stały się istotnym źródłem rozwoju zarówno w skali całej gospodarki, jak i w skali lokalnej (gmin), potrzebna jest zmiana koncepcji/typu rozwoju gospodarczego oraz zmiana sposobu zarządzania lasami. Rozwój gospodarczy wyrażany poprzez wzrost dochodów, mierzony ilością produktu/konsumpcji, nie jest adekwatny do wielowartościowego potencjału biologicznego, oferowanego przez lasy, którego cechą istotną jest jakość i samoodtwarzalność dóbr i usług, a nie ich ilość. Lepszego dopasowania możliwości do potrzeb należy szukać w koncepcji „zielonej gospodarki” (biogospodarki). W jej ramach łatwiej jest o tworzenie mechanizmów finansowych, dzięki którym gminy posiadające obszary chronione mogłyby uzyskać środki, rekompensując ograniczenia (np. postulowana przez Związek Gmin Wiejskich RP subwencja ekologiczna). Zarządzanie lasami powinno zaś ewoluować, zmieniając scentralizowany i autorytarny charakter na koncyliacyjny i dążąc do obywatelskiego współzarządzania. [ROZWÓJ, rekomendacja 31]

163. Należy stworzyć nowoczesną wizję leśnictwa w Polsce oraz określić jego misję w rozwoju kraju. Może to nastąpić częściowo poprzez określenie misji PGLLP na wiek XXI, misji adekwatnej do roli, jaką odgrywają lasy państwowe i państwowa gospodarka leśna. Chodzi tu o przyjęcie założenia, że lasy i leśnictwo są ważnym elementem rozwoju całego kraju, zwłaszcza obszarów wiejskich, że LP stymulują różnorodne procesy gospodarcze i społeczne, są z natury rzeczy promotorem „zielonej gospodarki”, rozwijają przyjazny dla człowieka i środowiska przemysł leśno-drzewny, energetyczny, wspierają innowacyjność, tworzą nową jakość życia dla ludzi, tworzą miejsca pracy, stymulują procesy gospodarcze i społeczne na poziomie lokalnym, pełnią istotną rolę w ochronie mikroklimatu lokalnego, jak również klimatu w skali regionu europejskiego i w skali globalnej, dysponują narzędziami ochrony środowiska i ochrony przyrody. Wizja i misja PGLLP powinna wyrażać odpowiedzialność firmy państwowej za standardy całej gospodarki leśnej w Polsce, niezależnie od własności lasów. [ORGANIZACJA, rekomendacja 7]

164. Sektor leśno-drzewny jest szczególnie predestynowany do odegrania w najbliższych dekadach roli modelu „zielonej gospodarki” w gospodarce kraju (zmiany typów rozwoju: z *high-tech* do *eco-tech*). Strategie rozwoju opracowywane w obrębie sektora leśno-drzewnego powinny wykazać szczególny charakter powiązań między wzrostem dóbr materialnych, stanem środowiska i zaspokajaniem pozamaterialnych potrzeb społecznych. Niezbędny jest w tym względzie program kształcenia zawodowego i społecznej edukacji oraz odpowiedni program promocji całego sektora leśno-drzewnego (nie tylko promocji drewna). [ROZWÓJ, rekomendacja 18]

165. Potrzebna jest długookresowa polityka gospodarcza państwa, wyznaczająca kierunki rozwoju i działania o charakterze „zielonej” ekonomii (biogospodarki). Bez wsparcia w postaci dotacji do zakładania plantacji drzew i krzewów szybko rosnących nie powstaną prywatne bazy surowca drzewnego, które powinny rozwijać się wraz ze zwiększaniem lesistości kraju. Ze społecznego punktu widzenia istotna jest także aktywizacja i rozwój obszarów wiejskich oraz możliwość generowania alternatywnych źródeł dochodu rolniczego.

Potrzebne są regulacje prawne, uwzględniające w programach rozwojowych działania długookresowe, w tym:

- wsparcie finansowe zakładania plantacji drzew i krzewów szybko rosnących;
- stworzenie ram prawnych dla podmiotów gospodarczych skupujących dendromasę/biomasę, tak aby były one w stanie zaoferować producentom realne długookresowe umowy na jej odbiór;
- powiązanie kwestii upraw wieloletnich i sekwestracji CO₂ (niezrealizowana emisja);
- rewizja niektórych zapisów wykonawczych w programach ochrony przyrody pod kątem możliwości pozyskania dendromasy (np. w programie Natura 2000 należałoby przewidzieć możliwość zakładania plantacji na terenach zalewowych na międzywałach rzek). [WSPÓŁ-DZIAŁANIE, rekomendacja 28]

166. Uwzględniając potrzeby ochrony klimatu, w interesie wszystkich zarządców i właścicieli lasów, jako producentów drewna, oraz wszystkich użytkowników drewna i przetwarzających ten surowiec, konieczne jest włączenie się w proces tworzenia, w ramach Narodowego Programu Leśnego, uzasadnionej ekonomicznie, bezpiecznej środowiskowo i społecznie pożądanej „koalicji zielonej ekonomii” (koalicji na rzecz biogospodarki), która powinna współtworzyć polityki sektorowe, angażując następujące podmioty:

- Ministerstwo Gospodarki,
- Ministerstwo Środowiska,
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi,
- Ministerstwo Skarbu,
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego,
- Ministerstwo Nauki,
- PGL Lasy Państwowe,
- Urząd Regulacji Energetyki,
- Polska Izba Biomasy,
- Polskie Towarzystwo Biomasy,
- Towarzystwo Elektrowni i Elektrociepłowni,
- przedstawiciele nauki – w tym wydziałów leśnych i instytutów naukowych,
- firmy przetwarzające drewno,
- towarzystwa ekologiczne,
- niezależni eksperci. [KLIMAT, rekomendacja 25]

167. Rozstrzygnięcia wymaga przestrzenna i czasowa skala równoważenia gospodarki leśnej w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju. Niezbędna jest analiza dotychczasowych narzędzi wdrażania tej idei w sektorze leśno-drzewnym i ich konsekwencji dla ochrony przyrody w lasach. Perspektywą dla zrównoważonego rozwoju w sektorze leśno-drzewnym jest koncepcja „zielonej gospodarki” (biogospodarki). Koncepcja ta wyjątkowo trafnie odpowiada celom i metodom gospodarowania zasobami leśnymi, nadaje odpowiednią rangę ich wielorakim wartościom i funkcjom. Zgodna jest z przestrzenno-czasową skalą gospodarowania na prawie 1/3 powierzchni kraju w długich okresach czasu. Koncepcja „zielonej gospodarki”, jako uszczegółowienie i operacjonalizacja zrównoważonego rozwoju, stwarza realną szansę odwrócenia dotychczasowych trendów i przekształcenia wysokoemisyjnej gospodarki węglowej w bezpieczną

środowiskowo gospodarkę niskoemisyjną. Wzrost popytu na czystą energię, „zielone” zawody i rozwiązania w zakresie zmian klimatycznych będą tworzyły nowe możliwości dla integracji istniejących produktów przemysłu leśnego z rozwijającą się bioekonomią. Taki kierunek rozwoju jest historyczną szansą dla całego sektora leśno-drzewnego oraz innych dziedzin gospodarki i usług bazujących na lasach i drewnie. [WARTOŚĆ, rekomendacja 16]

168. Są podstawy do określenia sektora leśno-drzewnego jako sektora o dużym potencjale rozwojowym. Należy oczekiwać, że zapotrzebowanie na produkty i usługi tego sektora będzie rosło szybciej niż dochód narodowy. Zorientowanie na przyszłość powinno przejawiać się aktywnością w obszarze innowacji, a także zdolnością do podejmowania ryzyka. Istnieje potrzeba większej aktywności PGLLP oraz szerokiego spopularyzowania działalności Polskiej Platformy Technologicznej Sektora Leśno-Drzewnego (PPTSLD). Platforma stanowić może szansę realizowania partnerskiej współpracy przemysłów opartych na drewnie z lasami wszystkich własności, głównie lasami państwowymi. Całkowity sukces sektora leśno-drzewnego będzie osiągnięty wówczas, gdy dojdzie do ścisłej współpracy zarówno w działalności operacyjnej, jak i strategicznej „producentów” i „użytkowników” drewna. [ORGANIZACJA, rekomendacja 27]

169. Narodowy Program Leśny jest kontynuacją wysiłków środowisk zawodowych związanych z lasami, przemysłem drzewnym i ochroną przyrody w lasach w kierunku zintegrowania działań, poszerzenia i lepszego wykorzystania zasobów oraz zachowania charakteru własności publicznej lasów skarbu państwa. Jednym z celów NPL jest wskazanie kierunków zmian, które prowadziłyby do dostosowania całego sektora leśno-drzewnego oraz ochrony przyrody w lasach do aktualnych i przyszłych wyzwań cywilizacyjnych w powiązaniu z rozwojem innych sektorów i strategii branżowych. Celem generalnym jest zwiększenie udziału lasów w rozwoju całej polskiej gospodarki oraz wykorzystanie biotycznego potencjału adaptacyjnego leśnictwa do przekształceń w kierunku bezpiecznej środowiskowo biogospodarki XXI wieku. [WARTOŚĆ, rekomendacja 15]

PRAWO I ORGANIZACJA

170. Las jest dobrem narodowym. Potrzebna jest mobilizacja wszystkich sił politycznych oraz społeczna zgoda na konstytucyjne uznanie lasów w Polsce za dziedzictwo narodowe, które, będąc trwałą własnością publiczną, nie podlega prywatyzacji. Zarządzanie lasami publicznymi nie powinno być związane z wynikami wyborów, lecz politycznie niezależne, strategicznie spójne i zrównoważone z punktu widzenia użytkowania i ochrony oraz poddane nadzorowi społecznemu. [WARTOŚĆ, rekomendacja 13]

171. Powinna powstać spójna polityka/koncepcja rozwoju sektora leśno-drzewnego i zarządzania ochroną przyrody w lasach. Rozdzielenie tych obszarów w sensie organizacji, zarządzania i nadzoru (nie chodzi o stosunki własnościowe) i nadanie im różnej dynamiki, stworzyło sytuacje konfliktowe na tle dostępności do surowca i kompetencji w zarządzaniu obszarami chronionymi. Należy dokonać przeglądu regulacji prawnych i instrumentów finansowych z tego obszaru, uprościć je i zharmonizować. [KLIMAT, rekomendacja 23]

172. Zarządzanie lasami powinno uwzględniać wielość poglądów i interesy wielu grup społecznych, uznających za ważne różne i odmienne niekiedy aspekty wartości lasów. Grupy te powinny brać udział w określaniu ram prawnych zarządzania, użytkowania i ochrony przyrody w lasach. Prawo powinno zapewnić realną partycypację grup społecznych w procesie decyzyjnym na poziomie rządowym, regionalnym i lokalnym. Gospodarka leśna to ciągle, bieżące budowanie kompromisu między „potrzebami” przyrody a interesami człowieka. Zarządzanie Lasami Państwowymi to ciągle, bieżąca budowa kompromisu między różnymi grupami użytkowników lasów publicznych. [WARTOŚĆ, rekomendacja 3]

173. Doświadczenia historyczne pokazują, że las wymaga instytucjonalno-prawnej ochrony, bez której w czasach kryzysowych, wojennych i powojennych lub z chęci szybkiego zysku może być eksploatowany sposób rabunkowy. Z drugiej strony należy dążyć do tego, żeby przez instytucjonalno-prawną ochronę nie stworzyć bariery pomiędzy lasem a społeczeństwem. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 22]

174. Skodyfikowany system wartości to przepisy prawa. Obowiązujące prawo leśne doświadcza wielu kolizji z prawem ochrony środowiska, prawem ochrony przyrody, prawem łowieckim, prawem geodezyjnym i kartograficznym, prawem administracyjnym. Z uwagi na liczne rozbieżności obowiązującego prawa „okololeśnego” i prawne kontrowersje oraz niejasne interpretacje, które zostały wskazane w trakcie obrad panelu WARTOŚĆ (zwłaszcza: braku współczesnego paradygmatu wartościowania lasu, niedoskonałości w zakresie wyceny lasu i szacowania strat i odszkodowań leśnych, niejednolite traktowanie różnych kategorii własności lasu, brak prawa leśnego w programach nauczania zawodowego), niezbędna jest całościowa regulacja prawna problematyki leśnej. Oznacza to potrzebę pogłębionej analizy prawnej całego obszaru gospodarki leśnej i jej związków z gospodarczym, przyrodniczym i społecznym otoczeniem. Istnieje potrzeba zorganizowania oddzielnego panelu ekspertów PRAWO, którego zakres i program byłyby kontynuacją i ostatecznym finałem panelu WARTOŚĆ. [WARTOŚĆ, rekomendacja 30]

175. W świetle zagrożeń klimatycznych, presji społecznej, zarówno na użytkowanie, jak i na ochronę lasów, niezastępowalnych infrastrukturalnych i cywilizacyjnych funkcji lasów, przy jednoczesnym dążeniu do realizacji konstytucyjnej zasady równoważenia gospodarki w skali kraju, zarządzanie wszystkimi lasami państwowymi niezależnie od stopnia ich ochronności czy użytkowania, powinno być zintegrowane i podlegać jednemu zarządcy. [WARTOŚĆ, rekomendacja 12]

176. W poszukiwaniu przyszłych rozwiązań harmonizacji ochrony przyrody w lasach z gospodarką leśną, uznając konieczność zarówno zwiększania obszarów chronionych, jak i intensyfikacji użytkowania lasów zgodnie z potrzebami sektora leśno-drzewnego i zrównoważonego rozwoju, należy wziąć pod uwagę przekazanie zarządu oraz nadzoru nad wszystkimi lasami w Polsce jednej instytucji. Jednolity zarząd objąłby zarówno formy ochrony przyrody leśnej (np. parki narodowe), jak i lasy państwowe gospodarcze, ochronne i chronione. Jednolitym nadzorem merytorycznym powinny być objęte lasy prywatne, drzewa i drzewostany poza lasem (plantacje i uprawy intensywne), zadrzewienia. Efektem takiego rozwiązania mogłaby być lepsza organizacja przestrzeni przyrodniczej i możliwość lepszego zaspokojenia potrzeb wszystkich grup interesu, zarówno oczekujących restrykcyjnej ochrony przyrody, jak i potrzebujących drewna i innych materialnych pożytków z lasu. Zmniejszenie eksploatacji na rzecz ochrony w jednym miejscu rekompensowane by było intensyfikacją użytkowania w innym. W efekcie takiego rozwiązania, w skali kraju, zarówno powierzchnia chroniona, jak i użytkowanie lasów w ramach kontrolowanych przyrostów mogłyby się zwiększać. [OCHRONA, rekomendacja 19]

177. Należy dążyć do przejęcia przez PGLLP i prowadzenia planowania i realizacji zadań z zakresu ochrony przyrody na zarządzanym terenie wraz z pokrywaniem kosztów tej ochrony, konsultując lub uzgadniając jej zakres z administracją ochrony przyrody.

Ustanowienie jednego gospodarza nad lasami państwowymi produkcyjnymi i chronionymi (np. w parkach narodowych) umożliwi lepsze zaspokajanie potrzeb społecznych poprzez realizację konstytucyjnej zasady równoważenia rozwoju: zwiększanie użytkowania w jednym miejscu oraz wzmożoną ochronę w innym. Tym samym nadwyżki finansowe wypracowane przez PGL Lasy Państwowe mogłyby pozostać w PGLLP i być przeznaczone na ochronę przyrody w lasach, co odciążałoby częściowo budżet państwa od finansowania ochrony przyrody. [ORGANIZACJA, rekomendacja 13]

178. W relacjach gospodarki leśnej z ochroną przyrody i gospodarki leśnej z gospodarką łowiecką istnieje dualizm prawny. Ma to wiele negatywnych skutków w zakresie planowania, kompetencji, odpowiedzialności, procesów decyzyjnych, finansowania, stosowania instrumentów zagospodarowania i ochrony. W zakresie ochrony przyrody sytuację pogarsza fakt, że organy administracji leśnej, w przeciwieństwie do administracji ochrony przyrody, nie są administracją publiczną i nie mają zdolności władczych, chociaż dysponują kompetencjami, narzędziami i zdolnościami finansowymi. Sytuacja ta wymaga pilnej interwencji ustawodawcy. [WARTOŚĆ, rekomendacja 27]

179. W ramach obecnej formy organizacyjno-prawnej Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe powinno podjąć, tak szybko, jak to jest możliwe, wszechstronne działania ukierunkowane na doskonalenie większości swoich systemów funkcjonalnych. Rozwój systemów funkcjonalnych Lasów Państwowych powinien odbywać się przede wszystkim w oparciu o własne środki, związane z funduszem leśnym. Do czynników warunkujących i stojących na przeszkodzie pełnego rozwoju, należy zaliczyć: (1) istotne mankamenty podstaw prawnych funkcjonowania Lasów Państwowych, (2) niedostateczne wspieranie rozwoju zakładów usług leśnych oraz (3) brak polityki i strategii rozwoju leśnictwa określonej przez administrację publiczną. Wartą rozważenia jest propozycja powstania izby leśno-drzewnej. [ORGANIZACJA, rekomendacja 20]

180. W najbliższych latach należy podjąć energiczne działania, w szczególności w następujących obszarach:

- stanowienia prawa leśnego, obejmującego m.in. zagadnienia prawno-organizacyjne i ekonomiczne w odniesieniu do struktur zarówno administracji leśnej, jak i terenowej administracji państwowej;
- systemowego zagospodarowywania nadwyżek finansowych zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym;
- zagadnień prawnych w odniesieniu do ochrony przyrody w lasach;
- regulacji systemu nadzoru państwa i nadzoru społecznego nad gospodarką leśną;
- łagodzenia deficytu na rynku drzewnym (tzn. produkcji drewna poza lasem w plantacjach i zadrzewieniach);
- stymulowania rozwoju technologicznego w sektorze usług leśnych, zawodowej edukacji formalnej i leśnej edukacji społeczeństwa;
- promocji drewna jako wielowartościowego surowca i promocji gospodarki leśnej jako narzędzia kształtowania środowiska życia, ze szczególnym uwzględnieniem zmian klimatu;
- rozwoju badań naukowych i promotorskiej roli leśnictwa w zakresie budowania i rozwijania koncepcji biogospodarki.

Pozycja lidera leśnictwa w Polsce nakłada na Lasy Państwowe, w ramach pełnienia funkcji publicznej, współodpowiedzialność za rozwój całego polskiego leśnictwa, zwłaszcza zobowiązuje

do pełnienia nadzoru i do wspierania prywatnej gospodarki leśnej. [ORGANIZACJA, rekomendacja 11]

181. Uregulowania wymaga status administracji leśnej w stosunku do administracji państwowej i samorządowej na szczeblu województw, starostw i gmin, a zwłaszcza niezbędne jest zrównanie pod tym względem administracji PGLLP z administracją ochrony środowiska (GDOŚ) lub pozbawienie kompetencji tej ostatniej w odniesieniu do lasów pod zarządem PGLLP. [ORGANIZACJA, rekomendacja 9]

182. Funkcjonowanie dominującej leśnej własności państwowej (PGLLP) w otoczeniu gospodarki rynkowej, w tym prywatnego przemysłu drzewnego, w warunkach społecznego nacisku zarówno na produkcję drewna, jak i na poszerzanie obszarów chronionych, generuje wiele problemów związanych z dostępnością i dystrybucją dóbr i usług, rekompensat i zachęt finansowych, z polityką podatkową, problemów wynikających z respektowania praw własności, z przenikania się wartości wspólnej z prywatną w lasach różnej własności itp. Chodzi tu głównie o nakładanie się kompetencji, odpowiedzialności, decyzyjności i władczości na styku gospodarki leśnej, ochrony przyrody, łowiectwa, zalesień, zadrzewień itp.

Narodowy Program Leśny powinien stwarzać perspektywy nie tyle kolejnych nowelizacji prawa, co warunki do formułowania nowych, perspektywicznych regulacji prawnych. W ich obrębie powinny być tworzone nowe definicje, opisy, normy i zasady prawne. [WARTOŚĆ, rekomendacja 19]

183. Istnieje potrzeba dalszego uspołeczniania procedur zarządzania lasami. Społeczny udział/nadzór w zarządzaniu lasami publicznymi przyniesie pozytywne skutki, jeśli istnieć będzie powszechna, społeczna świadomość wzajemnych powiązań lasów, produktów i usług leśnych oraz ochrony przyrody w lasach z jakością społecznego i indywidualnego życia w różnych skalach i na różnych poziomach organizacji. Efektem takiego podejścia byłoby uświadomienie, że dopuszczone prawem wycinanie drzew i pozyskiwanie drewna z lasu służy ochronie środowiska i ochronie przyrody. Idee ekologiczne są często pojmowane dogmatycznie, a ich propagowanie sprowadza się do indoktrynacji i bezkompromisowej walki ze „złem”, fałszywie często utożsamianym z wycinaniem drzew. [WARTOŚĆ, rekomendacja 5]

184. W celu podniesienia jakości struktury zarządzania i nadzoru nad lasami w Polsce wydaje się wskazane zreformowanie niektórych obecnie funkcjonujących rozwiązań. Należy zaliczyć do nich w szczególności:

1. Przepisy prawne dotyczące państwowego sektora leśnego w Polsce są niedostatecznie sprecyzowane, zwłaszcza w zakresie uprawnień majątkowych względem gruntów pozostających w zarządzie Lasów Państwowych, a należących do skarbu państwa.
2. W związku z regulacjami kodeksu cywilnego uregulowania w ustawie o lasach wymagają kwestie współwłasności gruntów z udziałem osób fizycznych i jednostek samorządu terytorialnego (brak wydzieleni geodezyjnych lasów we współwłasności Skarbu Państwa z osobami fizycznymi).
3. Należy podjąć działania na rzecz tworzenia wspólnych form organizacyjnych w lasach niepaństwowych i utworzenie struktury organizacyjnej leśnictwa niepaństwowego/prywatnego. Wiązałoby się to z ustanowieniem w polskim systemie prawnym władzy leśnej w postaci urzędu Głównego Leśnika Kraju, sprawującego nadzór nad lasami wszystkich form własności.
4. Celowe jest wprowadzenie do ustawy o lasach rozdziału o funkcjonowaniu zrzeszeń leśnych.
5. Problemem ciągle nierozwiązanym jest określenie kierunków przyszłych działań w polskim leśnictwie na rzecz pochłaniania i tym samym redukcji koncentracji gazów cieplarnianych

w atmosferze i przyczyniania się gospodarki leśnej do ochrony klimatu. [ORGANIZACJA, rekomendacja 17]

185. Należy wzmocnić nadzór społeczny/obywatelski poprzez bardziej skuteczne egzekwowanie istniejących regulacji, określających kompetencje odpowiednich instytucji, środki i możliwości w tym zakresie.

Niezależnie od powyższego potrzeba nowego spojrzenia na kwestię form nadzoru społecznego nad PGLLP. Należy stworzyć kompleksowy, spójny i klarowny model, który umożliwi osiągnięcie wielokierunkowych celów gospodarczych, przyrodniczych i społecznych gospodarki leśnej w lasach państwowych i który będzie funkcjonował w dłuższej perspektywie czasowej.

Rozważyć należy utworzenie organów nadzorczo-kontrolnych niezależnych od PGLLP w postaci stanowiska głównego leśnika kraju w Ministerstwie Środowiska oraz Rady Lasów Państwowych (RLP), która będzie organem PGLLP, z jednoczesnym precyzyjnym określeniem zakresu ich kompetencji.

Rekomendować należy następujące rozwiązania:

- Główny Leśnik Kraju (GLK) powinien być w randze sekretarza stanu;
- GLK powinien z urzędu przewodniczyć Radzie Lasów Państwowych (RLP);
- w skład RLP powinni wejść: minister gospodarki, minister finansów, minister skarbu, minister rozwoju regionalnego, rolnictwa i rozwoju wsi oraz przedstawiciele BULiGL, PTL, SITLiD, PROP, stowarzyszeń przedsiębiorców leśnych, uczelni akademickich i ośrodków naukowych, przedstawiciele przemysłu drzewnego (PIGPD) i inni.

Do kompetencji RLP powinno należeć m.in. zatwierdzanie sprawozdania finansowo-gospodarczego PGLLP, opiniowanie statutu PGLLP, zatwierdzanie raportu o stanie lasów, rozstrzyganie konkursów na najważniejsze stanowiska i funkcje w strukturze PGLLP. [ORGANIZACJA, rekomendacja 19]

186. Niejasność w relacjach między PGLLP a skarbem państwa jest fundamentalna i pilnie są potrzebne regulacje usuwające niedookreślenia i swobodę interpretacyjną. Potrzebny jest postulowany w rekomendacji 30 panelu WARTOŚĆ specjalny panel ekspertów PRAWO, który zająłby się całokształtem formalnoprawnych regulacji sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach. Oznacza to potrzebę pogłębionej analizy prawnej całego obszaru gospodarki leśnej i jej związków z gospodarczym, przyrodniczym i społecznym otoczeniem. Niezbędne jest podjęcie prac nad nową ustawą kodeks leśny/Prawo leśne. Powyższe zadania należy powierzyć specjalnie powołanemu zespołowi ekspertów. [ORGANIZACJA, rekomendacja 5]

187. Problematyka leśna w polskim prawie jest rozproszona w bardzo licznych regulacjach. Powoduje to niejednoznaczność interpretacji prawa oraz wprowadza chaos kompetencyjny. Wiele regulacji dotyczących lasów, gospodarki leśnej i ochrony przyrody w lasach oraz regulacje pokrewne powinny być scalone i skoordynowane poprzez umieszczenie w jednym akcie prawnym w formie np. kodeksu leśnego czy nowej, postulowanej również w innych panelach ekspertów, ustawie Prawo leśne. [ORGANIZACJA, rekomendacja 2]

188. Konsekwencją obowiązującej, rozbudowanej, niedostatecznie jasno zdefiniowanej, podstawy formalnoprawnej funkcjonowania PGLLP, jest chaos interpretacyjny w zakresie usytuowania tej organizacji w strukturach państwa, określenia relacji właścicielskich i zarządczych ze skarbem państwa i władzami samorządowymi, jak również z administracją państwową/publiczną, w tym z administracją ochrony środowiska. [ORGANIZACJA, rekomendacja 3]

189. Regulacje dotyczące lasów i gospodarki leśnej powinny być oparte na spójnej ogólnej koncepcji prawnej, która brałaby pod uwagę wylaniające się dylematy. (1) Czy prawo leśne ma

być częścią szerszej prawnej ochrony środowiska i pozostawać w ścisłym powiązaniu z prawem ochrony przyrody czy też stanowić samodzielne regulacje, skoro większość narzędzi ochrony (poza ochroną techniczną) tkwi w lasach i w gospodarce leśnej? (2) Czy regulacjom prawnym powinny być poddane narzędzia czy przedmiot ochrony? (3) Czy należy utrzymać zasadę jedności leśnictwa bez względu na formę własności lasów, zgodnie z ustawą o lasach z 1991 roku? (4) Jeśli użytkowanie przyrody ma być formą ochrony czynnej, to czy ochrony przyrody nie ograniczyć do ochrony konserwatorskiej? Czy uzasadnione jest łączenie ochrony gruntów leśnych z ochroną gruntów rolnych? Jak regulować dostępność lasów prywatnych, tzn. jak godzić prawo własności z dostępnością do dobra wspólnego?

Istniejące rozwiązania prawne nie zabezpieczają lasów skarbu państwa przed przekształceniami własnościowymi. Istnieje pilna potrzeba objęcia lasów konstytucyjną ochroną. Udział gospodarki leśnej w rozwoju gospodarczym kraju nie jest dostatecznie prawnie uregulowany. Niezbędne jest z jednej strony określenie prawnych ram wkładu finansowego, pochodzącego z nadwyżek wypracowanych przez Lasy Państwowe w rozwój gospodarki kraju i ochrony przyrody w Polsce, z drugiej zaś – określenie zobowiązań państwa wobec Lasów Państwowych jako inwestora w dobra publiczne i w tworzenie ogólnospołecznych wartości. [WARTOŚĆ, rekomendacja 28]

190. Natura przepisów leśnych powinna być troista: powinny to być normy prawne regulujące oddziaływanie człowieka na lasy w celu: (1) wielokierunkowego użytkowania lasów; (2) przeciwdziałania negatywnym skutkom dla człowieka; (3) przeciwdziałania niekorzystnym przeobrażeniom dla przyrody. Komplementarne i uporządkowane zarządzanie lasami wymaga przygotowania projektu takiego aktu prawnego, który uregułuje całościowo problematykę gospodarki leśnej i jej powiązania przede wszystkim z ochroną środowiska, ochroną przyrody i łowiectwem. Istnieją wszelkie przesłanki merytoryczne i formalne, aby przyszły akt legislacyjny nazwać ustawą „Prawo leśne” (podobnie jak „Prawo wodne”, „Prawo geologiczne”, lasy bowiem, tak jak woda i zasoby geologiczne, stanowią infrastrukturę niezbędną do życia). Chodzi o pogodzenie ochrony środowiska z rozwojem gospodarczym i wyjście poza aspekt konserwatorski. Zaliczenie lasów do strategicznych zasobów naturalnych kraju (ustawa z 2001 roku) należy wzmocnić poprzez zapis konstytucyjny, traktując lasy jako dobro wspólne o samoistnej wartości. Jedynie zapis konstytucyjny może oddalić groźbę prywatyzacji lasów publicznych i chronić skutecznie ich narodowy charakter. [WARTOŚĆ, rekomendacja 29]

191. Wielofunkcyjność lasu oznacza dopuszczenie do użytkowania wielu zróżnicowanych użytkowników, którzy w drodze dialogu społecznego, powinni znaleźć swoje miejsce i wzajemne zrozumienie swoich potrzeb. Udostępnienie to powinno brać pod uwagę różne formy użytkowania lasu przez różne grupy interesariuszy w sposób, który unikałby jednoczesnego korzystania z wykluczających się funkcji lasu na tym samym obszarze i w tym samym czasie.

Korporacyjny styl zarządzania i zhierarchizowana struktura organizacyjna PGLLP, zbudowana na zasadzie stabilizowania instytucji i jej trwałości, potrzebuje lepszego przystosowania do istoty/natury przedmiotu zarządzania oraz wymagań społeczeństwa otwartego. Dlatego zarządzanie lasami państwowymi skarbu państwa powinno być niezależną politycznie służbą społecznie nadzorowaną i obejmować ochronę przyrody w lasach (parki narodowe). Przy jednolitym zarządzaniu lasami gospodarczymi i chronionymi możliwe jest stałe, finansowe wzmocnienie niedoinwestowanej ochrony przyrody, w tym parków narodowych. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 15]

192. Pozostawanie PGL Lasy Państwowe w dotychczasowej formule prawno-organizacyjnej naraża interes społeczny na koniunkturalne, doraźne ingerencje gospodarcze i polityczne. Konieczne jest poszukiwanie innej formuły prawno-organizacyjnej PGLLP niż obecna lub jej doskonalenie, tak aby służyła lepszemu przystosowaniu tej organizacji do zachodzących zmian i do

zaspokajania społecznych oczekiwań. Chodzi przede wszystkim o zapewnienie tej organizacji niezależności politycznej i samodzielności prawnej, przy zachowaniu odpowiedniego, typowo właścielskiego, nadzoru państwa nad jej działalnością. Poszukiwaną formułą mogłaby być szczególnie, trwale jednoosobowa spółka skarbu państwa, utworzona ustawowo na bazie PGLLP, niepodlegająca upadłości, działająca na podstawie nowego prawa leśnego. Skarb państwa powinien trwale zachować całość kapitału zakładowego, a odpowiednio sformułowany zakaz prywatyzacji Lasów Państwowych powinien wynikać nie tylko z przepisów ustawowych, ale i ze – znowelizowanej w tym celu – Konstytucji. Podkreślane w „Strategii” „wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom interesariuszy” mogłoby znaleźć wyraz w ustawowym określeniu zasad kształtowania składu rady nadzorczej spółki użyteczności publicznej.

Członkowie zarządu, a także szefowie oddziałów terenowych (dotychczasowych dyrekcji regionalnych), byliby powoływani na podstawie wyników konkursu na odpowiednio długie kadencje, celem wyłączenia ich z wpływu bieżącej polityki.

Powyższe problemy powinny stać się przedmiotem obrad specjalnego panelu ekspertów PRAWO oraz rozstrzygnięte przez specjalnie powołany leśny legislacyjny zespół ekspertów (patrz: rekomendacja 5). [ORGANIZACJA, rekomendacja 8]

193. Lasy Państwowe prowadzą głównie wewnętrzny dialog korporacyjny, a na dzisiejszym etapie rozwoju demokracji, jak i w przyszłości, chodzi o dialog obywatelski. Oznacza to potrzebę zmiany stylu społecznego dialogu PGLLP: przejście od dialogu krótkookresowego (np. tzw. konsultacje społeczne planu urzędzenia lasu) do długookresowego; od ochronnego (chroniącego instytucję) do prorozwojowego, z ryzykiem dzielenia się władzą; od lobbingowego (najlepsze leśnictwo w Europie...) do negocyjacyjnego; od antagonizującego (dialog z NGO, z przemysłem przerobu drewna) do partnerskiego; od wertykalnego (wg hierarchii władzy) do horyzontalnego (równość interesów), od redystrybucyjnego do mobilizującego zasoby; od politycznego do społecznego (obywatelskiego). [ORGANIZACJA, rekomendacja 6]

194. Status prawny zarządcy lasów państwowych własności skarbu państwa (PGLLP) nie jest precyzyjnie uregulowany i stabilny, jest nieadekwatny do zadań gospodarczych/rynkowych i funkcji środowiskowych/społecznych. Należy stworzyć formalnoprawne warunki, zapewniające gwarancję samodzielności oraz system stabilnych i precyzyjnie określonych reguł finansowych. Lasy Państwowe nie mogą podlegać doraźnym politycznym modyfikacjom, a przyszłe rozwiązania instytucjonalne powinny dążyć do zapewnienia apolityczności zarządcy lasów państwowych własności skarbu państwa. Wielofunkcyjna i zrównoważona gospodarka leśna to gospodarka wielorelacyjna z udziałem kluczowych interesariuszy, prowadzona pod społecznym nadzorem, na obszarze wszystkich lasów państwowych (gospodarczych, ochronnych i chronionych). Należy dążyć do stworzenia struktury organizacyjnej, która byłaby jednocześnie: (1) rodzajem wyodrębnionej i wyspecjalizowanej służby państwowej, (2) rodzajem agencji państwowej wypełniającej powierzone zadania administracyjne oraz (3) specjalistycznym przedsiębiorstwem publicznym. Warunkiem takiego rozwiązania są konstytucyjne gwarancje zachowania społecznej własności lasów państwowych własności skarbu państwa. Należy powołać zespół ds. doskonalenia statusu prawno-organizacyjnego PGLLP. [ROZWÓJ, rekomendacja 1]

195. Strategiczne zarządzanie rozwojem gospodarki leśnej w regionie nie jest pod względem merytorycznym i metodycznym tożsame ze strategicznym zarządzaniem wielkimi korporacjami. Obok strategii rozwoju PGLLP należy stworzyć strategię rozwoju gospodarki leśnej w Polsce oraz strategię rozwoju regionalnego określonych obszarów funkcjonalno-przestrzennych o uzgodnionym priorytecie funkcji. Gospodarka leśna winna włączyć się w rozwój społeczno-gospodarczy przede wszystkim w regionach o dużej lesistości, dużym zagęszczeniu ludności zamieszkującej obszary wiejskie i niewielkim udziale obszarów objętych ochroną prawną. Znacze-

nie rozwijania funkcji gospodarczych przez gospodarkę leśną wzrasta na obszarach, na których lokalny rynek pracy jest zaburzony w wyniku słabo rozwiniętej przedsiębiorczości. Wstępem do regionalizacji gospodarki leśnej mogłaby być syntetyczna ocena rozmieszczenia w przestrzeni regionu lasów pełniących różne funkcje, które wynikają ze społecznych, gospodarczych i ekologicznych uwarunkowań. Regionalizacja gospodarki leśnej powinna wiązać się z procesem terytorializacji polityki leśnej. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 10]

196. Głównym powodem trudności i problemów w zarządzaniu lasami na obszarach zurbanizowanych są złe lub niedoprecyzowane przepisy prawa w odniesieniu do tych lasów w zakresie leśnictwa, zagospodarowania przestrzennego, geodezji, budownictwa, ochrony gruntów leśnych, łowiectwa oraz brak odpowiednich przepisów karnych. Potrzebne są zwłaszcza regulacje w obszarach: struktury własności lasów miejskich, zmian sposobu użytkowania i zmian ewidencji tych lasów/gruntów, zasad kompensacji dla właścicieli lasów za usługi publiczne, zasad wykupu gruntów leśnych.

Harmonijny rozwój lasów i gospodarki leśnej na obszarach zurbanizowanych wymaga niezwłocznej nowelizacji ustawy o lasach oraz ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych, poczynając od skodyfikowania nowej definicji lasu, przez regulację struktury własności, nadzoru i kontroli, gospodarowania zwierzyną, po jasne określenie kompetencji starosty, ustalenie roli, zakresu, trybu sporządzania, konsultowania i zatwierdzania planów urządzenia lasu i uproszczonych planów urządzenia lasu. [ROZWÓJ, rekomendacja 36]

197. Należy stworzyć warunki prawne i finansowe dla jednostek PGLLP, umożliwiające tworzenie przez nie nowych podmiotów prawa handlowego, stowarzyszeń i współdziałanie z różnymi sektorami i instytucjami na rzecz realizacji zadań statutowych PGLLP. Wspólnym przedsięwzięciem mogłaby być np. rada edukacyjna przy dyrektorze regionalnym LP. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 20]

198. Potrzebne jest uregulowanie prawne powszechnie udostępniające, w ustalonych granicach, zarówno lasy państwowe, jak i lasy innych własności, dla celów rekreacyjnych, turystycznych, naukowych i innych wspólnych celów społecznych.[DZIEDZICTWO, rekomendacja 14]

NAUKA, BADANIA, EDUKACJA

Z uwagi na bogaty dorobek specjalnego panelu ekspertów NAUKA rekomendacje uporządkowano według dających się wyróżnić grup problemów.

Podstawy metodologiczne

199. Las jest szczególnym przedmiotem badań wielu dziedzin, dyscyplin i specjalności naukowych. Każda z nich postrzega i bada las we właściwy dla siebie sposób i w obrębie własnej metodologii. Celem nauk o badaniach leśnych jest umiejętne powiązanie głównych kierunków poznawczych i całej dostępnej wiedzy o lesie, również spoza leśnictwa, w spójny program poszerza-

jący z jednej strony znajomość lasu jako tworów natury, z drugiej zaś – zwiększający możliwości osiągnięcia, poprzez odpowiednie zagospodarowanie i zarządzanie, wielostronnych korzyści.

Wyjście poza tradycyjny krąg nauk leśnych i poszerzenie interdyscyplinarności powinno być jedną z głównych właściwości badań nad lasem i przesłaniem na XXI wiek. [NAUKA, rekomendacja 1]

200. Istnieje potrzeba rozwijania metodologiczno-epistemologicznej strategii badawczej systemów leśnych. Wiedza o lasach, jako kluczowym na łądzie elemencie systemu podtrzymującego życie na Ziemi, obok aspektu praktycznego, powinna sięgać po wyższy status autonomicznej dziedziny naukowej, integrującej wiele nauk przyrodniczych, ekonomicznych, społecznych, humanistycznych i innych. Wiedza o systemach leśnych powinna wskazywać na problemy i rozwiązywać je na podstawie danych z wielu dziedzin oraz obszarów wspólnych dla wielu dziedzin i dyscyplin naukowych. Poszerzaniu obszaru badań o nowe dziedziny i dyscypliny naukowe powinno towarzyszyć pogłębianie istniejących specjalności. [NAUKA, rekomendacja 2]

201. Jednym z najważniejszych zadań jakie stoją przed badaniami leśnymi w XXI wieku jest poznawanie granic możliwych i ekologicznie bezpiecznych przekształceń ekosystemów w wyniku realizacji zadań gospodarczych, tzn. poznawanie zakresów tolerancji ekosystemów leśnych na odchylenia od układu naturalnej homeostazy. Możliwe jest to w badaniach eksperymentalnych na stałych, reprezentatywnych, odpowiednio dużych powierzchniach badawczych, prowadzonych w odpowiednio długich okresach czasu. Okolicznością sprzyjającą jest ustanowienie sieci lasów referencyjnych w powiązaniu z leśnymi kompleksami promocyjnymi, gdzie tego typu obserwacje i eksperymenty są możliwe do realizacji (patrz: rekomendacja 10). [NAUKA, rekomendacja 3]

202. Podział na badania podstawowe i stosowane w naukach i badaniach leśnych jest anachronizmem. W ostatnich latach ma miejsce przenikanie się wiedzy teoretycznej i praktycznej, a istotny postęp odnotowują badania inter-, multi- i transdyscyplinarne, korzystające z nowych narzędzi badawczych, stworzonych w wyniku rozwoju badań teoretyczno-poznawczych. Nauki i badania leśne dobrze opanowały zbiór i dokumentowanie danych z różnych dziedzin leśnictwa (np. liczne monitoringi, inwentaryzacje, prognozy), nie w pełni jednakże wykorzystując zgromadzony potencjał wiedzy teoretycznej i praktycznej. Leśnictwo przyszłości, do analizy dużej liczby danych, wielu zmiennych i ich interakcji, potrzebuje szerszego zastosowania metod matematycznych, zwłaszcza nowoczesnych technik predykcyjnych. [NAUKA, rekomendacja 4]

203. Nauki i badania leśne mają do dyspozycji dwie strategie: deterministyczną i probabilistyczną. Pierwszą, żeby być skutecznym w działaniu praktycznym, a do tego potrzebna jest znajomość bezpośredniej relacji przyczyna–skutek, drugą – żeby poznać i lepiej zrozumieć las/ekosystem leśny w całym jego skomplikowaniu przyrodniczo-ekonomiczno-społecznym i tu trzeba się uciec do metodologii badań systemowych i podejścia holistycznego/emergentystycznego. Pierwsza strategia buduje podstawy rozwoju gospodarki leśnej na poziomie operacyjnym, druga pomaga poznać i wyjaśnić ogólne prawidłowości i reakcje żywego systemu, jakim jest las i nakazuje ostrożność w jego transformacji.

Przyszłość zarówno nauk i badań leśnych, jak i praktyki leśnej zależy od umiejętności korzystania z obydwu strategii. [NAUKA, rekomendacja 5]

Zmiany klimatyczne

204. Zmiany klimatyczne stanowią dla nauk i badań leśnych nieznane dotychczas, szczególnie wyzwania. Wiele wskazuje na to, że mamy do czynienia z sytuacją, w której szybciej zmienia się przedmiot badań niż następuje przyrost wiedzy o nim. Pilne zatem jest rozpoznanie naukowe następujących obszarów:

- 1) las jako „przyczyna” zmian klimatycznych, tzn. źródło gazów szklarniowych (GHGs), (głównie CO₂, również metanu) z powodu wzrostu emisji na skutek wylesień (zmiany form użytkowania ziemi), niewłaściwego użytkowania lasu (intensywna uprawa gleby, brak odnowień lub opóźnienia w odnowieniach, pożary lasu, lub przetrzymywanie drzew na pniu do stanu rozpadu drzewostanu);
- 2) las jako „ofiara” zmian klimatycznych, które powodują: wzrost wrażliwości na szkodniki i choroby, wzrost palności lasów, zmiany składów gatunkowych, zmiany naturalnych zasięgów gatunków drzew;
- 3) las jako „beneficjent” zmian klimatycznych, tzn. korzystający z „efektu szklarniowego” w postaci przyrostu biomasy, jak również z „efektu nawożenia” (depozyt związków eutrofizujących), co wyraża się wzrostem zapasów drewna na pniu, wzrostem tempa przyrostów, poprawą warunków odnowienia i regeneracji;
- 4) las jako „remedium” na zmiany globalne i zły stan środowiska z uwagi na zdolności do pochłaniania i względnie trwałego gromadzenia węgla (w drewnie, glebie), właściwości substytucyjne drewna w odniesieniu do materiałów, których produkcja uszkadza środowisko i przyczynia się do zmian klimatycznych (materiały konstrukcyjne – stal, aluminium, cement, cegła, oraz opakowania – plastik), właściwości substytucyjne drewna w stosunku do kopalnych źródeł energii oraz zdolności odnawiania się z korzyścią dla środowiska. [NAUKA, rekomendacja 11]

205. Należy stworzyć interdyscyplinarny, międzyinstytucjonalny program badawczy dotyczący wzajemnego oddziaływania klimatu i lasów; wytyczyć poligony badawcze do śledzenia kierunków adaptacji lasów do zmian klimatu oraz prowadzić monitoring klimatyczno-przyrodniczy i określić priorytety działań (wykorzystując zarówno sieć stałych powierzchni monitoringu lasów, jak i powierzchnie referencyjne tworzone w ramach urządzania lasu). [KLIMAT, rekomendacja 3]

206. W związku z przewidywanym szybkim tempem zmian klimatu i niedostatecznym tempem naturalnych procesów adaptacyjnych utrzymanie zmienności populacji drzew leśnych *in situ* może nie być wystarczające. Konieczne jest zatem rozpoczęcie w Polsce badań nad zmiennością adaptacyjną tych populacji. Jednocześnie wskazane byłoby prowadzenie badań uprawowo-hodowlanych w poszukiwaniu najlepszych efektów w uprawie ulepszonych genotypów drzew. [NAUKA, rekomendacja 18]

207. Ważnym zadaniem dla nauk leśnych, wobec zmian klimatycznych, jest powiązanie zmienności obradzenia drzew leśnych oraz wzrostu i przeżywalności odnowień ze zmianami warunków środowiskowych. Dobre warunki do takich badań istnieją w górach, gdzie na małych odległościach występuje duże zróżnicowanie warunków klimatycznych. Badania takie powinny obejmować dłuższe okresy czasu. Do ich przeprowadzenia należy wykorzystać stałe powierzchnie badawcze, dla których zgromadzono wieloletnie dane dotyczące procesów odnowieniowych. [NAUKA, rekomendacja 23]

208. W związku ze zmianami klimatycznymi należy rozważyć możliwość wykorzystania w przypadku populacji drzew leśnych tzw. migracji wspomaganej (wspomaganego przepływu genów).

Szczególna uwaga i odpowiednie podejście badawcze są niezbędne w przypadku populacji marginalnych naszych gatunków drzewiastych, gdyż mogą one być źródłem genów ułatwiających adaptację do zmieniających się warunków środowiska. W najbliższym czasie powinno się także rozpocząć, zgodnie z zaleceniami EUFORGEN'u (*European Forest Genetic Resources Programme*), badanie zmienności genetycznej (*genetic screening*) tzw. dynamicznych jednostek zachowawczych (DCU), a w dalszej kolejności prowadzenie dla nich monitoringu zmian genetycznych, który powinien być włączony do ogólnego monitoringu środowiskowego. [NAUKA, rekomendacja 19]

209. Przyjmując perspektywę zmian klimatycznych, należy opracować nowe metody i technologie przechowalnicze dla nasion z kategorii recalcitrant, do których należą gatunki ciężko-nasienne oraz liczne biocenotyczne, nietworzące dużych populacji. [NAUKA, rekomendacja 20]

210. Regulacja użytkowania, stanie się – w związku ze zmianami klimatycznymi – jednym z głównych zagadnień gospodarki leśnej w najbliższych dekadach. Rozmiar użytkowania stanowi wypadkową wielowątkowych analiz, które powinny towarzyszyć tworzeniu regionalnych planów urzędzenia lasu. Regulacja użytkowania powinna wynikać nie z biernej akceptacji stanu lasu, ale z aktywnego kształtowania pożądanego kierunku rozwoju i poprawy zasobów (m.in. struktura wiekowa, gatunkowa, stan zapasu, budowa pionowa, przyrost). Zadaniem nauki jest opracowanie prognoz i urzędzeniowych zaleceń dotyczących wielkości użytkowania rębnego w wariantowych horyzontach czasowych (np. 10, 30, 50 lat). Realizacja postulatów równomierności użytkowania, rozumianej głównie jako poprawa struktury wiekowej i stanu zasobów, wymaga ustalenia średniego rozmiaru pozyskania na podstawie wielkości prognozowanych. [NAUKA, rekomendacja 21]

211. W obliczu spodziewanych zmian klimatycznych oraz ich wpływu na środowisko leśne, za nowe wyzwania dla nauki i praktyki użytkowania lasu w najbliższych latach uznać należy: a) monitorowanie wpływu zmian klimatycznych na zmiany wielkości baz surowcowych oraz uwarunkowań pozyskiwania drewna w Polsce, b) doskonalenie technologii pozyskania drewna pod kątem ograniczenia ujemnego oddziaływania tego procesu na środowisko leśne i jakość surowca drzewnego, c) optymalizację technologii pozyskania drewna w warunkach rosnącego zapotrzebowania na drewno i zmian na rynku pracy w kraju, oraz d) opracowanie strategii Lasów Państwowych w zakresie aplikacji innowacyjności i nowoczesności wykonawstwa prac leśnych w oparciu o nowoczesne, prośrodowiskowe rozwiązania techniczne i technologiczne z zastosowaniem maszyn, urządzeń i agregatów leśnych. [NAUKA, rekomendacja 22]

212. W celu wzmocnienia potencjału długoterminowej sekwestracji węgla w lasach należy podjąć badania nad zasadami alternatywnej hodowli drzewostanów o różnym zwarcie/więźbie oraz poświęcić większą uwagę zadrzewieniom i zalesieniom powstającym spontanicznie w procesie wtórnej sukcesji na gruntach, gdzie produkcja rolnicza jest nieopłacalna. Należy podjąć analizy rynku drzewnego, którego struktura zmienia się i hodowla drewna tartacznego wysokiej jakości, wymagająca hodowania drzewostanów o dużym zwarcie, nie zawsze się opłaca. Jeżeli zaś ze względu na sekwestrację węgla w ekosystemach leśnych niezbędne byłoby rozluźnienie zagęszczenia drzewostanów, to należy przeprowadzić odpowiedni rachunek ekonomiczny i przyrodniczo-hodowlaną ocenę takich drzewostanów.

Powyższą hipotezę o rozluźnianiu więzby należałoby skonfrontować z hipotezą, że dodatkową sekwestrację stymulują cięcia pielęgnacyjne, co wymagałoby gęstej więzby. [NAUKA, rekomendacja 13]

213. Rzeczywistym krokiem naprzód w procesach spowalniania zmian klimatycznych jest podjęcie badań nad metodami intensyfikacji/stymulowania wiązania węgla w dendromasie i glebie leśnej. Plantacje drzew wyselekcjonowanych lub genetycznie „ukierunkowanych” na zwiększenie pochłaniania CO₂, z których drewno będzie użytkowane dłużej, niż trwała jego produkcja, lub zastąpi kopalne źródła energii, powinny być uznane za efektywne i przyjazne środowisku narzędzie łagodzenia zmian klimatycznych.

Badania dotyczące intensywnej produkcji drewna w plantacjach drzew leśnych należy uznać za kluczowe dla przyszłego udziału leśnictwa w ograniczaniu i łagodzeniu zmian klimatycznych. [NAUKA, rekomendacja 12]

214. Do nowych wyzwań z zakresu chorób drzew leśnych należy zaliczyć: a) monitoring objawów chorobowych występujących u drzew i krzewów leśnych; b) badania nad zmianami aktywności patogenów (np. zmiany wirulencji, wydłużenie lub skrócenie okresu infekcyjnego, nowe sposoby infekcji); c) prognozowanie, czyli budowę statystycznych narzędzi (modeli), które pomogą ustalić rozprzestrzenianie się patogenów w warunkach zmieniającego się klimatu; d) opracowanie strategii ochrony drzew przed nowymi, bardziej „inwazyjnymi” patogenami drzew leśnych. [NAUKA, rekomendacja 16]

215. Potrzebne jest ujednolicenie metodologii szacowania zawartości węgla w części nadziemnej ekosystemów leśnych oraz poświęcenie większej uwagi badaniom zawartości węgla w biomasie podziemnej oraz w glebie. Poznanie relacji las-klimat wymaga badań multidyscyplinarnych, długookresowych, a więc stabilnych źródeł finansowania. [NAUKA, rekomendacja 14]

216. Wobec wysokiego tempa zmian i mnogości informacji potrzebą chwili jest digitalizacja wszelkiego rodzaju obserwacji florystycznych i danych pochodzących ze współczesnych i historycznych materiałów zielnikowych (współrzędne geograficzne, gatunek, rok zbioru). Pozwoli to na ocenę zmian zasięgów występowania, które już nastąpiły (głównie dotyczyć to będzie na tym etapie zapewne gatunków zielnych), jak i na uzyskanie punktów odniesienia dla przyszłych pokoleń badaczy.

Byłoby pożądane utworzenie bazy danych o wykonanych badaniach leśno-klimatycznych. Gromadzenie i udostępnienie informacji wraz z opisem analizowanych cech i parametrów może umożliwić ich wykorzystanie w przyszłości w charakterze materiału porównawczego. [NAUKA, rekomendacja 15]

217. Rewizji należy poddać „Krajowy program zwiększania lesistości” (KPZL) z 1995 roku (wraz z jego modyfikacjami), który zakładał zwiększenie lesistości kraju do 30% w roku 2020 i 33% po roku 2050 (rewizję programu KPZL, głównie z uwagi na zmiany klimatyczne, rekomendowały panele KLIMAT, ROZWÓJ, WSPÓŁDZIAŁANIE). Niewiele wiemy o strukturze i produktywności ekosystemów powstałych z zalesień. Badania w tym obszarze mają zasadnicze znaczenie przy ocenie zdolności pochłaniania/retencji węgla w lasach polskich w związku z raportowaniem zgodnie z protokołem z Kioto. [NAUKA, rekomendacja 50]

218. Należy podjąć próbę zbudowania tablic węglowych, stanowiących rozszerzenie tradycyjnych tablic zasobności i przyrostu drzewostanów (np. wg modelu CO2FIX). Tablice węglowe zawierałyby dane dotyczące wielkości zasobów węgla w nadziemnej i podziemnej biomasie drzewostanu, z uwzględnieniem gatunku drzewa, bonitacji i wieku. Tablice takie są potrzeb-

ne, ażeby można było określić zasoby węgla w poszczególnych wydzieleniach (drzewostanach) na podstawie niewielkiej liczby danych wejściowych: gatunek drzewa (gatunki, z uwzględnieniem ewentualnie pięter drzewostanu), bonitacja, wiek, zasobność (lub czynnik zadrzewienia), powierzchnia wydzielienia. Dopelnienie drzewostanowej części tablic stanowiłyby dane dotyczące ściółki, drewna martwego i gleby. Budowa tablic węglowych była postulowana od dawna, zarówno jako narzędzia badawczego, jak i cennego instrumentu praktycznego do dokumentowania udziału lasów w ochronie klimatu (patrz: panel KLIMAT). [NAUKA, rekomendacja 52]

219. W nawiązaniu do zmian klimatycznych i polityki węglowej LP należy zweryfikować, uaktualnić i przywrócić program glebowych powierzchni wzorcowych (GPW). Projekt GPW wpisuje się w program badania akumulacji węgla w lasach i potrzebuje systematycznych obserwacji i analiz. [NAUKA, rekomendacja 17]

Leśnictwo różnicowane/wielofunkcyjne

220. Należy kontynuować, nasilić i rozszerzać interdyscyplinarne prace badawcze nad gospodarczymi, ekonomicznymi, środowiskowymi i społecznymi aspektami produkcji biomasy w uprawach plantacyjnych. Chodzi o podjęcie badań genetyczno-hodowlanych i bioinżynierii w kierunku zwiększenia przyrostu drzew oraz sterowania składem chemicznym drewna; badań hodowlanych w kierunku doskonalenia zabiegów zwiększających produkcję dendromasy, szczególnie na gruntach marginalnych oraz skażonych; badań w zakresie efektywności produkcji biomasy drzewnej oraz badań nad stresami środowiskowymi w kierunku efektywnego wykorzystania wody i składników pokarmowych przez drzewa; badań nad funkcjami ekologicznymi martwego drewna, jego formy i ilości w różnych warunkach środowiska leśnego; badań ekonomiczno-społeczno-środowiskowych w kierunku oceny efektywności ekonomiczno-energetycznej i środowiskowej produkcji dendromasy (LCA) oraz akceptowalności społecznej drzew zmienionych genetycznie (GMT); badań nad efektywnymi procesami przerobu i przetwarzania dendromasy uwzględniających jej wykorzystanie w różnorodnych procesach konwersji biologicznej, chemicznej i fizycznej w kierunku wytwarzania wielu produktów o wysokiej wartości rynkowej. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 26]

221. Mamy do czynienia z dwukierunkowym rozwojem współczesnej gospodarki leśnej: z jednej strony leśnictwo nie porzuciło gospodarki „surowcowej”, ale znalazło dla niej nowe uzasadnienie w związku ze zmianami klimatycznymi (intensywne pochłanianie CO₂, tzn. intensywna produkcja drewna), natomiast z drugiej nastąpiło otwarcie się na „ekologizację” lub „proekologiczną” gospodarkę leśną, która rozwijana jest w związku z dążeniem do trwałości i stabilności ekosystemów leśnych oraz ze zwiększaniem obszarów chronionych. Sytuacja, w jakiej znalazło się leśnictwo na początku XXI wieku, dostatecznie uzasadnia potrzebę przestrzennego i czasowego różnicowania polskiego leśnictwa.

Wokół tak określonych dwóch głównych nurtów, wraz z możliwymi opcjami pośrednimi, powinny rozwijać się badania leśne. Oznacza to znakomite poszerzenie pola badań, podjęcie współpracy z nowymi dziedzinami i dyscyplinami naukowymi, nową strukturę nauk leśnych i organizację badań oraz potrzebę istotnego zwiększenia finansowania. [NAUKA, rekomendacja 64]

222. W podziale powierzchniowym obszarów leśnych należy wydzielić obszary z produkcyjną funkcją lasu jako wiodącą, przy zrównoważonym udziale innych funkcji. Genetycznie ulepszony materiał należy wprowadzać tam, gdzie funkcja produkcyjna będzie wiodąca, również

w formie plantacji drzew szybko rosnących, nie wyłączając terenów leśnych. W odniesieniu do gatunków o dużym potencjale produkcyjnym należy zintensyfikować prace nad selekcją indywidualną, zapewniającą osiągnięcie w najkrótszym czasie największego zysku genetycznego. Uprawa plantacji drzew w krótkich i średnich cyklach rotacji pozwala na zmniejszenie ryzyka w przypadku wystąpienia niepożądanych zjawisk klimatycznych oraz szybszą wymianę materiału, który będzie lepiej przystosowany do zmienionych warunków. [NAUKA, rekomendacja 28]

223. Za niezwykle ważne należy uznać zadania badawcze, które pozwolą poszerzyć lub zdobyć nową wiedzę w zakresie: 1) planowania strategicznego – opracowanie zasad budowy regionalnych strategii rozwoju wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej oraz określenie kryteriów wyznaczania regionalnych obszarów funkcjonalno-przestrzennych; 2) planowania taktycznego – opracowanie zasad podziału gospodarczego lasu oraz wzorców drzewostanów o określonej priorytetowej funkcji lasu; wdrożenie metod prognozowania i waloryzacji lasu do oceny ekonomicznych i przyrodniczych efektów przyjętych kierunków gospodarowania; 3) planowania operacyjnego – opracowanie zasad ekonomiczno-przyrodniczej analizy projektowanych zabiegów oraz systemu optymalizacji ich wyboru. [NAUKA, rekomendacja 39]

Wartościowanie

224. Identyfikacja efektów zewnętrznych lasów i gospodarki leśnej oraz ich wartościowanie, na poziomie zarówno kraju, jak i poszczególnych jednostek administracyjnych, bez względu na kategorię własności, oraz regulacje finansowe z tytułu efektów zewnętrznych są jednym z najważniejszych zadań badawczych i pilnie potrzebnym rozstrzygnięciem politycznym.

Od dawna istnieje potrzeba poszerzenia naukowego rozpoznania lasu/ekosystemów leśnych, jako kategorii ekonomicznej, o nowe kierunki i narzędzia z zakresu ekonomii ekologicznej i ekonomii społecznej oraz budowania podstaw dla teorii lasu jako dobra relacyjnego. [WARTOŚĆ, rekomendacja 18]

225. Pilnie potrzebne jest podjęcie prac badawczych zmierzających do sformułowania i zaakceptowania przez środowiska gospodarcze i naukowe nowego paradygmatu wartościowania lasu, który obejmie pomijane dotychczas wartości zewnętrzne i uwzględni wartość samoistną lasu, jako tworu przyrody i części systemu podtrzymującego życie w biosferze. Do czasu opracowania nowego podejścia metodologicznego i wyceny wszystkich wartości lasu główną wartością rynkową pozostanie drewno, a głównym ekonomicznym partnerem gospodarki leśnej będą odbiorcy drewna, przede wszystkim przemysł drzewny. W praktyce leśnej rachunkowości należy zatem wykorzystywać istniejące metody wartościowania pozaprodukcyjnych/publicznych funkcji lasu. Niezależnie od uznania w dokumentach politycznych obiektywnej wartości lasu, należy zintensyfikować prace nad urynkowieniem wartości opcjonalnej (funkcji ochronnych) oraz stworzyć regulacje prawne i finansowo-rachunkowe do jej stosowania. [WARTOŚĆ, rekomendacja 8]

226. Wyjątkowo aktualnym kierunkiem badań leśnych jest łączenie wiedzy z zakresu ekologii z wiedzą ekonomiczną (*ecological economics*). Potrzebna jest ekonomiczna analiza wartości gospodarczej obszarów objętych różnym reżimem ochronnym, określenie wartości usług ekosystemowych, nieruchomości i obiektów leśnych, infrastruktury itd. Praktyka leśna oczekuje ustalenia rzeczywistych strat z powodu zmniejszenia biologicznej różnorodności i utraty z tego tytułu usług ekosystemowych. Wycenić trzeba działania zapobiegające i naprawcze. Ocenic należy rzeczywiste koszty ochrony przyrody w lasach, w tym z tytułu zaniechania użytkowania. [NAUKA, rekomendacja 57]

Hodowla/genetyka, ochrona lasu

227. Lista problemów badawczych oczekujących pilnego podjęcia z zakresu hodowli i ekologii lasu:

- wpływ naturalnych zaburzeń oraz różnych sposobów postępowania w zniszczonych drzewostanach na funkcjonowanie ekosystemów leśnych;
- produkcja i dyspersja nasion drzew leśnych oraz naturalne procesy odnowieniowe w lasach w kontekście globalnych zmian klimatycznych;
- poszukiwanie metod hodowlanych bazujących na mechanizmach naturalnej dynamiki drzewostanów, zapewniających trwałość lasu w warunkach presji dużych roślinożerców;
- poszukiwanie rozwiązań pozwalających na zachowanie glebochronnych, wodochronnych i rekreacyjnych funkcji lasów w perspektywie wzrostu pozyskania surowca drzewnego;
- poszukiwanie sposobów zwiększenia sekwestracji węgla w ekosystemach leśnych. [NAUKA, rekomendacja 69]

228. Niezbędne wydaje się dokonanie analizy efektów ekonomicznych hodowli drzewostanów mieszanych w porównaniu z hodowlą drzewostanów jedno- lub dwugatunkowych, uwzględniając nie tylko wartość produkcji, lecz także ryzyko hodowlane w obliczu zmieniających się warunków środowiska, jak również inne korzyści. Brakuje wyczerpującej wiedzy na temat wzrostu i rozwoju poszczególnych gatunków drzew w środowisku lasu mieszanego, gdzie dodatkowym czynnikiem modyfikującym ich zachowanie oraz reakcje na czynniki środowiska są wzajemne relacje międzygatunkowe. [NAUKA, rekomendacja 59]

229. Konieczne jest włączenie polskich leśnych badań genetycznych w światowy nurt nowoczesnych biotechnologii i utworzenie, przy udziale Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, Lasów Państwowych oraz finansowym udziale prywatnego przemysłu drzewnego, platformy badań w zakresie genomiki funkcjonalnej gatunków drzewiastych. Badania powinny być ukierunkowane na doskonalenie warsztatu (stabilność transgenów, metoda transformacji, sterylność drzew) oraz uzyskanie do 2030 roku sterylnych linii modelowych gatunków drzew. Do 2080 roku powinno natomiast nastąpić udoskonalenie produktu – wyhodowanie i komercjalizacja zmodyfikowanego drzewa o pożądanym cechach hodowlanych i surowcowych. [KLIMAT, rekomendacja 21]

230. Dotychczasowa hodowla selekcyjna drzew leśnych oparta na hodowli coraz doskonalszych fenotypów metodą preferowania nasion wybranych nasionników ma ograniczone perspektywy rozwoju. Wobec tempa zmian środowiska szybszego niż tempo hodowli „najlepszych” populacji, w zasadzie powinna być ograniczona/zarzucona.

Duży jest natomiast potencjał twórczy inżynierii genetycznej. Jest szansa na wykorzystanie w gospodarce leśnej wyników badań, które umożliwiają, lub niebawem umożliwią, realizację ważnych celów gospodarki leśnej, dzisiaj nieosiągalnych: zwiększenie przyrostu masy drewna z jednostki powierzchni, zwiększenie wysokości drzew, zmianę typu ugałęzienia i sposobu ukorzeniania, kontrolę aktywności kambium i kształtowanie właściwości technicznych drewna, zwiększenie odporności mechanicznej pnia, ingerencję w naturalne uwarunkowania metaboliczne w kontaktach z symbiontami czy patogenami i szkodnikami, zwiększenie potencjału fotosyntezy, a więc pochłaniania węgla, ingerencję w mechanizm fotoperiodycznej kontroli aktywności tkanek twórczych i ich adaptację do zmian klimatycznych. [NAUKA, rekomendacja 24]

231. Rolą nauki jest umiejętne zarządzanie naturalną zmiennością pul genowych, ukształtowaną przez naturalne procesy (mutacje, dobór, migracje), tak aby uzyskać postęp hodowla-

ny w kolejnych cyklach selekcji. Konieczne jest zintensyfikowanie w Polsce hodowli selekcyjnej drzew leśnych, ściśle związanej z funkcją produkcyjną i zmianami klimatycznymi.

Powinna nastąpić weryfikacja „Programu zachowania leśnych zasobów genowych i hodowli selekcyjnej drzew na lata 2011–2035” przynajmniej w trzech zakresach, poprzez: (1) położenie nacisku na selekcję indywidualną (selekcja produkcyjna), (2) zweryfikowanie zasad regionalizacji nasiennej, oraz (3) przyjęcie kryteriów selekcji adaptacyjnej do zmian klimatycznych. [NAUKA, rekomendacja 27]

232. Nowe kierunki badań genetycznych powinny być skupione na poprawie jakości roślin, zwiększeniu ich odporności na czynniki stresowe i zwiększeniu produktywności. Należy zintensyfikować badania biotechnologiczne dla udoskonalenia technik, metod i analiz, które są wykorzystywane przez specjalności naukowe, takie jak fizjologia, fitopatologia, hodowla i selekcja drzew leśnych. Do takich badań należą: mikrorozmnażanie ważnych gospodarczo i ekologicznie drzew leśnych przy użyciu metod somatycznej embriogenezy i organogenezy, badania *in vitro* kultur dualnych z udziałem tkanek drzew (kalusa) i grzybów o różnych właściwościach troficznych, opracowanie technik krioprezervacji kalusa i zarodków somatycznych dla długoterminowego przechowywania tkanek w ciekłym azocie celem wzbogacenia banków genów o cenne genotypy drzew gatunków zagrożonych wyginięciem. [NAUKA, rekomendacja 34]

233. Dla hodowli opartej na selekcji fenotypowej i testach potomstwa, alternatywą są metody selekcji z wykorzystaniem markerów molekularnych. Selekcja genomowa, oparta na określeniu wartości hodowlanej pojedynczych drzew, stwarza szansę na przyspieszenie cyklu hodowlanego i podniesienie skuteczności selekcji, szczególnie względem cech ulegających późnej ekspresji.

Pomyślny rozwój i zastosowanie metod molekularnych w leśnictwie może być ogromnym skokiem technologicznym, pozwalającym na zwiększenie efektywności hodowli selekcyjnej. [NAUKA, rekomendacja 29]

234. Potrzebna jest genetyczna weryfikacja podstaw wydzielania stref nasiennych i w tym celu konieczne jest zastosowanie nowych metod sekwencjonowania i genotypowania DNA w skali całego genomu. [NAUKA, rekomendacja 30]

235. Organizmy modyfikowane genetycznie (GMO) będą odgrywały coraz większą rolę w produkcji biologicznej w nadchodzących dziesięcioleciach. Również rozwój plantacji opartych na zmodyfikowanych genetycznie roślinach drzewiastych, jakkolwiek ograniczony do siedlisk, które nie są zajęte przez lasy półnaturalne i naturalne, powinien być przedmiotem leśnych programów badawczych. [NAUKA, rekomendacja 25]

236. Wyzwaniem dla hodowli selekcyjnej drzew jest wskazanie sekwencji genetycznych odpowiedzialnych za określone cechy fenotypowe. Takie informacje mogą umożliwić wytypowanie materiału na plantacje drzew szybko rosnących o krótkim cyklu produkcji. Przy zwiększającej się presji na ochronę przyrody w lasach (co w praktyce oznacza na ogół ochronę drzewostanów) konieczne będzie zaspokajanie popytu na drewno z plantacji drzew zakładanych na terenach nieleśnych. [NAUKA, rekomendacja 26]

237. Brak jest w polskim leśnictwie ogólnokrajowego programu hodowli selekcyjnej, który obejmowałby lasy wszystkich kategorii własności (las prywatne, tereny parków narodowych). Taki program powinien być opracowany na szczeblu Ministerstwa Środowiska. [NAUKA, rekomendacja 31]

238. Do obowiązujących standardów metodycznych w badaniach z zakresu patologii lasu należeć powinny osiągnięcia biologii molekularnej i genetyki w zakresie taksonomii owadów i grzybów. Jest to niezbędne do lepszego zrozumienia/poznania związków filogenetycznych pomiędzy taksonami wyższego szczebla i w konsekwencji zmianami systemów taksonomicznych. Ważnym zadaniem jest stworzenie ogólnopolskiego banku genów patogenów drzew i krzewów leśnych. Dysponowanie taką bazą pozwoli na śledzenie zmienności ważnych patogenów w miarę zmian środowiskowych, jak również na szybką identyfikację patogenów obcych, zawleczonych do naszego kraju. [NAUKA, rekomendacja 32]

239. Nowym wyzwaniem jest modelowanie rozwoju chorób przy uwzględnieniu zróżnicowań celów i narzędzi wielofunkcyjnej/wielocelowej gospodarki leśnej: leśnictwo plantacyjne, ekosystemowe, ochronne, rezerwatowe itd. Chodzi o opracowanie narzędzi dla praktyki leśnej pozwalających na wyprzedzanie odpowiednimi zabiegami hodowlano-ochronnymi zjawisk niekorzystnych dla trwałości ekosystemu leśnego i produkcji leśnej. [NAUKA, rekomendacja 49]

240. Nauka i praktyka leśna nie uporały się z problemem ochrony odnowień/lasu przed zwierzyną. Wobec niewielkiej skuteczności ochrony metodą zarówno redukcji populacji roślinożerców, jak i grodzeń lasu, wylania się potrzeba nowego typu badań ekologicznych o charakterze behawioralnym. Niezbędne jest prowadzenie rzetelnych metodycznie i wieloaspektowych badań nad interakcjami między roślinnością leśną, kopytnymi i dużymi drapieżnikami w lasach oraz opracowanie reguł postępowania hodowlanego, które pozwoliłyby na zmniejszenie presji roślinożerców na odnowienia. Wpływ drapieżników na populacje roślinożerców przejawia się nie tylko przez redukcję liczebności populacji ofiar, ale także poprzez wpływ na ich zachowanie, w tym na sposób żerowania. [NAUKA, rekomendacja 68]

Urządzanie, planowanie przestrzenne, użytkowanie

241. Priorytetowym celem badań w zakresie urządzania lasu winno być opracowanie systemu zintegrowanego z zagospodarowaniem przestrzennym oraz poszukiwanie działań z zakresu zarządzania, które wpłyną na wzrost znaczenia gospodarki leśnej w gospodarce gminy, powiatu i województwa. Chodzi o wypracowanie nowych wzorców zarządzania obszarami leśnymi, które z jednej strony powinny umożliwiać identyfikację i przestrzenną alokację funkcji priorytetowych gospodarki leśnej na danym obszarze, z drugiej zaś sprzyjać stopniowemu przeobrażaniu struktury zasobów leśnych do takiej postaci, w której realizacja określonych funkcji wiodących będzie możliwa. [NAUKA, rekomendacja 61]

242. Jedną z naglących potrzeb jest powiązanie produktywności drzewostanów głównych gatunków lasotwórczych z aktualnymi warunkami ich wzrostu. Ważnym zadaniem dla nauki jest opracowanie modeli opisujących przestrzenną zmienność wzrostu gatunków lasotwórczych, co umożliwi określanie produktywności siedlisk, jak i produktywności głównych gatunków lasotwórczych na podstawie szczegółowych informacji o siedlisku, pozyskanych w standardowo wykonywanych obecnie pracach urzędniowych oraz na podstawie danych geologiczno-glebowych, klimatycznych i topograficznych. Wiedza o potencjalnej produktywności siedlisk powinna być podstawą do opracowania nowych siedliskowych tablic zasobności i modeli wzrostu drzew i drzewostanów. [NAUKA, rekomendacja 46]

243. Używane obecnie w Polsce tablice zasobności zestawione przez Szymkiewicza (1961) zostały zbudowane na nieadekwatnym do obecnych warunków materiale badawczym i nie powin-

ny być już narzędziem służącym do planowania w gospodarce leśnej. Nie pozwalają bowiem na wiarygodne szacowanie przyrostu i produkcji drewna, jak również na prawidłową aktualizację danych z inwentaryzacji. Określanie przyrostu na podstawie tablic zasobności skutkuje obecnie zaniżaniem szacowanego przyrostu drzewostanów, co między innymi utrudnia podejmowanie decyzji hodowlanych. [NAUKA, rekomendacja 45]

244. Należy podjąć działania, których celem byłoby opracowanie nowych modeli wzrostu (tablic zasobności). Modele te, poza zastosowaniem w planowaniu urządzeniowym, powinny być jednym z modułów systemu wspierania decyzji (DSS) w planowaniu krótko-, średnio- i długoterminowym (strategicznym), pozwalającym na rozważanie alternatywnych sposobów postępowania w zarządzaniu zasobami leśnymi. Modele wzrostu drzewostanów, w powiązaniu z informacjami o potencjalnej produktywności siedlisk, będą stanowić podstawę określania zdolności obszarów leśnych Polski do produkcji biomasy i sekwestracji dwutlenku węgla. [NAUKA, rekomendacja 47]

245. Wydziały leśne, IBL i BULiGL powinny podjąć wspólne działania na poziomie krajowym, których celem byłoby opracowanie nowych tablic zasobności i przyrostu miąższości drzewostanów oraz budowa modeli wzrostu dla podstawowych gatunków lasotwórczych w Polsce (budowę modeli wzrostu drzewostanów oraz opracowanie nowych tablic zasobności rekomendowały panele KLIMAT, WARTOŚĆ i ROZWÓJ). [NAUKA, rekomendacja 48]

Ochrona przyrody

246. Trwała ochrona niektórych populacji lub zbiorowisk, w warunkach autonomicznych, dynamicznych zmian ekosystemów leśnych, jest nieporozumieniem. Założenie, jakie obowiązuje w sieci Natura 2000, że liczebność populacji cennych gatunków lub powierzchnia siedlisk cennych przyrodniczo nie powinny ulec zmniejszeniu, jest wyrazem fałszywej, statycznej wizji przyrody, bowiem fluktuacje liczebności i zasięgu są przejawami normalnego funkcjonowania procesów przyrodniczych. Zadaniem nauki jest oddzielenie tego, co jest naturalną fluktuacją, od trendów spadkowych wywołanych niewłaściwym gospodarowaniem zasobami przyrodniczymi lub zjawiskami patologicznymi. Dlatego niezwykle ważne jest prowadzenie długoterminowych badań i obserwacji na stałych powierzchniach badawczych, dających obraz naturalnej dynamiki populacji i zbiorowisk. Do kanonu badań leśnych powinna należeć sieć lasów referencyjnych. [NAUKA, rekomendacja 65]

247. Mamy do czynienia z rozszerzaniem interpretacji dyrektywy siedliskowej i żądaniem ochrony typów siedlisk przyrodniczych w sposób rezerwatowy (wszędzie, także poza obszarami Natura 2000), z demonizowaniem czynnej lub biernej ochrony, zwłaszcza wyrębu drzew lub pozostawiania drzew martwych. Spór w tych sprawach toczy się zarówno na poziomie centralnym (ministerialnym), jak i poziomie nadleśnictw pomiędzy działaczami organizacji ekologicznych a leśnikami. Spór ten należy przenieść na płaszczyznę naukową i wykazać, jaka jest optymalna struktura każdego typu ekosystemu leśnego w zależności od siedliska, wieku drzewostanu i funkcji konkretnego płata lasu. [NAUKA, rekomendacja 66]

248. Badania powinny brać pod uwagę rolę gospodarki leśnej w ochronie przyrody oraz rolę ochrony przyrody w pełnieniu przez lasy ich funkcji gospodarczych, społecznych i środowiskowych. Współlistnienie obydwu obszarów na polu naukowym i współpraca jest konieczna i może być czynnikiem wzmacniającym zarówno gospodarkę, jak i ochronę.

Równie ważna, jak wyniki badań, jest opinia i autorytet środowiska uczonych w kształtowaniu świadomości społecznej i stosunku obywateli do gospodarki leśnej i do ochrony przyrody. Wspólna jest odpowiedzialność środowisk naukowych w opiniowaniu i komentowaniu pojawiających się konfliktów między gospodarką leśną a ochroną przyrody. [NAUKA, rekomendacja 6]

249. Intensywniej należy rozwijać badania ukierunkowane na poznanie biocenotwórczej roli martwych drzew i rozkładającego się drewna w zależności od takich parametrów, jak gatunek drewna/drzewa, wymiar, wiek, siedlisko itp. Wiedza z tego zakresu przyczyni się do lepszego poznania i ochrony różnorodności biologicznej lasów, a także umożliwi racjonalizację sposobów zagospodarowania i ustanawianie kategorii ochronności. [NAUKA, rekomendacja 67]

250. Jednym z najważniejszych zagadnień współczesnej ekologii lasu i ochrony przyrody w lasach (wiążących się ze zmianami klimatycznymi) jest poznanie i zrozumienie procesów rozprzestrzeniania się, a następnie opanowywania nowych terenów przez gatunki obcego pochodzenia. Brak dotychczas opracowania, które w sposób jakościowy i ilościowy ujmowałoby rolę drzew obcego pochodzenia w lasach polskich. Za najważniejsze zagadnienia badawcze w tym zakresie uznać należy: 1) analizę rozmieszczenia drzew obcego pochodzenia w lasach, 2) przygotowanie wstępnej prognozy rozprzestrzeniania się danego gatunku obcego, 3) przygotowanie monitoringu dyspersji drzew obcego pochodzenia, 4) założenie eksperymentów dotyczących rozprzestrzeniania się drzew obcego pochodzenia oraz ich wpływu na gatunki rodzime i na zajmowane siedliska leśne. [NAUKA, rekomendacja 33]

251. Hydrologiczną funkcję lasu należy wiązać z możliwością kształtowania i modulowania warunków wodno-gruntowych i mikroklimatycznych. W badaniach hydrologiczno-leśnych należy zwrócić uwagę na elementy bilansu wodnego w kontekście wymiany wody pomiędzy atmosferą, drzewostanem i glebą. Zakres prac badawczych dotyczących powyższej problematyki można określić następująco: 1) zbadanie wpływu symulowanych opadów na właściwości intercepcyjne części składowych drzew oraz roślin runa leśnego; 2) ustalenie różnic między właściwościami retencyjnymi poziomów organicznych gleb leśnych, wynikającymi ze składu gatunkowego drzewostanu; 3) zbadanie zdolności pokrywy glebowej do przewodzenia wody opadowej w głąb profilu glebowego.

Ponadto, w zakresie hydrologicznych funkcji ekosystemów leśnych niezbędny jest okresowy monitoring wpływu zwiększenia malej retencji w lasach na jakość wód powierzchniowych i zmiany struktury i funkcji ekosystemów leśnych. [NAUKA, rekomendacja 40]

Biogospodarka, sektor drzewny

252. Sektor leśno-drzewny powinien odgrywać strategiczną rolę w promocji i rozwoju biogospodarki. Powinien zaoferować platformę innowacyjną, zarówno dla nowych rozwiązań w zagospodarowaniu i użytkowaniu lasu, jak i dla rozwoju przedsiębiorczości, uwzględniającej wartości społeczne. Oferta ta powinna być skierowana głównie do samorządów w regionach o dużej leśności. [NAUKA, rekomendacja 58]

253. O rozwoju sektora leśno-drzewnego zadecyduje rozwiązanie problemów w takich obszarach, jak:

- partnerstwo publiczno-prywatne,
- nadzór właścicielski,

- finansowanie i wdrażanie innowacyjności,
- wzornictwo przemysłowe,
- promocja eksportu i jego wsparcie finansowe,
- klastry wytwórcze,
- konkurencyjność sektora leśno-drzewnego. [NAUKA, rekomendacja 87]

254. W przyszłości badania w sektorze drzewnym powinny się koncentrować na:

- optymalizacji wykorzystania drewna różnych gatunków i różnej jakości (o mniejszych wymiarach, z terenów poprzemysłowych, porolnych i pokłeskowych, odpadów leśnych i produkcyjnych, drewna użytkowego) dzięki poznawaniu jego właściwości, kombinacji z innymi surowcami (rośliny jednoroczne, tworzywa sztuczne) i kompleksowemu przerobowi (m.in. poprzez mechanizację prac i stosowanie wysokowydajnych, precyzyjnych maszyn i urządzeń);
- wykorzystywaniu inżynierii genetycznej w sterowaniu procesami biosyntezy (dla doskonalenia procesów przetwarzania drewna);
- zastosowaniu biotechnologii dla uzyskania nowych możliwości wykorzystywania drewna;
- modyfikacji struktury drewna (m.in. pod kątem trwałości wymiarowej, odporności na korozję, wytrzymałości mechanicznej);
- wykorzystaniu inżynierii materiałowej dla nowych rozwiązań konstrukcyjno-materiałowych;
- przedłużeniu trwałości (użytkowania) drewna i jego pochodnych przez doskonalenie metod uszlachetniania materiałów i wyrobów drzewnych (m.in. nanopowłoki, nanowarstwy, technologie antystatyczne) oraz na zastępowaniu syntetycznych związków chemicznych związkami naturalnymi pochodzącymi z surowców roślinnych;
- wytwarzaniu nowych wyrobów drzewnych: surowco- i energooszczędnych, bezemisyjnych, termoizolacyjnych, dźwiękoszczelnych, podatnych na recykling;
- ograniczaniu uciążliwości procesów technologicznych dla otoczenia i środowiska naturalnego, w tym na rozwoju nowych technologii w obszarze „zielonej” energii;
- kompleksowym zastosowaniu numerycznych metod obliczeniowych. [NAUKA, rekomendacja 83]

255. „Zielone” budownictwo w Polsce nie ma dotychczas odpowiedniego wsparcia rządowego, a jednocześnie ekoświadomość potencjalnych mieszkańców/inwestorów jest niska. Regulacje prawne powinny zobowiązywać branżę budowlaną do wdrożenia „zielonych” standardów, w czym mieści się możliwość redukcji zużycia energii i wody. Podstawową barierą jest brak odpowiedniego wsparcia legislacyjnego. Główne hamulce rozwoju tego rynku to brak wiedzy i odpowiedniego wsparcia administracji centralnej bądź samorządów lokalnych. W Polsce należy zintensyfikować edukację branży i konsumentów w zakresie wdrażania i korzystania z „zielonych” rozwiązań. Należy opracować międzysektorowy program „zielonej gospodarki”/biogospodarki. [NAUKA, rekomendacja 90]

256. Na innowacyjność polskiego sektora drzewnego jako całości największy wpływ będą miały badania naukowe dotyczące kompozytów drzewnych, różnych aspektów wykorzystywania bioenergii oraz zrównoważone, ekologiczne i inteligentne budownictwo. [NAUKA, rekomendacja 82]

Nauka – praktyka

257. Właściwością badań leśnych jest idiosynkratyczny charakter przedmiotu badań, tzn. jego nieporównywalność przestrzenno-czasowa albo porównywalność silnie ograniczona. Należy poddać krytycznej analizie sposób realizacji niektórych kategorii badań leśnych, dotychczas oparty o klasyczny dwuczłonowy podział: nauka/badania – praktyka/wdrożenia. System: najpierw badania – potem wdrożenia, nie jest adekwatny do fazowego charakteru zarówno samego przedmiotu badań (las), środowiska, jak i oczekiwań społecznych (preferencji). Silnie to ogranicza, a niekiedy uniemożliwia ekstrapolację wyników. [NAUKA, rekomendacja 7]

258. Istnieje potrzeba partnerstwa nauki i praktyki w formułowaniu i realizacji niektórych terenowych badań leśnych i stworzenia nowej kategorii leśnych badań rozwojowych (typu *learning by doing*). Chodzi o realizację zadania badawczego, jako wspólnego poszukiwania rozwiązania konkretnego problemu gospodarczego, przy pełnym lokalnym rozpoznaniu i współpracy z administracją leśną. W ten sposób mogą się tworzyć nowe relacje/związki nauki z praktyką leśną i przenikanie się wiedzy teoretycznej i praktycznej. Bez równoległych badań o charakterze podstawowym, bez naukowego rozpoznania wyprzedzającego i bieżących analiz trudno będzie praktyce leśnej poradzić sobie z wielokierunkowym, wieloaspektowym i wielocelowym gospodarowaniem, które ma jednocześnie rozwijać i chronić wartości ekonomiczne, przyrodnicze i społeczne w różnych skalach przestrzennych i czasowych. [NAUKA, rekomendacja 8]

259. Nowe tzw. projekty rozwojowe, wskazane przez PGL Lasy Państwowe jako priorytetowe („nadleśnictwa węglowe”, wartościowanie nieruchomości leśnych, różnorodność biologiczna i monitorowanie legalności wprowadzanego do obrotu drewna), powinny być realizowane przy udziale ośrodków naukowych i wsparciu badań z zakresu ekonomiki leśnictwa, zarządzania gospodarstwem leśnym, rachunkowości leśnej, ze szczególnym uwzględnieniem rachunkowości zarządczej. W ramach projektów rozwojowych LP mieści się opracowanie koncepcji rozwoju plantacji drzew na gruntach nieleśnych, określenie koncepcji zarządzania projektami, opracowanie systemu premiowania, wynagradzania i oceniania kadr, reorganizacja zarządzania zasobami ludzkimi czy opracowanie koncepcji i wdrożenie planowania strategicznego w Lasach Państwowych. [NAUKA, rekomendacja 10]

260. Naukom i badaniom leśnym potrzebna jest sieć lasów referencyjnych, jako sieć stałych powierzchni porównawczo-kontrolnych w stosunku do działań gospodarczych. Obiekty takie są niezbędne do stałych obserwacji i pomiarów (np. długoletnich obserwacji fenologicznych, niezbędnych do właściwej oceny zmian klimatycznych). Obszary te powinny stać się poligonem nowych kategorii badań połączonych z praktycznym zagospodarowaniem lasu, w ramach których w długich ciągach obserwacyjnych możliwe byłoby sprawdzanie przyrodniczej poprawności i ekonomicznej efektywności nowych rozwiązań oraz, poprzez wielokierunkowe porównania, możliwa byłaby bieżąca weryfikacja poczynąń i realizacji leśnictwa wielofunkcyjnego, „hodowli półnaturalnej”, „leśnictwa zbliżonego do natury”, czy „ekologizacji leśnictwa”. [NAUKA, rekomendacja 9]

261. Pomostem między teorią i praktyką powinno być zagospodarowanie lasów doświadczalnych wydziałów leśnych. Wykorzystanie tych lasów jest niedostateczne. Prace naukowe pozostawiają na terenie leśnych zakładów doświadczalnych powierzchnie badawcze, które powinny być poligonem dydaktycznym i stanowić swoiste archiwum leśnego doświadczalnictwa i szerzej służyć kształceniu ustawicznemu. Kształcenie takie powinno objąć pracowników nie tylko Lasów

Państwowych, ale i parków narodowych, służb ochrony przyrody, urządzania lasu, samorządów lokalnych i wielu innych.

Powinien powstać program udostępniania lasów doświadczalnych oraz kształcenia zawodowego i szerokiej leśnej edukacji społecznej. [NAUKA, rekomendacja 35]

262. Leśnym kompleksem promocyjnym należy przywrócić ich pierwotne przeznaczenie. Może to nastąpić poprzez związek z obszarami funkcjonalnymi w szerszym rozumieniu, których charakterystykę i typologię zawiera np. „Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju” (KPZK 2011). Taki związek mógłby stanowić strukturę, w której byłaby realizowana rzeczywiście wielofunkcyjna gospodarka leśna, z uwzględnieniem celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych leśnictwa w powiązaniu z gospodarką przestrzenną, rolnictwem, turystyką, ochroną przyrody, przemysłem drzewnym (użytkownikami drewna) oraz innymi sektorami, przy aktywnym jednocześnie udziale samorządów i lokalnych interesariuszy. Sektor leśno-drzewny stałby się narzędziem rozwoju dla gospodarki regionu/obszaru funkcjonalnego i źródłem zatrudnienia oraz alternatywnych przychodów, generując ekonomiczną i społeczną wartość dodaną. Należy rozważyć wypracowanie regionalnych specjalizacji LKP i przypisać im specyficzne programy badawcze. [NAUKA, rekomendacja 37]

263. Klastry są nową formą współpracy nauki z praktyką w celu osiągnięcia wyższych stopni innowacyjności, zdobywania rynków, współpracy technologicznej i energetycznej. Podstawową jednostką klastra powinna być silna firma przemysłowa (np. papiernicza), a w skład powinny wchodzić także inne firmy (np. meblarskie) oraz terenowe jednostki organizacyjne Lasów Państwowych (regionalne dyrekcje LP, nadleśnictwa lub leśne kompleksy promocyjne), wydziały leśne wyższych uczelni, uczelnie nieleśne, instytuty badawcze i inne ośrodki naukowe. [NAUKA, rekomendacja 88]

Organizacja i finansowanie badań

264. Polityka państwa w sferze nauki, badań i rozwoju jest dalece nieefektywna i degradowała tę sferę życia społecznego. Znajduje to wyraz w niskim poziomie nakładów na B+R i w strukturze źródeł finansowania, odzwierciedla się w relatywnie niskiej randze nauki oraz niskiej innowacyjności polskiej gospodarki. Pod tym względem Polska nadal odbiega od średniego stanu w Europie i świecie. Sytuacja jest jeszcze bardziej dramatyczna w sektorze leśno-drzewnym i w ochronie przyrody w lasach. Obecny system finansowania badań naukowych w Polsce nie jest przygotowany do finansowania badań leśnych, z natury rzeczy wieloletnich, multidyscyplinarnych i wieloprzestrzennych. Tego rodzaju projekty powinny być finansowane wspólnie (lub oddzielnie) przez Narodowe Centrum Nauki, NFOŚiGW, Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, Generalną Dyрекcję Lasów Państwowych.

Dążenie do podniesienia poziomu finansowania i lepszej organizacji badań jest nakazem chwili. [NAUKA, rekomendacja 80]

265. Zadaniem Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe szczególnie ważnym w świetle czekających tę organizację zmian, jest ustanowienie właściwych relacji ze sferą badań naukowych i praktycznych zastosowań wyników badań. Ustawowy obowiązek inicjowania i finansowania badań naukowych nie może się sprowadzać do wykazywania kwoty przeznaczonej na badania oraz ilości sprawozdań. Trzeba przygotować długookresowy, interdyscyplinarny i międzyinstytucjonalny program badawczy, uzgodniony z potrzebami praktyki oraz z ośrodkami naukowymi, finansowany przez PGLLP. W tym celu przy dyrektorze generalnym powinien

powstać stały zespół doradców naukowych, weryfikujący i wskazujący potrzeby i kierunki badań zasługujących na finansowanie. [ORGANIZACJA, rekomendacja 15]

266. Konieczne jest ustalenie priorytetów i wybór takich kierunków badań, które w największym stopniu mogą zdynamizować rozwój polskiej gospodarki leśnej i drzewnictwa. W Polsce brakuje systemowych mechanizmów wylaniania tematyki i projektów priorytetowych dla innowacyjności gospodarki. Brak ten odczuwany jest dotkliwie w sektorze leśno-drzewnym i ochronie przyrody w lasach. Kierunki badań na ogół są wyznaczane w krótko- i średniookresowych programach badawczych, a tematy są ustalane okazjonalnie, przez poszczególnych badaczy lub urzędników instytucji finansującej (DGLP). [NAUKA, rekomendacja 85]

267. Oczekiwaną poprawę stanu nauk i badań leśnych w Polsce może zapewnić jedynie bezwzględny wzrost wysokości nakładów oraz ustanowienie długookresowego programu badań, zapewniającego stabilność w finansowaniu leśnych ośrodków naukowych. Ma to szczególne znaczenie, jeśli porównamy strukturę własności lasów w Polsce, których przeważająca część stanowi własność skarbu państwa (prywatne źródła finansowania badań leśnych praktycznie nie istnieją). Powstanie długookresowego programu badawczego (poza projektami rozwiązyującymi doraźne problemy gospodarki leśnej) powinno się wiązać ze sformalizowaniem procedury wdrożenia wyników badań. [NAUKA, rekomendacja 73]

268. Przy formułowaniu potrzeb badawczych sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach wskazany jest udział przedstawicieli grup interesu i szersze konsultacje społeczne. Obserwuje się bowiem istotny rozdźwięk pomiędzy formalnym działaniem sektora leśnego a oczekiwaniami ludzi/grup interesu, którzy potrzebują lasu dla zaspokojenia swojego zapotrzebowania na energię, żywność, bezpieczeństwo, wypoczynek, na obecność dzikiej przyrody w swoim otoczeniu. [NAUKA, rekomendacja 62]

269. Dla sfery nauki konieczne jest przede wszystkim:

- zwiększenie komercjalizacji badań: ścisła współpraca z producentami, indywidualizacja badań dla lepszego dostosowania do potrzeb firm, traktowanie wyników badań jako oferowanego produktu;
- rozwiązywanie problemów w ujęciu interdyscyplinarnym i we współpracy z różnymi instytucjami, nie tylko badawczymi (ośrodki badawcze, przemysł, banki, jednostki edukacyjne, inwestycje samorządowe itp.), również w skali międzynarodowej.

Warunkiem korzystnych zmian jest usprawnienie systemu finansowania nauki i badań dla zapewnienia finansowania wstępnej, wyprzedzającej fazy badań stosowanych, których wsparciem nie są zainteresowani przedsiębiorcy (oczekujący konkretnej oferty wyników badań, ewentualnie akceptujący fazę dostosowania takiej oferty do swoich indywidualnych potrzeb i strategii rozwojowych). [NAUKA, rekomendacja 84]

270. Pomimo cennego potencjału nauk leśnych w Polsce ich stan i związki z drzewnictwem i ochroną przyrody są dalekie od optymalnych. Powiązania między ośrodkami naukowymi w sektorze leśno-drzewnym i ochronie przyrody w lasach nie istnieją lub są dość luźne. W tym stanie rzeczy należy pomyśleć o utworzeniu swoistego „klastra technologicznego leśnictwo – przemysł drzewny – ochrona przyrody”. [NAUKA, rekomendacja 54]

271. Innowacyjność w gospodarce leśnej (ekoinnowacje) polega nie tylko na wprowadzaniu na rynek nowych, pojedynczych rozwiązań technologicznych lub produktów, ale jest ciągłym procesem, zachodzącym w wyniku nowelizacji zasad, instrukcji, wytycznych, konferencji, szkoleń, narad itp. Zachodzi wewnątrz organizacji PGLLP i wewnątrz leśnych ośrodków naukowych

oraz na styku między biznesem (PGLLP, prywatny sektor drzewny) a nauką (leśne ośrodki naukowe). Szczególnie przydatne do wprowadzania innowacji powinny być obszary leśnych kompleksów promocyjnych (LKP), lasy referencyjne, obszary „katastrof ekologicznych”, obszary Natura 2000 itp. [NAUKA, rekomendacja 77]

272. Współpraca nauki i biznesu stanowi jedyną ścieżkę prowadzącą do rozwoju innowacyjnej i konkurencyjnej polskiej gospodarki. Konieczna jest budowa systemu zachęt i wsparcia, który stalby się akceleratorem ekoinnowacji i spowodowałby zwiększenie środków finansowych (przede wszystkim z prywatnego sektora drzewnego, choć wspomaganych przez środki PGLLP oraz środki publiczne) na badania i rozwój, tworzenie długoterminowych strategii badawczych oraz strategii inteligentnych specjalizacji. Potrzebna jest strategia współpracy nauki i badań leśnych (leśnych ośrodków naukowych) z państwowym (PGLLP) i prywatnym sektorem drzewnym, meblarskim, papierniczym. Pomocna w tym względzie mogłaby być komórka administracyjna (w PGLLP lub w IBL), wspomagająca organizację wspólnych projektów rozwojowych w sektorze leśno-drzewnym i w ochronie przyrody w lasach. [NAUKA, rekomendacja 78]

273. Nie udało się dotychczas wypracować zasad ustalania wysokości środków dedykowanych na badania, których poziom korelowałby ze wskaźnikami gospodarczymi lub ekonomicznymi, np. z wartością przychodów, wynikiem finansowym, mąszością pozyskanego drewna, najważniejszego sponsora badań leśnych, jakim jest PGLLP. Mając na uwadze stabilność finansowania badań, zwłaszcza długoterminowych, na które zapotrzebowanie gwałtownie wzrasta w związku ze zmianami klimatycznymi, należy pilnie zdefiniować te wielkości, tak aby można było zaplanować i wyznaczyć kierunki badań w perspektywie co najmniej 5, a najlepiej kilkunastu, lat. Jednym z takich rozwiązań może być zmiana prawa podatkowego poprzez wprowadzenie tzw. *greentax* od obrotu drewnem (wzorem innych krajów, np. w Skandynawii), gdzie część środków z tego podatku przeznaczana jest m.in. na badania. [NAUKA, rekomendacja 74]

274. Należy odróżnić prace naukowe od monitoringu czy inwentaryzacji. Monitoring środowiska leśnego, stanu lasów czy inwentaryzacje zasobów leśnych mają charakter techniczny i służą głównie statystyce. Bez hipotez i naukowych metod ich weryfikacji powyższe działalności nie są w istocie badaniami naukowymi. Praca naukowa to forma aktywności twórczej i polega na poszukiwaniu i osiąganiu prawd naukowych poprzez stawianie i weryfikowanie hipotez badawczych, znajdowanie faktów naukowych, łączenie faktów w nowe teorie naukowe.

Rozróżnienie to powinno urealnić i skorygować dane dotyczące nakładów na naukę i badania, zwłaszcza finansowane przez DGLP. [NAUKA, rekomendacja 71]

275. Potrzeby badawcze w sektorze leśno-drzewnym wynikają z celów przyjętych w polityce zarządzania zasobami leśnymi, które powinny uwzględniać powodzenie i rozwój obydwu części sektora: leśnictwa – tzn. bazy surowcowej, i przemysłów opartych na drewnie. Branże te potrzebują siebie wzajemnie. Zrównoważone zarządzanie powinno wyznaczać cele badawcze i dążyć do: realizacji zadań wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, produkcji wysokowartościowej biomasy, aktywnej mobilizacji drewna z gospodarki leśnej wszystkich form własności, efektywnego zagospodarowania pozyskanego surowca, uzyskania pełnej społecznej akceptacji produkcji i pozyskiwania drewna, upowszechniania plantacji drzew szybko rosnących na gruntach gorszych klas jakości. [NAUKA, rekomendacja 89]

276. Stymulowanie rozwoju badań może odbywać się poprzez regulacje odnoszące się do zastosowań drewna oraz mobilizacji zasobów. Zmiany przepisów prawnych, norm i standardów

mogą powodować, a nawet wymuszać, poszukiwanie nowych sposobów zagospodarowania, technologii użytkowania czy tworzenie nowych baz surowcowych oraz nowych rozwiązań technologicznych i produktowych. [NAUKA, rekomendacja 81]

277. W polityce finansowania badań naukowych należy w zdecydowanie większym stopniu kierować się wartością/kwalifikacjami autorów projektów. Chodzi o wspieranie wybitnych naukowców, którzy kreują nauki leśne w Polsce. Promować należy najlepszych, to znaczy tych, którzy mają znaczący dorobek naukowy (publikacyjny w uznanych pismach naukowych) i na nich budować zespoły, wspomagać zaufaniem, im zlecać i od nich przyjmować i finansować projekty, bo są oni gwarancją wyników na wysokim poziomie. Trzeba rozwijać współpracę naukową z najlepszymi placówkami naukowymi w kraju i za granicą. [NAUKA, rekomendacja 70]

278. W budżecie Ministerstwa Środowiska należy przewidzieć odpowiednie środki na finansowanie badań naukowych. Umożliwi to lepsze przygotowanie ekspertów i specjalistów, z których wiedzy korzysta resort. Nauki i badania leśne dostarczają dowodów naukowych, które są podstawą kształtowania polityki leśnej państwa. Stanowią bardzo cenny element procesu decyzyjnego oraz pomoc w kontaktach międzynarodowych i prowadzeniu międzynarodowej współpracy. [NAUKA, rekomendacja 75]

279. Wiele analiz sytuacji leśnictwa w Polsce na tle leśnictwa światowego i europejskiego, a także przegląd potrzeb badawczych i kierunków rozwoju nauk leśnych wskazuje na potrzebę modyfikacji sposobów zarządzania lasami w Polsce. Mamy bowiem do czynienia z mało elastyczną, spetryfikowaną strukturą polskiego leśnictwa i z przekonaniem zarządzających lasami państwowymi (PGLLP) o zbędności jakichkolwiek zmian. Chodzi tu o decentralizację decyzji, dewolucję władzy i uspołecznienie zarządzania, tzn. dostosowanie zarządzania do wymagań dyskursywnego społeczeństwa demokratycznego. Będzie to miało wpływ na uprawianie nauk i prowadzenie badań leśnych, które będą miały na względzie nie tylko powodzenie branży leśnej lub powodzenie przedsiębiorstwa PGLLP, lecz także wzrost znaczenia lasów i leśnictwa w przyszłym rozwoju cywilizacyjnym kraju. [NAUKA, rekomendacja 63]

280. Należy rozważyć utworzenie ogólnopolskiego rejestru powierzchni badawczych w lasach (eksperymentalnych, pomiarowych, monitoringowych, referencyjnych), który zawierałby podstawowe informacje o lokalizacji, autorach i zadaniach tam realizowanych. Nie ma obecnie pełnego, powszechnie dostępnego rejestru informacji, kto i gdzie prowadzi badania, jaki jest ich cel i zakres. W rejestrze należałoby gromadzić także efekty badań, czyli publikacje. Pozwoli to również, w miarę potrzeb, na kontynuowanie prac przez kolejne pokolenia leśników. [NAUKA, rekomendacja 72]

Kształcenie, edukacja, polityka, perspektywa

281. Należy przeciwstawić się fałszywym poglądom z jednej strony o niszczeniu lasów w wyniku wycinania drzew i pozyskiwania drewna, oraz z drugiej o ochronie środowiska/przyrody w wyniku stosowania substytutów drewna w postaci tworzyw sztucznych, metali, betonu. Potrzebne są skoordynowane działania promocyjne, programy edukacyjne i długofalowe programy badawcze w zakresie środowiskowych skutków produkcji i użytkowania drewna i jego substytutów. Specjalny program edukacyjny potrzebny jest w związku z rolą lasów i drewna w ograniczaniu zmian klimatycznych. Duże znaczenie mają w tym względzie regulacje prawne i normy, zwłaszcza w zakresie ochrony środowiska, energetyki i budownictwa. Szczególną

uwagę należy zwrócić na energetykę i budownictwo, jako kierunki w przyszłości priorytetowe zastosowań surowca drzewnego. Powodzenie przedsięwzięć w tych obszarach zależeć będzie w dużym stopniu od nakładów na naukę, od innowacyjności i od nowych produktów. Wymaga to długofalowej współpracy trzech partnerów: leśnictwa, sektora drzewnego i ochrony środowiska/przyrody. [ROZWÓJ, rekomendacja 21]

282. Krytycznej analizie potrzebują programy kształcenia zawodowego leśników dla przyszłego leśnictwa również z punktu widzenia interesów ogólnonarodowych. Trzeba pamiętać, że niezależnie od szczebla i formy kształcenie leśników, leśnictwo było zawsze nastawione na powiązanie wiedzy fachowej z poczuciem misji, jaką leśnik miał do spełnienia wobec lasu i narodu. Wydaje się, że dzisiejszy model kształcenia leśnego w zbyt małym stopniu, a może wcale, nie odwołuje się do tych wartości i nie zakorzenia współczesnego absolwenta w tradycji. Wynika to m.in. ze współczesnego modelu kształcenia ogólnego dzieci i młodzieży, który ma nastawienie pragmatyczne, kształcąc głównie w kierunku osiągania przez człowieka swych indywidualnych celów, nie poświęcając dostatecznej uwagi na cele ogólne, na normy etyczne, tradycję czy dziedzictwo narodowe. [DZIEDZICTWO, rekomendacja 12]

283. Dotychczasowa edukacja leśna społeczeństwa, nastawiona na zdobywanie wiedzy o lesie, poszerzanie zainteresowań przyrodą i jej poszanowanie, jest dalece niewystarczająca. Do realizacji świadomego antropologicznie i aksjologicznie zarządzania przyrodą potrzebną jest edukacja, która podda krytyce współczesną ideologię konsumpcji i materialnego sukcesu oraz uzmysłowi ludziom ich ograniczenia. Stworzy to szansę rozwoju osobowości „konserwacyjnej”, której potrzeby będą kształtowane według możliwości przyrodniczych, a nie według wymagań grup społecznych i kulturowych. Wiedza w tym zakresie powinna umożliwiać zrozumienie przyrodniczego kontekstu życia. Edukacja nie może się ograniczać do zwykłego przekazywania wiedzy. Powinna zerwać z jednostronnym nastawieniem na doskonalenie instrumentalnej sprawności w wykorzystywaniu zasobów naturalnych. Brakującym elementem leśnej edukacji przyrodniczej w kształtowaniu społecznych postaw wobec lasu jest refleksja filozoficzna o relacjach między człowiekiem a przyrodą, tzn. wiedza z zakresu antropologii i związanych z nią systemów wartości. Powinna być to edukacja budująca umiejętność postrzegania roli lasu w kontekście zarówno potrzeb materialnych w skali jednostki, społeczeństwa, kraju, jak i usług środowiskowych, tak na poziomie globalnym, regionalnym, jak i lokalnym. Obecnie brak działań wychowawczych akcentujących wartości wspólnotowe i narodowe. Należy stworzyć zintegrowany model leśnej edukacji społeczeństwa, wychodzący poza zakres nauk leśnych i pokazujący las i gospodarkę leśną we wszystkich ich aspektach. [WARTOŚĆ, rekomendacja 6]

284. Potrzebne są nowe treści i formy edukacyjne, które kojarzyłyby las z drewnem, drewno z życiem codziennym (meblem i książką), a las i drewno z ochroną przyrody. Więcej wiedzy o lesie i gospodarce leśnej może dać wizyta w fabryce mebli czy papieru, niż na ścieżce dydaktycznej, gdzie na ogół eksploatowana jest wiedza przyrodnicza czy ekologiczna ze szkolnych lekcji biologii. Stworzenie takich programów ułatwia sytuacja, w której las i drewno stają się narzędziami ochrony klimatu Ziemi.

W edukacji społecznej powinny znaleźć się treści mówiące:

- o lesie i leśnictwie jako systemach przyrodniczo-gospodarczo-społecznych;
- o lesie i drewnie jako instrumentach ochrony klimatu;
- o lesie w krajobrazie i o zagospodarowaniu przestrzennym;
- o drewnie jako źródle odnawialnej energii (elektrycznej i cieplnej), substytucie węgla, gazu i ropy, którego produkcja poprawia stan środowiska i chroni przyrodę;
- o aksjologii lasu jako systemie przyrodniczym. [KLIMAT, rekomendacja 22]

285. Przedmiotem szczególnej edukacji zarówno formalnej jak i społecznej powinno być drewno jako produkt lasu/drzew i nośnik historycznych zdobyczy cywilizacyjnych, odnawialny surowiec o wielorakich zastosowaniach i „kaskadowym” wykorzystaniu we współczesnej kulturze materialnej, nośnik wartości kulturowych oraz medium sztuk pięknych. Obszar ten mogłoby nadzorować specjalne stanowisko pracy w DGLP (również w regionalnych dyrekcjach LP?). Więcej też uwagi należałoby poświęcić zastosowaniom drewna z punktu widzenia historii sztuki (np. w nowym dziale w Ośrodku Kultury Leśnej). [DZIEDZICTWO, rekomendacja 17]

286. Istnieje pilna potrzeba uporządkowania i ujednolicenia terminologii w obszarze sektora leśno-drzewnego, przyjmując jako kierunkowe w tym względzie dokumenty FAO (2013). Według FAO na zasoby drzewne danego kraju składają się trzy kategorie zasobów: lasy, inne tereny zadrzewione (*other wooded land*), drzewa poza lasami (*trees outside forest*, TOF), Chodzi więc o definicje podstawowych pojęć, takich jak las, lesistość, zadrzewienie i in. Należałoby rozważyć wprowadzenie ich do polskich regulacji prawnych (ustawy o lasach) i dokumentów gospodarczo-technicznych („Zasad hodowli lasu”, „Instrukcji urządzania lasu”, „Instrukcji ochrony lasu”). Ustawowa definicja lasu powinna przyjąć jako minimalną powierzchnię lasu 0,5 ha. Jednocześnie należy opracować szczegóły rozwiązań prawnych, finansowych i organizacyjnych oraz skutków wprowadzenia takich zmian. Jest to niezbędne przy coraz szerszej współpracy międzynarodowej, rozwoju leśnictwa prywatnego, realizacji programów zalesieniowych i zadrzewieniowych. Przyjęcie i dostosowanie do warunków polskiego leśnictwa definicji FAO usystematyzuje i nada wszystkim przedsięwzięciom w obszarze sektora leśno-drzewnego, a zwłaszcza w lasach prywatnych, w zalesieniach i zadrzewieniach, spójność, ułatwi klasyfikację obszarów w planowaniu przestrzennym, sporządzanie krajowego bilansu drewna oraz koordynację programów i sprawozdawczość. Potrzeby weryfikacji oraz sformułowania nowych definicji w gospodarce leśnej rekomendowane były przez ekspertów panelu KLIMAT i WARTOŚĆ. W tej sprawie powinien pilnie powstać interdyscyplinarny zespół ekspertów. [ROZWÓJ, rekomendacja 17]

287. Opracowanie i ujednolicenie definicji podstawowych pojęć (las, gospodarka leśna, leśnictwo, działalność leśna, i inne) staje się pilne z uwagi na poszerzające się kontakty z podmiotami gospodarczymi spoza leśnictwa. Zamienne używanie 3 różnych definicji tego samego pojęcia (gospodarka leśna) jest wadliwe i implikuje brak możliwości prawidłowego stosowania przepisów prawnych. Sytuacja ta stwarza jednocześnie pole do zaniechania określonych działań oraz nieracjonalnego wydatkowania publicznych środków finansowych przeznaczonych na gospodarkę leśną. Należy sformułować jednolitą definicję „gospodarki leśnej” dla wszystkich form własności lasów, biorąc przy tym pod uwagę, że czym innym powinna być gospodarka leśna prowadzona w lasach ochronnych i rezerwach, czym innym w lasach gospodarczych czy w lasach miejskich i czym innym na plantacjach leśnych. [WSPÓŁDZIAŁANIE, rekomendacja 22]

288. Wobec zmian warunków środowiska leśnego potrzebne jest poddanie krytycznej weryfikacji takich pojęć, jak „gatunki obce”, „gatunki rodzime”, „szkodniki pierwotne”, „szkodniki wtórne”, „posusz jałowy”, „posusz czynny”, „drewno użytkowe”, „drewno pełnowartościowe” (...) i innych. [KLIMAT, rekomendacja 9]

289. Należy podjąć prace nad słownikiem pojęć i definicji dla sektora leśno-drzewnego i ochrony przyrody w lasach. Słownik, przeznaczony zarówno dla środowiska zawodowego, jak i edukacji leśnej społeczeństwa, mógłby mieć formę multimedialnej „kroczącej” encyklopedii, otwartej, uzupełnianej, modernizowanej i weryfikowanej w miarę zdobywania nowej wiedzy i doświadczeń praktycznych. [NAUKA, rekomendacja 56]

290. Studia leśne wymagają stałego unowocześniania i doskonalenia metod i treści kształcenia oraz reformowania sposobów zdobywania wiedzy i kompetencji. Potrzebne są nowe formuły nauczania, w tym nauczania ciągłego/ustawicznego oraz nauczania poprzez działanie (*learning by doing*). W tym celu potrzebne jest powołanie stałego zespołu do spraw opracowania i permanentnego monitorowania systemu kształcenia leśników oraz osób profesjonalnie zajmujących się lasami i ochroną przyrody w lasach. Zespół taki powinien określić, jaki zasób wiedzy, jakie umiejętności i kompetencje są wymagane od pracownika na różnych stanowiskach w instytucjach leśnych i ochrony przyrody. Na tej podstawie, nieustannie konfrontując te ustalenia z najnowszymi osiągnięciami naukowymi, można będzie stworzyć model leśnego kształcenia ustawicznego. W ramach zespołu powinien powstać program edukacji leśnej społeczeństwa, odpowiednio zróżnicowany i dostosowany do potrzeb różnych grup odbiorców. [NAUKA, rekomendacja 91]

291. Wyższe uczelnie powinny być w stanie w szerokim zakresie prowadzić badania stosowane i móc komercjalizować ich wyniki. W tym celu niezbędne są zmiany reguł finansowania badań w taki sposób, aby znacząco zwiększył się udział finansowania ze środków prywatnych, co będzie prowadziło do wyraźnego podziału uczelni na zawodowe i uniwersyteckie. Podział taki jest niezbędny i musi się wiązać z określeniem dwóch odmiennych typów kształcenia i różnych form ich finansowania. [NAUKA, rekomendacja 86]

292. Od decydentów należy żądać zmiany polityki naukowej w takich sprawach, jak znaczenie systematycznych badań długoterminowych wobec doraźnych „projektów”; ranga monografii naukowych wobec panującej mody na przyczynki; znaczenie badań regionalnych; rola bibliotek, archiwów, herbariów i muzeów naukowych; docenienie dorobku i autorytetu instytutów naukowych, skazanych na łaskę instytucji finansujących, by móc prowadzić badania.

Wspólnym zadaniem biologów i leśników działających na polu naukowym powinno być dążenie do podniesienia w polityce naukowej państwa rangi nauk środowiskowych i badań leśnych służących gospodarce leśnej i ochronie przyrody. Zadaniem nauki jest też wprowadzanie ładu i racjonalności do świadomości społecznej w sprawach roli środowiska przyrodniczego w kształtowaniu społecznego bytu obecnie i w przyszłości. [NAUKA, rekomendacja 79]

293. Należy dokonać merytorycznej weryfikacji programów leśnej edukacji społeczeństwa oraz przeanalizować skuteczność i efekty tej edukacji (potrzebę weryfikacji leśnych programów edukacyjnych i nadania im nowej treści podnosiły rekomendacje paneli KLIMAT, DZIEDZICTWO, ROZWÓJ, WARTOŚĆ). Lasy Państwowe skupione są głównie na aspektach statystycznych, finansowych, inwestycyjnych i propagandowych (PR) leśnej edukacji społeczeństwa. Brak jest analiz skuteczności i elastycznego regionalnego/lokalnego zróżnicowania programów. [NAUKA, rekomendacja 92]

294. Zakłady doświadczalne trzech wydziałów leśnych (Siemianice, Rogów, Krynica) zostały włączone do leśnych kompleksów promocyjnych. Obszary te, o szczególnym przeznaczeniu i funkcjach, powinny stać się obiektem, w którym inicjowane są nowe kierunki badań naukowych, wprowadzane wdrożenia techniczne i organizacyjne. Taki był pierwotny zamiar włączenia wydziałów leśnych uczelni i leśnych zakładów doświadczalnych w program LKP. Należy zweryfikować wizję i misję leśnych kompleksów promocyjnych i przywrócić im ich rolę i znaczenie w polskiej gospodarce leśnej. [NAUKA, rekomendacja 36]

295. Należy unormować status prawny trzech zakładów doświadczalnych wydziałów leśnych (Siemianice, Rogów, Krynica). Istnieje duża rozbieżność pomiędzy ustawami, które regulują funkcjonowanie zakładów doświadczalnych: ustawą o szkolnictwie wyższym z 12 października

1990 roku (z późniejszymi zmianami oraz statuty macierzystych uczelni) oraz ustawą o lasach z 28 września 1991 roku (z późniejszymi zmianami). Ustawa o lasach w dużej mierze ignoruje i pomija fakt istnienia i funkcjonowania lasów doświadczalnych, traktując je jako własność uczelni, nie skarbu państwa.

W celu jednoznacznego uporządkowania powyższych kwestii oraz wprowadzenia lasów doświadczalnych do ustawy o lasach należy odpowiednio zmienić lub uzupełnić artykuły 4, 5, 14a, 19 oraz 22 ustawy o lasach.

Ponadto uporządkowania wymaga kwestia uprawnień pracowników zakładów doświadczalnych (należy odpowiednio zmienić artykuły 4 oraz 48 ustawy o lasach) oraz możliwości otrzymywania dotacji celowych z budżetu państwa. Szczególnie krzywdzący jest obecnie brak dostępu do pomocy finansowej ze środków funduszu leśnego Lasów Państwowych na zalesianie gruntów, prace związane z usuwaniem skutków klęsk i prowadzeniem gospodarki leśnej oraz inne cele wymienione w ustawie (zmiana artykułów 54, 55 oraz 58 ustawy o lasach). [NAUKA, rekomendacja 38]

296. O rozwój badań leśnych upominała się „Polityka leśna państwa” (1997) i tamte zapisy dramatycznie zyskały dzisiaj na aktualności. Osiąganie celów trwałego i zrównoważonego leśnictwa wielofunkcyjnego w warunkach niepewności klimatycznej i długiego cyklu produkcji drewna wymaga:

- intensyfikacji badań nad zmianami środowiska przyrodniczego i ich wpływem na lasy i pełnione przez nie funkcje,
- monitorowania stanu lasów i poziomu ich zagrożeń w celu prognozowania zmian,
- bieżącego rozpoznania naukowego w zakresie dynamiki i zrównoważenia ekosystemów leśnych oraz ochrony i wykorzystania potencjału różnorodności biologicznej lasów,
- prac z zakresu leśnej inżynierii ekologicznej oraz bezpiecznych technik i technologii prac leśnych,
- studiów nad nowymi modelami lasu i wzmaganiem wszechstronnej użyteczności lasów w gospodarce i życiu społecznym kraju.

Oczywistym warunkiem prowadzenia tego rodzaju badań jest rozwój zaplecza naukowego i badawczego, współpraca z zagranicznymi placówkami badawczymi oraz rozwój kadr. [NAUKA, rekomendacja 55]

297. W celu podniesienia efektywności oraz poziomu badań leśnych w Polsce opracowania prezentowane w trakcie panelu NAUKA zwracają uwagę m.in. na potrzebę:

- stworzenia systemu rozbudowanego, ciągłego monitoringu przyrodniczo-ekonomiczno-społecznego w lasach, na podstawie którego będzie można realizować kompleksowe, interdyscyplinarne projekty badawcze;
- realizacji tematów badawczych przez interdyscyplinarne zespoły specjalistów z różnych ośrodków, także zagranicznych;
- stworzenia ogólnopolskiego rejestru leśnych powierzchni badawczych (w LZD i LP), z wyszczególnieniem informacji o charakterze prowadzonych badań;
- wypracowania przez Lasy Państwowe jasnego i klarownego systemu kwalifikowania badań do finansowania i zasady ich rozliczania, np. powołanie zespołu naukowców i praktyków oceniających projekty z punktu widzenia naukowego i praktycznego. [NAUKA, rekomendacja 43]

298. Drzewa i zbiorowiska drzewiaste poza lasem/ekosystemami leśnymi nie są przedmiotem zainteresowania leśnictwa i nauk leśnych. Brak jest naukowych geobotanicznych podstaw kształtowania zadrzewień i tzw. marginesów/użytków ekologicznych w krajobrazach rolniczo-leśnych i rolniczych, zwłaszcza na obszarach przyrodniczo cennych. Problematyka projekto-

wania i zakładania zadrzewień była w przeszłości przedmiotem licznych instrukcji, wytycznych oraz poradników, poświęconych głównie aspektom technicznemu (wielokrotnie modyfikowano tzw. krajowy dobór gatunków drzew i krzewów do zadrzewień). Sporo uwagi w badaniach naukowych poświęcono roli i różnym funkcjom ochronnym zadrzewień w krajobrazie nieleśnym. Zmiany klimatyczne oraz poszukiwanie nowych baz surowcowych nakazują powrót do problematyki zadrzewień oraz zintensyfikowanie badań w tym obszarze. [NAUKA, rekomendacja 42]

POTRZEBA DALSZYCH PRAC

Rekomendacje skupione są na przyszłości, której nie sposób zamknąć w jakimkolwiek dokumencie. Dlatego Narodowy Program Leśny w swej istocie powinien stanowić ciągły, postępujący proces aktualizacji i doskonalenia struktur zarządzania i sposobów gospodarowania lasami, które zajmują obszar 1/3 powierzchni kraju i stanowią wspólną, narodową własność. Lasy, jako żywe zasoby przyrody, podlegają ewolucji zarówno w sensie struktur przyrodniczych, jak i funkcji gospodarczych i społecznych. Sposoby zarządzania lasami nie mogą być ustalone raz na zawsze, lecz w ślad za przyrodniczym, gospodarczym i społecznym otoczeniem powinny podlegać zmianom i stosownej adaptacji. Chodzi o takie sposoby zarządzania i gospodarowania, które sprawią, że lasy, gospodarka leśna, ochrona przyrody i cały sektor leśno-drzewny uzyskają społeczną akceptację, zajmą należne im miejsce w strukturach państwa oraz właściwą rolę w istniejących i przyszłych strategiach rozwoju Polski. Chodzi o zapewnienie ciągłości zarządzania i realizacji przyjętych programów oraz unikanie cyklicznych, wraz ze zmianą partii rządzącej, głębokich rekonstrukcji administracji leśnej.

Dalsze prace nad Narodowym Programem Leśnym powinny obejmować następujące działania:

1. Zalecane w wielu rekomendacjach, pilne powołanie zespołów specjalistów do spraw:
 - a) statusu prawnego-organizacyjnego PGLLP;
 - b) nowej ustawy Prawo leśne;
 - c) wypracowania nowej doktryny wielokierunkowego użytkowania lasu w perspektywie XXI wieku;
 - d) opracowania programu rozwoju leśnictwa prywatnego w Polsce;
 - e) weryfikacji regionalizacji przyrodniczo-leśnej;
 - f) opracowania koncepcji, organizacji i zasad funkcjonowania „koalicji zielonej gospodarki”;
 - g) weryfikacji „Krajowego programu zwiększania lesistości” i uzupełnienia go o program zadrzewień;
 - h) uporządkowania oraz uaktualnienia terminologii i definicji stosowanych w polskim leśnictwie.
2. Powołanie 5–7-osobowego zespołu redakcyjnego ds. sporządzenia, na podstawie dotychczasowych wyników prac, dokumentu „Narodowy Program Leśny”.
3. Przekazanie do szerokiej, społecznej konsultacji dokumentu „Narodowy Program Leśny” oraz zlecenie jego recenzji ekspertom reprezentującym różne grupy interesariuszy, m.in. administrację leśną, przemysł drzewny, instytucje ochrony przyrody, organizacje pozarządowe, organizacje zawodowe, zrzeszenia właścicieli lasów

- prywatnych, ośrodki naukowe, urzędy centralne, administrację publiczną różnych szczebli, zainteresowane media.
4. Przekazanie skorygowanego „Narodowego Programu Leśnego” przedstawicielom władz centralnych Rzeczypospolitej Polskiej i uzyskanie politycznego potwierdzenia jego strategicznej ważności.
 5. Doprowadzenie – zgodnie z licznymi rekomendacjami – do przyjęcia konstytucyjnej gwarancji trwałego zachowania publicznej własności leśnej oraz apolityczności zarządców lasów skarbu państwa.
 6. Okresowa weryfikacja i uaktualnianie „Narodowego Programu Leśnego” przez powoływane w tym celu zespoły specjalistów, korzystających z aktualnego dorobku wiedzy, doświadczeń praktyki leśnej oraz kierunków polityki gospodarczej i społecznej państwa.
 7. Upowszechnienie wyników ośmiu paneli ekspertów; opublikowanie „Syntezy”, „Rekomendacji” oraz „Narodowego Programu Leśnego” w wersji popularnej (medialnej).